

ДЖЕК ЛОНДОН

ВОБЧИ
ДИНИ

Джек Лондон — світової слави письменник, народився 12 I, 1876 р., в Санфранціско. Змалку мусів тяжко пробиватися через життя. Спершу продавав газети, далі робив всяку допоміжну роботу а вже з 14 р., життя мандрує та бурлакує. Він пройшов всі Сполучені Штати і Канаду. Жив серед всіх соціальних верств — назбируючи в цей спосіб величезну кількість матеріалів для своїх творів. За 17 літ своєї літературної діяльності написав Джек Лондон понад 50 книжок.

Один літературний критик висловився про Джека Лондона: „Джек Лондон жив серед бур, просторів та соняшного світла, як свій“. Він прекрасно розумів природу, звірів та людей і це зрозуміння чудово виявилось в його творчості. Твори Джека Лондона читає кожній з великим заінтересуванням. Для молоді є вони виховною лектурою спеціальної ваги.

Майже одночасно з „Вовчі сини“ виходить у нашому Видавництві другий твір Джека Лондона, „Діти Морозу“ — який горяче поручаємо нашому читачеві. Видавництво „ЛОГОС“.

ДЖЕК ЛОНДОН

ВОВЧИ СИНИ

ДЖЕК ЛОНДОН

JACK LONDON

ВОВЧИ СИНИ

THE SON OF THE WOLF

ВИДАВНИЦТВО «ЛОГОС»

БІЛА ТИША.

— Кармен не проживотіє більше, як днів зо два.

Мейзон виплюнув крижинку й сумно поглянув на бідну тварину, потім узяв її лапу до рота й знову заходився вигризати лід, що його повно понабивалося їй між пазурі.

— Скільки я не бачив собак з химерними назвами, то завжди вони чорта варті, — промовив він, скінчивши свою роботу і відштовхнув собаку на бік.

— Вони тануть і гинуть під вагою відповідальности за своє гучне ім'я. Чи ти коли бачив, щоб лихо спіткало собаку з простою назвою, як от Касіяр, Сиваш або Гускі? Ні, сер! Глянь лишень на Шукума, он він...

Клац! Худий собака метнувся й мало не вп'явся йому в горло своїми білими зубами.

— А, будеш, будеш ти мені?! — Кінцем пужална Мейзон так затяв тварину поза ухом, що вона впала на сніг, дрібненько затремтіла й жовта слина потекла їй по іклах.

— А що, не казав я тобі? Бачиш, Шукум ще бадьорий. Б'юсь у заклад, що не мине й тижня, як з'їсть він Кармен.

— А я іншої думки, — мовив Мелемот Кід, обертаючи мерзлий хліб напроти огню, щоб він розтанув. — Можу закластися, що ми сами з'їмо Шукума, доки доїдемо. Що ти на це скажеш, Рут?

Індіанка вкинула крижинку до кави, щоб осіла гуща, глянула на Мелемюта Кіда, потім на свого чоловіка, на собак, але нічого не відповіла. Це було так зрозуміло, що ніякої відповіді їй не треба було. Як же може бути інакше, коли перед ними двісті миль дороги, мізерних харчів для них самих лише на шість день, а для собак нема нічого.

Всі троє, — двоє чоловіків і жінка, — посідали коло вогню й розпочали свій злиденний полудень.

Собаки лежали запряжені, — бо, спиняючись опівдні, їх не розпрягають, — і заздрісно стежили за кожним шматком їжі.

— Сьогодні полуднуємо в-останнє, — сказав Мелемют Кід. — І треба добре мати на оці собак, бо вони все лютішають. При нагоді так і кинуться на людину.

— А я колись був головою християнської спілки і вчителював у недільній школі.

Сказавши таке ні сіло, ні впало, Мейзон мрійно задивився на те, як парують його мокасини, але Рут повернула його до притомности, сповнивши його чашку.

— Хвалити бога — маємо досить чаю! Я бачив, як він росте в Тенесі. Чого б я оце тепер не дав за шматок гарячого житняка! Не журися, Рут, вже тобі недовго голодувати та носити мокасини.

На цю мову жінка повеселійшала. Погляд їй сповнився великою любов'ю до її білого пана, до першої білої людини, яку вона бачила в своєму житті, до першого чоловіка, що поведився з жінкою краще, ніж з твариною, чи з худобиною.

— Так, Рут, — провадив далі її чоловік чудною мішаною мовою, бо тільки так вони могли порозумітися. — Почекай-но, ось лише доберемося до Далекої Країни. Сядемо в човен білої людини й поїде-

мо до солоної води. Так, погана вода, бурхлива вода, великі водяні гори танцюють в гору й вниз увесь час. І так широко, так далеко, ген-ген. Пливеш десять снів, двадцять снів, сорок снів (він полічив доби на пальцях), і все — вода, погана вода. А тоді приїдеш до великого села, повного люду, як от москітів улітку. Вігвами, — ох, такі високі, як десять, двадцять сосон.

Гію, Шукум!

Він безпорадно замовк, глянув з благанням на Мелемюта Кіда, а потім старанно показав, ніби-то ставить двадцять сосон одну на одну, щоб хоч таким чином висловити свою думку. Мелемют Кід усміхнувся весело й глузливо, але Рут широко розкрила очі з дива та втіхи: вона була наполовину певна, що він жартує, і така ласкавість тишила її бідне жіноче серце.

— Далі входиш ти в коробку, і — гурр!! — поїхали вгору. — Він підкинув свою порожню чашку в повітря, щоб показати, як то буде, й, зручно піймавши її, гукнув: — гоп! Зїхали додолю. Ох, і чарівники ж там! Ти їдеш до Форту Юкону, а я їду до Арктичного Міста — двадцять п'ять снів — увесь час товстий дріт, — я беруся за того дрота, я кажу: «Галло, Рут! Як ся маєш?» — А ти кажеш: «Чи це ти, моя люба дружино?» А я кажу: «Так». — А ти кажеш: «Я не можу спекти доброго хліба, немає соли». Тоді я кажу: «А пошукай лишень у схованці під борошном». Ти шукаєш і бачиш — повно соли. І то ж увесь час ти — в Форті Юконі, а я — в Арктичному Місті. Ох, що то за чарівники!

Рут усміхалася так щиро, слухаючи це чарівне оповідання, що обидва чоловіки зареготалися. Собаки почали гризтися й раптом припинили Мейзонову

оповідь про дива Далекої Країни. Собаки гарчали й кусалися; як їх розборонили, Рут налагодила санки, й усе було злаштовано в дорогу.

— А-ну! Лиско! Гей! Рушайте!

Мейзон жваво замажав батогом; собаки заскавчали у запряжці, він підпер сани жердиною, і вони рушили. Рут побігла за другими саньми, а Мелемют Кід, допомігши їй зрушити, їхав позаду. Мелемют Кід був дужий, брутальний чоловік, він міг би вола свалити одним замахом, але йому жалко було бити сердешних собак; він потурав їм, як рідко хто з погоничів, трохи не плакав над їхньою бідюю.

— Гей, рушайте-но вже, бідні змучені звірята! — забуркотів він по кількох марних спробах зрушити сани. Але нарешті терплячістю досяг він таки свого: скімлячи з болю, собаки таки рушили й кинулись наганяти товаришів.

Ніхто більше не розмовляв; в такій тяжкій дорозі не можна дозволяти собі цих примх. Зо всіх смертельно-тяжких робіт, найтяжче — мандрувати по Північній Країні. Щаслива та людина, що може стерпіти мовчки день подорожи, та ще невтертим шляхом. А з усякої праці, що надриває серце, найтяжча — протирати шлях. За кожним кроком нога у великій плетеній лижві грузне в сніг аж по коліно. Тоді треба витягати ногу вгору, просто вгору; коли нахилити її хоч трошечки, то напевне станеться нещастя. Лижву треба геть чисто витягти зі снігу, а тоді вже вперед, вниз. Другу ногу теж так само треба витягати просто вгору на пів ярда понад снігом. Хто, мандруючи вперше, не зачепиться лижвою за лижву — а зачепитися так небезпечно — і не впаде на тому зрадливому шляху, той зовсім знесилиться,

пройшовши сто ярдів. А хто зможе йти цілий день поруч з собаками поза стежкою, що вони протоптують, той може спокійно залізти у свій спальний лантух з чистим сумлінням та гордий понад усяку уяву. А вже хто мандрує Довгим Шляхом двадцять снів, то це—така людина, що їй можуть позаздрити боги.

День минав, біла тиша наганяла жах на подорожніх, вони мовчки хилилися від своєї праці. Природа має чимало способів довести людині її нікчемність: безнастанна зміна припливу й відпливу, лютування бурі, вдари землетрусу, протяжний гуркіт небесного грому, але найдивніше, найстрашніше це — пасивний спокій Білої Тиші. Нема жодного руху, на мідяному небі — ні хмаринки, найтихіше шепотіння разить, як блюзнірство, людина стає боязка, лякається звуку власного голосу. Вона — єдина жива порошинка — мандрує примарними просторами мертвого світу, тремтить од своєї власної відваги, розуміє, що її життя—все одно, що життя хробака, та й годі. Дивні думки зринають некликані, таємниці всіх речей от-от виявяться. Страх перед смертю, богом, всесвіттом сходить на неї — надія на воскресіння й життя, жагуче бажання безсмертя, марна боротьба у в'язненої істоти, — це буває лише тоді, як людина йде сам-на-сам з богом. Так минав день. Річка робила велике коліно, і Мейзон, ідучи попереду, повів свою валку навпростець через вузьку смугу землі. Але собаки спинилися на крутому схилі. Рут і Мелемют Кід підштовхували сани, а проте собаки знов і знов сповзали вниз. Тоді взялися всі разом. Нещасливі, охлялі з голоду тварини напружили свою останню силу. Вгору, вгору, — сани дотягли до верху берега, але собака-передовик смикнув усіх собак за собою праворуч, зачепивши Мейзона за лижви. Сталось

лихо. Мейзона звалили, один собака заплутався в сторонках, а сани посунули назад, все за собою знов униз поволікши.

Лясь! Батіг жорстоко бив собаки, особливо ту, що заплуталася.

— Мейзоне, не бий! — заступився Мелемют Кід, — бідна звірина вже геть знесилася. Почекай, краще припряжімо мої собаки.

Мейзон затримав батога, доки Кід не сказав останнього слова, а тоді довгий бич знову ляснув, аж обкрутився навколо неслухняної тварини.

Кармен, — бо то була вона, — прищулилася в снігу, жалібно заскімлила, а потім перекинулася на бік.

Це була трагічна хвилина, сумна подорожня пригода—собака гине, двоє товаришів ось-ось по-сваряться. Рут стурбовано поглядала то на одного, то на другого. Мелемют Кід стримався, але ціла безодня докорів була в його погляді. Схилившись над собакою, він перерізав сторонки. Не промовили й слова. Спрягли докупи дві валки й перемогли труднощі. Сани знов їхали дорогою, а ледве живий собака плентався позаду. Доки собака може йти, його не стріляють. Це остання нагода, що їй дається: доплентатися до табору, а там може й пощастить забити лося. Мейзон вже кається в своєму гнівному вчинкові але був занадто впертий, щоб признатися: він ішов на чолі валки, і йому й на думку не спадало, яка небезпека зависла в повітрі.

Старий ліс густо поріс у затишній долині, і тим лісом вони тепер ішли.

За п'ятдесят, чи трохи більше, футів від дороги стояла височезна сосна. З давніх давен стояла вона

тут, і споконвіку вирішено її долю, а також, може, й долю Мейзонову.

Він спинився, щоб стягти ослаблого ременя від мокасіна. Сани спинилися, а собаки мовчки полягали на сніг. Тиша була чарівнича. Ані найменший подих не ворухив дерев, укритих ожеледдю; холод і тиша довколишніх просторів заморозили серце й скували тремтячі уста природи. Якесь зідхання пролинуло в повітрі, здавалося, що подорожні його не почули, а відчули, як попередження про рух в нерухомій порожнечі. В тім велике дерево, обтяжене роками й снігом, відіграло свою останню роль в життєвій трагедії. Мейзон почув застережливий хрускіт, хотів одскочити, але як тільки випростувався, дістав удар просто по плечах.

Несподівана небезпека, нагла смерть, — як часто доводилося Мелемютіві Кідові бачити це! Соснові голки ще тремтіли, а він вже наказав Рут, що робити, і сам метнувся рятувати товариша. Індіанка не зомліла й не заголосила марно, як то зробили б деякі з її білих сестер. З наказу Кіда вона налягла всією своєю вагою на швидко злагоджену підойму, щоб зменшити тиск сосни, і прислухалася до стогону свого чоловіка. Кід же кинувся до дерева з сокиркою. Сталь весело дзвеніла, в'їдаючись у замерзлий стовбур; за кожним ударом було чути дроворубове сильне дихання: «гу! гу!».

Нарешті Кід поклав на сніг нещасливу істоту, що була колись людиною. Німа розпука на жінчиному обличчі була тяжча за муку товаришеву. В її погляді мішалася надія з безнадією. Говорили мало; люди з Північної Сторони змалку навчаються, що слова марні, а лише вчинки мають вартість безмірну. При температурі в шістдесят п'ять ступнів під нулем

людина не може довго лежати на снігу, щоб не замерзнути. А тому посторонки відрізали, страдника загорнули в хутро й поклали на постіль з гілляк. Перед ним розложили вогнище з того самого дерева, що заподіяло лихо. Позад нього й трохи над ним нап'яли наметом шматок брезенту: він збирав променисте тепло й відбивав його на Мейзона, — цю штуку знають люди, що вчаться фізики з первісного джерела.

Хто дивився у вічі смерті, той знає, коли пролунав останній заклик. Мейзона страшенно поторощило. Це було видко з першого погляду. Праву руку, ногу й спину було йому перебито, тіло нижче пояса було спаралізоване; мабуть, і в середині все було дуже пошкоджене. Він коли-не-коли стогнав, і це була єдина признака життя

Жадної надії, жадної помочи. Жорстока ніч без жалю повзла повз них, — на долю Рут припадав безрадісний стоїцизм її раси, а Мелемютові Кідові додалися нові зморшки на бронзовому обличчі. Мейзон страждав, властиво, найменше, бо думкою літав у Східному Тенесі, на Великих Димних Горах, переживаючи знову пригоди свого дитинства. Так тужно було слухати звуки його давно забутої південної говірки, як він у маячінні розказував про купання в ставках, про полювання на видру та про наскоки на баштани. Для Рут його мова була незрозуміла, мов китайська, але Кід розумів і почував її так, як може лише той почувати, хто роками був одірваний від цивілізації.

Ранок приніс свідомість поторощеному чоловікові, і Мелемют Кід нахилився близьенько, щоб почути його шепіт.

— Пам'ятаєш, як ми лаштувалися до Танани? На-

весні, коли рушить крига, тому буде чотири роки. Я ще не дуже кохав її. Так собі лише, — вона була гарненька, і це мене подражнювало. Але, знаєш, тепер я вже дуже високо її ціную. Вона була мені хороша дружина, завжди поплич зо мною в скрутні хвилини. А в праці нема їй рівні. Пригадуєш, як вона стріляла на порогах Лосьового Рогу, щоб ми з тобою могли злізти з тої скелі, й кулі стрибали по воді, як град? А за часів голоду в Нуклук'ето? Або, як вона бігла навзаводи з кригою, щоб принести новини? Нема що казати, вона була мені хороша дружина, краща ніж перця. Ти не знав про ту? Я не розказував тобі, га? Я вже раз скуштував цього там, у Штатах. Через те ж я й тут. Ми з тою вкупі зросли. Я пішов собі, щоб вона дістала шлюбну розлуку. Вона дістала її.

— Але це зовсім не стосується до Рут. Я гадав, що скінчу тут свої справи й подамся на той рік на південь, — з нею вдвох, — але шкода.

— Кіде, не відсилай її назад до її люду. Жінці страх як тяжко вертатися назад. Здумай лише! Мало не чотири роки на нашому салі, квасолі, хлібі й сушених овочах і вернутися до своєї риби та оленини. Негоже, щоб вона, дізнавши наших звичаїв, зрозумівши, що вони кращі за звичаї її народу, вернулася до нього.

— Доглянь її, Кіде... Чому тобі самому не.. але ні, ти завжди цурався їх і ти ніколи не казав мені, через що ти прийшов у цю країну. Будь ласкавий до неї і одішли її яко мога швидше до Штатів. Але зроби, розумієш, так, щоб вона могла вернутися, якщо затужить за батьківщиною. А малий... він теж нас зблизив, Кіде. Я таки сподіваюся, що це хлопець. Уяви собі! — плоть од плоти моєї, Кіде. Він

не повинен лишатися в цій країні. А якщо це дівчина, то не може лишитися. Спродай мої хутра; за них можна взяти що-найменше п'ять тисяч, та ще й від Компанії мені належить далеко більше. Залагодь мої справи разом зі своїми. Сподіваюся, що суд задовольнить прохання. Доглянь, щоб малий дістав гарну освіту, і понад усе, Кіде, подбай, щоб не пустити його назад, сюди. Цей край не для білої людини.

— Я, Кіде, вже небіжчик. Проживу три, чотири дні що-найбільше. Вам треба йти далі. Ви мусите йти далі! Пам'ятай, це ж моя жінка і мій син... Ах, господи! Сподіваюся, що це буде хлопчик! Вам не можна лишатися при мені... і я, вмираючи, наказую вам йти далі.

— Дай мені три дні, — благав Мелемют Кід. — Може тобі покращає, може щось станеться.

— Ні.

— Лише три дні.

— Ви мусите рушати звідси.

— Два дні.

— Це ж моя жінка й син, Кіде. Ти не повинен просити цього.

— Один день.

— Ні, ні! Я наказую...

— Один лише день. Ми якось перебудемо з тими харчами, що є, а я, може, заб'ю лося.

— Ні... або добре; один день, але ні на хвилину більше. Але, Кіде, не... не лишай мене самого зустрічати смерть. Один постріл, раз потягти за курка. Ти розумієш. Подумай! Подумай! Плоть од плоти моєї, і я не доживу, щоб побачити його.

— Поклич сюди Рут. Я хочу попрощатися й сказати їй, що вона повинна дбати про хлопця й не чекати,

доки я помру. Як я їй цього не скажу, то вона ще не схоче йти з тобою. Прощавай, старий, прощавай.

— Кіде! Слухай... ах... копай яму вище скелі, коло спуску. Я там викопав на сорок центів золота з одного заступа.

— Та ще, Кіде... — Кід нахилився нижче, щоб почути останні пригаслі слова, вислов зломлених гордоців людини, що вмирала.

— Мені прикро, що... ти знаєш... Кармен.

Залишивши жінку, що потиху плакала над своїм чоловіком, Мелемют Кід натягнув парку та лижви, взяв під пахву свою рушницю й попростував у ліс. Він звик до тяжких пригод Північної країни, але ще ніколи не доводилося йому виконувати такого жорстокого завдання. Абстрактно це була проста, математична формула: — три життя проти одного, на смерть рокованого. Але тепер він вагався. На протязі п'яти років, завжди попліч, річками й дорогами, в таборах і в копальнях, віч-на-віч зі смертю, на рівнинах, і в повінь, і в голод, все плели вони зв'язок своєї приязні. І такий тісний був той зв'язок, що він часто відчував якісь ревності до Рут з першої ж хвилини, як вона стала межи ними. А тепер треба було розтягти той зв'язок власною рукою.

Він благав у бога послати йому лося, одного тільки лося, але вся дичина неначе кудись подалася з цієї країни. Запала ніч, і змучений чоловік летве брів до табору з порожніми руками й важким серцем. Дике собаче завивання й гострий Рутин крик приспішили його.

Вскочивши до табору, він побачив, що собаки з гарчанням оточили жінку, а вона вимахувала сокирою. Собаки зламали залізного закона своїх панів і накинулися на харчі. Він прилучився до побойовища,

взявши рушницю за дуло, і кривава гра природнього добору відбулася зо всією жорстокістю первісних умов. Рушниця й сокира здіймалися й спускалися, влучали й промахувалися, одноманітно й регулярно; звивалися гнучкі тіла з дикими очима й запіненими іклами; і людина, й звірина боролися за перевагу до гіркого кінця. Тоді побиті тварини поповзли до краю світляного кола від огнища, зализуючи рани й голосячи до зірок над своєю бідою.

Собаки зжерли весь запас сушеної лососини; лишилося всього може з п'ять фунтів борошна, щоб харчуватися в дорозі на протязі двох сотень миль у цій дикій пущі. Рут вернулася до свого чоловіка, а Мелемют Кід розрізав теплий тулуб собаки, що йому черепа сокирою потрощено. Все старанно заховали, окрім шкіри й тельбухів, а їх кинули його недавнім товаришам.

Ранок приніс нову турботу. Собаки кидалися один на одного. Уся згряя собак кинулася на Кармен, що все ще чіплялася за тонку нитку життя. Собаки не зважали на батога, що стьобав їх. Вони звивалися й скавчали від ударів, але не розійшлися, доки останній найменший шматок не зник, — кості, шкіра, шерсть, усе.

Мелемют Кід узявся до свого діла, прислухаючись до Мейзонового маячіння, а Мейзон знову був у Тенесі, виголошував плутані промови та непритомно вмовляв своїх колишніх братів.

Скориставшись з тої вигоди, що сосни росли близько одна від одної, Кід працював швидко, й Рут слідувала за тим, як він робив схованку, таку, як часами роблять мисливці, щоб ховати м'ясо від росомах і собак. Він пригнув вершечки двох маленьких сосенок мало не до землі і зв'язав ременем з лосьової

шкури. Потім присмирив собак і застріг їх у двоє саней, навантажених усім добром, окрім тих хутр, що в них загорнею Мейзона. Тії хутра Кід щільно закрутив і обв'язав навкруги Мейзона, а кінці шнурків прив'язав до зігнутих сосонок. Один удар його мисливським ножом звільнить сосни, вони випросяються й піднесуть тіло високо в повітря.

Рут чула останню волю чоловіка й не сперечалася. Бідна жінка, — вона добре засвоїла науку слухняності. Змалку вона корилася й бачила, що всі жінки коряться панам світу, й уважала за неприродне, щоб жінка заперечувала. Кід дозволив їй вилити своє горе, коли вона поцілувала чоловіка, — її народ не мав такого звичаю, — потім одвів її до передніх саней і поміг надіти лижви. Наосліп, інстинктивно взяла вона жердину й батога та погнала собаки дорогою. Кід вернувся до Мейзона, що був непритомний; Рут уже зникла, а він усе ще сидів, зігнувшись, біля багаття; чекав, сподівався, молився, щоб його товариш помер.

Прикро на самоті з гіркими думками серед Білої Тиші. Темна тиша — милосердна, вона вкриває людину захистом і сповиває її любов'ю; але яскрава Біла Тиша, ясна й холодна під сталевим небом — не має жалю.

Минула година, дві години, а людина не вмирала. Саме опівдні сонце, не показуючи свого ободка над південним обрисом, кинуло кволий промінь навскіс по небу і він, промайнувши, враз заховався. Мелемют Кід спам'ятався й потягся до товарища. Він глянув навколо. Здавалося, що Біла Тиша глузує, і безмежний жах опанував його. Пролунав гострий звук пострілу; Мейзон злетів у свою повітряну могилу, а Мелемют Кід погнав собак скаженим чвалом, тікаючи снігом.

ВОВЧИЙ СИН.

Чоловік рідко коли цінує жінку, як слід, аж поки не втратить її. Поки він купається в делікатній жіночій атмосфері, він цього не усвідомлює, але тільки-но жінка зникає, і в житті його знати вже порожнечу, яка зростає безнастанно. Чоловік починає невиразно жадати чогось такого неокресленого, що й сам не може його визначити. Якщо його товариші не досвідченіші за нього, то вони з непевністю похитають головою й дадуть йому міцних ліків. Але жадоба не зникає, — вона дужчає. Чоловік втрачає інтерес до всього, що його оточує в житті, якась недуга його одолює, і ось, коли порожнеча стає аж надто нестерпуча, раптом здогад осяє його.

Коли таке трапляється на Юконі, чоловік лагодить собі човна, якщо це діється влітку, а коли зимою, запрягає собаки й рушає на південь. Через кілька місяців він, якщо вірить у Північну країну, вертається з жінкою, щоб вона поділяла з ним оту віру, а часом і лихі пригоди. Це виявляє вроджений чоловічий егоїзм. Тут нам пригадується і пригода Скрефа Мекензі, що сталась за давніх часів, коли ще країну не витолочили оті чечаки, що ринули на неї повіддю, і коли Клондайк славився лише лососевим рибальством.

По вухах можна було пізнати, що Скреф Мекензі й народився, й жив при кордоні. На його обличчя

поклали тавро двадцять п'ять років безнастанної боротьби з природою в її найдикіших проявах.

Останні два роки, найбурхливіші та найважчі, він шукав золота в затінку полярного кола. Коли хворлива жадоба захопила його, він не здивувався, бо був практична людина й бачив, як інших чоловіків захоплювала така сама недуга. Але він не виявляв ознак своєї хвороби, — тільки став іще тяжче працювати.

Все літо він воювався з москітами й мок у річці Стюарт за подвійний запас харчів. Потім спускав плоти з будівельного дерева Юконом за водою, аж до Сорокової Милі, а там поставив собі таку хорошу хатину, що кращої над неї не було в жадному таборі. Вона мала такий привабливий, затишний вигляд, що багато хто хотів затоваришувати з ним, щоб жити в тій хатині. Але він підрізав їхні надії брутальними, дужими й короткими словами і закупив подвійний запас харчів на торговельному пункті.

Як уже зазначалося, Скреф Мекензі був практична людина. Коли він чого-небудь хотів, то звичайно добував його, але, добуваючи, ухилявся від своєї путі не далі, ніж було треба. Хоч він і був сином тяжкої праці та злиднів, та проте не мав охоти мандрувати 600 миль кригою, далі 2000 миль океаном та ще 3000 миль, щоб дістатися до рідного краю, — і все це лише для того, щоб знайти собі жінку. Життя занадто коротке. Отже він зібрав своїх собак, прив'язав чудний вантаж до своїх саней і вирушив просто через вододіл, що на західніх схилах його бере свій початок річка Танана.

Мандрівець він був одважний, а його вовкодави, невибагливі на їжу, могли працювати дужче та мандрувати далі за всяку іншу запряжку на Юконі.

За три тижні він уже увіходив у мисливський табір Стиксів на Танані. Їх здивувала його віддвaga, бо вони мали лиху славу: вбивали білих людей за таку дурничку, як гостра сокира, або зламана рушниця. Але він прийшов до них беззбройний, а в його способі поводитися була чарівна суміш покірливості, панібратства, спокою й нахабства. Треба бути дуже спритним і добре знати психологію дикунів, щоб упокорити їх такою різноманітною збросю. Але він був досвідчений майстер у цій справі, знав, коли треба поступатися, а коли загрожувати гнівно, як Юпітер.

Найперше він привітався з ватагом Тлінґ-Тінегом і вшанував його подарунком кількох фунтів чорного чаю й тютюну, тим здобувши його прихильність і ласку. Потім він пішов до гурту парубків і дівчат, а ввечері врядив «потlach». Сніг утоптали овалом на сто футів завдовжки й чверть того впоперек. Посередині розложили довге вогнище, а з обох боків сніг застелили ялиновим гіллям. Всі вийшли з куренів, і щось із сто індіан того племені заспівали своїх народніх пісень на честь гостя.

За два роки Скреф Мекензі навчився їхньої мови, що налічує тільки декілька сотень слів, так само він переміг їхні горлові звуки й японські ідіоми, будову їхніх речень та почесні й злучні часточки. Отож він і виголосив промову на їхній лад, що задовольнила їхню інстинктивну любов до поезії примітивними засобами красномовства та метафоричними викрутами. Тлінґ-Тінег і шаман відповіли такою ж промовою, а тоді він роздав дрібні подарунки чоловікам, прилучився до їхнього співу й виявив, що він добре знається на газардовій грі в п'ятедесят дві ломачки.

А вони курили його тютюн і були дуже задоволені. Але парубки поводитися задержувати, серед них прокидався настрій боротьби, що його викликали своїми брехливими вигадками беззубі баби та хихотінням дівчата. Вони бачили на віку не багатьох білих людей, отих «вовчих синів», але зазнали від них страшної науки.

Скреф Мекензі, дарма, що здавався байдужим, однак добре все те помітив. А тому, загорнувшись у своє спальне хутро, все знову обмірковував, обмірковував серйозно і не одну люльку викурив, складаючи план своєї кампанії. Лише одна дівчина стала йому до вподоби — Зарінска, дочка ватага. Рисами, постаттю і поставою вона найбільше наближалася до вродливого типу білої жінки, — була сливе аномалія серед сестер свого племені. Вона буде його, він оженився з нею і назове її... ага, назове Гертрудою! Зваживши так, він повернувся набік і заснув, — справжній син своєї всепереможної раси.

Це була заморочлива робота й уперта гра. Скреф Мекензі маневрував хитро, з такою байдужістю, що спантеличив Стиксів. Він дуже намагався показати чоловікам, що він гарний стрілець і могутній мисливець, і табор аж дзвенів од хвали, як він застрелив оленя за 600 ярдів. Одного вечора він одвідав Тлінг-Тінегів курінь з оленячих шкур. Розмовляв там високомовно і роздавав тютюн щедрою рукою. Так само вшанував і шамана; він розумів, що той чарівник має вплив серед народу, а тому хотів зробити з нього спільника. Але цей гідний добродій був людина велика й могутня, і в нього не можна було запобігти ласки. Скреф вписав його до числа безперечних ворогів у майбутньому.

Хоч і не траплялася нагода поговорити з Зарінскою, але погляди, що їх Мекензі крадькома кидав на неї, давали їй на здогад, який у нього намір. Вона зрозуміла його добре, але, кокетуючи, оточувала себе колом жінок щоразу, як він, скориставшись з того, що чоловіки неприсутні, хотів був до неї підступитися. Проте, він не поспішав: знав, що вона мусить думати про нього, а кілька день таких думок лише допоможуть його сватанню.

Нарешті, одного вечора, уважаючи, що прийшла пора, він залишив курне ватагове житло й попростував до сусіднього куреня. Як звичайно, вона сиділа посеред бабів та дівчат; усі щили мокасиці й низали намисто. Вони засміялися, як він увійшов, і розпочалася балачка про нього й Зарінску вкупі. Але він без церемонії виштовхнув їх одну по одній з куреня на сніг, і вони поспішилися рознести чутку про цю пригоду по цілому таборі.

Він добре боронив свою справу її мовою, бо вона не знала його мови, і за дві години підвівся, щоб іти.

Отже, Зарінська піде до куреня білого чоловіка? Гарзд! Я піду поговорити з твоїм батьком, бо він, може, іншої думки. Я дам йому багато подарунків, але хай не вимагає зайвого. А коли він скаже ні? Добре! Зарінська все таки піде до куреня білого чоловіка.

Він уже підніс шкуратяну завісу, щоб вийти, аж тихий оклик завернув його назад до дівчини. Вона впала навколюшки на ведмежий килимок, — на її обличчі сяло правдиве Євине світло, — і соромливо розцібнула його важкого пояса. Він глянув униз, вражений, підозріло нашорошив вуха, наслухаючи за найменшим звуком знадвору. Але дальший її рух розвіяв його сумніви, і він утішно всміхнувся.

Вона вийняла зі своєї робочої торби піхви з лосьової шкіри, гаптовані яскравими, фантастичними визерунками, потім витягла його великого мисливського ножа, оглянула з пошаною гостре лезо, доторкнулася до нього пальцем і встромила ножа в його нову оселю. Потім пересунула піхву вздовж пояса на її звичайне місце якраз над клубами.

Сцена з стародавніх часів: дама та її лицар. Мекензі підвів її на ноги й торкнувся її червоних уст своїми вусами, — це була чужа їй вовча пестоц. То зустрілися доба каменя з добою заліза.

Аж повітря тремтіло від зворушення, як Скреф Мекензі, з великим згортком під пахвою, відхилив запинало Тлінг-Тінегового намету. Діти бігали сюди й туди, тягаючи сухе дерево на «потлач», гомін жіночих голосів усе дужчав, парубки похмуро змовлялися гуртками, з шаманового куреня лунали дикі співи замовлянь.

Ватаг був сам зі своєю кислоокою жінкою, але з першого погляду Мекензі пізнав, що його новина вже пристарілася. Тим-то він і одразу приступив до діла, висунувши наперед на видноту вишиті намистом піхви, — признаку своїх заручин.

— О, Тлінг-Тінегу, могутній ватаже Стиксів, володарю земель на Танані, володарю лососів, ведмедів, лосів і карибу! Білий чоловік стоїть перед тобою; він має поважне на думці. Багато місяців його хатина була порожня, а він самотній. Його серце само себе з'їло в мовчанці і зголоділо за жінкою, щоб вона сиділа біля нього в його хатині й зустрічала його з теплим багаттям і доброю стравою, коли він вертатиме з полювання. Йому вчувалися дивні речі: тупотіння дитячих мокасинів і гомін дитячих голосів. Одної ночі йому з'явилася примара: він побачив Ворона, —

твого батька і батька всіх Стиксів. І Ворон так промовляв до самотнього білого чоловіка: «Прив'яжи свої мокасини, надінь свої лижви, навантаж на сани харчів на багато снів і подарунків для ватага Тлінг-Тінега, бо ти обернешся обличчям у той бік, де серед весни сонце має звичай заходити за землю, і підеш у мисливську країну цього ватага. Там ти даси великі подарунки, — й Тлінг-Тінег, мій син, стане тобі за батька. В його курені є дівчина, я вдихнув у неї подих життя для тебе. Цю дівчину візьмеш за жінку».

— О ватаже! Отак сказав великий Ворон, і ось я кладу дарунки до ніг твоїх, і ось я прийшов узяти твою дочку.

Старий ватаг загорнувся в хутро, свідомий своєї царської величі, але затримався з відповіддю, а тим часом якийсь юнак уліз до намету й переказав негайний заклик прийти на раду старшин; сказав і зник.

— О, білий чоловіче, якого ми назвали Оленевбивцем, знаний також як Вовк і Вовчий Син! Ми знаємо, що ти походиш од могутньої раси; ми були горді вітати тебе за гостя на потлачі, але король-лосось не парується з собакою-лососем, а так само Ворон не парується з Вовком.

— Ні, це неправда! — скрикнув Мекензі. — Я бачив Воронових дочок у Вовчих таборах, — Мортімерова дружина, Треджідгова дружина, Бернебова дружина, вони прийшли два кригоплави тому, і я чув ще й про інших, хоча мої очі їх і не бачили.

— Сину, твої слова правдиві; але це погана злука, як вода з піском, а сніжина з сонцем. А зустрічав ти Мейзона та його жінку? Ні? Він прийшов десять кригоплавів тому, перший за всіх Вовків. І з ним

був могутній чоловік, стрункий, як ива, а високий та дужий, як лисомордий гірський ведмідь, а серце в нього—як повний літній місяць; його...

— Ага, — перебив Мекензі, пізнаючи добре відому в північних сторонах постать, — Мелемют Кід!

— Так, вік, — могутній чоловік. Але чи бачив ти Мейзонову жінку? Вона була рідна сестра Зарінски.

— Ні, ватаже, але я чув про неї. Мейзон... далеко, далеко на півночі сосна, роками обтяжена, роздавила його. Але його кохання було велике, й він мав багато золота. З цим золотом і зі своїм хлопчиком вона мандрувала безліч снів до зимового полудневого сонця, там вона досі живе, — там нема ані кусючого морозу, ані снігу, ні сонця в літні півночі, ні ночі в зимові полудні.

Прийшов другий посланець із закликом од ради й перебив його мову. Мекензі, виштовхуючи його в сніг, швиденько скинув оком і помітив, що перед вогнем хитаються постаті, почув ритмічний спів чоловічих басів і зрозумів, що це шаман роздмухує гнів свого народу. Не можна було гаятися далі. Він удався знов до ватага.

— Слухай! Я жадаю твою дитину. А ось, глянь! Тютюн, чай, багато мірок цукру, теплі ковдри, хустки гарні й великі; а осьдечки справжня рушниця й багато куль до неї та пороху.

— Ні, — відповів старий, перемагаючи спокусу, що охопила його, дивлячися на скарби, розкладені перед ним. Он там зібрався мій люд, вони не хочуть цього шлюбу.

— Але ж ти — ватаг.

— Але й мої юнаки лютують, що Вовки забрали їхніх дівчат, і їм ні з ким дружитися.

— Слухай, о, Тлінг-Тінегу! Ще ніч не обернеться, як Вовк поверне своїх собак до східних гір і рушить до країни Юкона. Зарінска буде втоптувати стежку для його собак.

— Ще ніч не дійде половини, як мої юнаки, може, кинуть Вовкове м'ясо собакам, а його кості лезатимуть у снігу, доки весна не відкриє їх.

Це була погроза, супротивна погроза. Мекензине бронзове обличчя темно спалахнуло. Він заговорив голосніше. Стара жінка, що досі сиділа байдужо, мусіла від остраху відлізти до дверей. Чоловічий спів раптом урвався, стало чути гомін багатьох голосів, він брутально кинув стару на її хутряну постіль.

— Знов я кажу тобі: — слухай, о, Тлінг-Тінегу! Вовк умирає, міцно стиснувши зуби, і разом з ним заснуть десять твоїх найдужчих людей, — а вони тобі потрібні, бо полювання тільки-но почалося, а мине кілька місяців, і доведеться вже рибу ловити. Та й знов же, яка тобі користь з того, що я помру? Я знаю звичай твого народу: твоя частка в моєму добрі буде дуже мала. Віддай мені свою дитину, і все моє добро буде твоє. Та й мої брати ще прийдуть; їх прийде багато, у них несита пелька, і Воронові дочки родитимуть дітей у Вовчих куренях. Мій народ більший, ніж твій. Так судилося. Згодишся — і все це добро буде тобі.

Надворі зарипіли по снігу мокасини. Мекензі звів курка коло своєї рушниці й добув подвійного кольця з-за пояса.

— Погодсья, ватаже!

— Але ж мій народ не погодиться.

— Погодсья, і добро буде твоє. А я вже впораюся потім з твоїм людом.

— Вовк хоче, щоб було так. Я візьму його подарунки, але попереджаю його.

Мекензі віддав усі речі, але зіпсував непомітно ежектора в рушниці і довершив справу калейдоскопічною шовковою хусткою.

Увійшов шаман з кількома парубками, але Мекензі відважно проштовхався між ними й вийшов.

— Збирайся! — кинув він коротко Зарінсці, проходячи повз її курінь, і поспішився запрягти своїх собак. За кілька хвилин він примчав на раду на чолі свого запрягу і дівчина поруч з ним. Він став на горішньому боці овалу поруч з ватагом. Ліворуч на крок позад себе він поставив Зарінску, — належне їй місце. Можна було сподіватися всього, а тому треба було захищати тил.

З обох боків сиділи, присівши біля вогню, чоловіки й виспівували народньої пісні забутих часів. Милозвучності в ній не було: якийсь чудний уривчастий ритм і набридливі повторення. Вона залякувала, — це слово не зовсім докладно окреслює її. На нижньому кінці під доглядом шамана танцювало з десяток жінок. Він суворо картав тих, що не цілком оддавалися екстазі обряду. Напівзакриті важким, чорним, розпатланим волоссям, що спадало до стану, вони хиталися сюди й туди, їхні постаті звивалися відповідно до того, як безнастанно змінювався ритм.

Це була фантастична сцена, анахронізм. На півдні 19-й вік розгортав роки свого останнього десятиріччя, а тут розцвіталася первісна людина, що лише на п'яць відійшла від печерної, — то був забутий уламок стародавнього світу. Бурі вовкодави сиділи серед своїх у шкури зодягнених господарів, або гризлися за місце, світло багаття відбивалося в їхніх червоних очах і на заслинених іклах. Ліси в примарному савані

спали собі й далі, — байдужі. Біла тиша, на мить одступивши до взлісся, здавалося, знов пасувала; зорі танцювали, високо стрибаючи, як звичайно в часи Великого Холоду; а полярні Духи простягали свої світлосяйні шати по небі.

Скреф Мекензі невиразно усвідомлював величність цієї картини, коли погляд його перебігав по загорнених у хутро рядах, шукаючи, кого нема. На хвилину він спинився поглядом на новонародженій дитині, що ссала оголені материні груди. Було нижче сорока, щось близько семидесяти з чимсь ступнів морозу. Він згадав тендітних жінок своєї раси й понуро всміхнувся. А проте з лона одної з таких ніжних жінок народився він, з царською спадщиною, — спадщиною, що дала йому і його братам панування над суходолом і морем, над тваринами й людьми всіх зон. Один проти сотні, серед полярної зими, далеко від своїх, він відчув голос тієї спадщини, — і ось прагнув кохання в небезпеці, і тремтінням проймав його шал боротьби, в якій його чекала смерть або перемога.

Співи й танці припинились, і шаман запалився полум'ям примітивного красномовства. Плутаними образами багатой мітології він хитро впливав на легковірність свого народу. Справа була поважна. Протиставляючи творчі принципи, втілені в вороні й вороні, він поклав на Мекензі тавро вовка, — руїнницького принципу боротьби. Точиться боротьба не лице духових сил, але й люди борються кожен за свого тотема. Вони діти Джелхса — Ворона, прометійного Вогненосця, а Мекензі — Вовк, тобто Диявол. Зробити замирення в цій слоконвічній війні, віддати своїх дочок архіворогові — це ж страшна зрада, святокрадство. Шаман без ошадку сипав гост-

рими словами й порівняннями, аби тільки змерзненити Мекензі, шпигуна-пролазу й чортового посланця. Залунав притлумлений дикий рев з могутніх грудей його слухачів, коли він отак розпросторікувався.

— Так, братове, Джелхс — всесильний! Чи ж він нам не приніс небесний вогонь, щоб ми могли зогрітися? Чи ж не витяг із печер сонце, місяць та зірки, щоб було нам видно? Чи ж не він навчив нас боротися з духами голоду й морозу? Але тепер Джелхс розгнівався на своїх дітей, їх зосталася жменька, й він їм не допоможе. Бо вони забули за нього, робили злі вчинки, йшли лихими шляхами і пустили ворогів у свої оселі, посадовили їх біля своїх багать. І Ворон сумує тому, що його діти такі грішні; але якщо вони стрепенуться й повернуться до нього, він вийде з темряви, щоб допомогти їм. О, браття! Вогнедавець ознаймив свою волю шаманові, і з вуст його ви її почуєте. Нехай юнаки візьмуть дівчат у свої курені; нехай вони вхоплять за горло Вовка; нехай їхня ненависть буде довіку! Тоді їхні жінки стануть плідні, і з нащадків їхніх виросте могутній народ! І Ворон виведе великі племена їхніх батьків і дідів з Півночі, і вони відганятимуть Вовків, аж поки ті не стануть, як попіл торішнього багаття. І Воронові сини знову запанують над усією країною! Оце сповіщає вам Джелхс.

На це віщування Месійного пришествя Стиски хрипко завили скочивши на ноги. Мекензі вийняв великі пальці з рукавиць і чекав. Стали викликати Лиса й не замовкли, доки не вийшов наперед один молодий парубок і почав промовляти:

— Браття! Шаман говорив мудро. Вовки беруть наших жінок, і наші чоловіки бездітні. Нас лишилася жменька. Вовки забрали наші теплі хутра, а нам

дали за них злого духа, що живе в пляшках, і одержу, зроблену не з бобрового або рисячого хутра, а з трави. Вона не гріє, і наші чоловіки помирають од чудних хвороб.

— Я, Лис, не взяв собі дівчини за дружину, а чому? Двічі ті дівчата, що були мені до сподоби, пішли до Вовчого табору. Тепер я знов наскладав хутра з бобрів, лосів та карибу, щоб ним здобути ласки в Тлінг-Тінега й одружитися з його дочкою Зарінкою. Але її лижви вже прив'язані до її ніг, щоб утоптувати стежку Вовковим собакам. Я кажу не тільки про себе самого. Те саме, що я, зробив і Ведмідь. Він теж радий бути батьком її дітей і назбирав багато хутра для цього. Я кажу про багатьох парубків, що ще не знають жінок. Вовки завжди голодні. Завжди вони беруть краще м'ясо на полюванні. Для Воронів лишаються послідки.

— Ондечки Гукла! — скрикнув він брутально, вказуючи на одну дівчину-каліку. В неї ноги зігнуті, як березові ребра в каное. Вона не може ані дрова збирати, ані їжу ловцям носити. Та чи ж Вовки її вибрали?

— Так- так! — вигукували його одноплеменці.

— А онде Мойрі. Злий дух перекосив їй очі. Навіть діти лякаються, як побачать її; кажуть, що навіть ведмідь уступається їй з дороги. Та чи ж її вибрали?

Знов залунали ухвальні вигуки.

— Там сидить Пішет. Вона не чує моєї мови. Вона ніколи не чує крику свого немовляти, голосу свого чоловіка, щебету своєї дитини. Вона пробуває в Білій Тиші. Чи цікавилися нею Вовки хоч трошки? Ні! Вони беруть найкращу дичину з полювання, а нам лишаються послідки.

— Брати, так далі не буде! Не пустимо більше Вовків до нашого багаття. Час настав.

Палахнуло світло, північне сяйво, пурпурове, зелене й жовте, злетіло до зеніту, еднаючи обрій з обрієм.

Лис, підвівши голову і руки знявши, дійшов найвищої нестями:

— Гляньте! Духи наших батьків повстали, й великі події стануться цієї ночі.

Він одступив назад, а другий парубок трохи соромливо вийшов наперед, його виштовхнули товариші. Він був вищий на голову за них, груди його були зухвало розкриті на морозі. Він не знав, як почати, й переступав з ноги на ногу. Слова не йшли йому з язика, і йому було якось ніяково. На його обличчя було страшно дивитися, бо колись його наполовину здрав якийсь страшний удар. Нарешті він ударив себе кулаком у груди, що загули, як бубон, і його голос загримів як прибій в океанській печері.

— Я Ведмідь, Срібне Вістря, й син Срібного Вістря. Ще коли в мене голос був дівочий, я вже забив рися, лося й карibu; коли мій голос завивав, як росомаха в ямі, я перейшов Південні Гори й забив трьох з Білої річки; коли ж він став такий, як рев річки Чінуки, я зустрів голомордого гірського ведмедя й не вступився йому з дороги.

Він спинився, його рука многозначно торкнула гидкі шрами на його обличчі.

— Я не такий красномовний, як Лис. Мій язик замерз, як ота річка. Я не вмю говорити великих промов. У мене мало слів, Лис сказав, що цієї ночі стануться великі події. Мова плине з його язика, як весняні струмки, але він не щедрий на вчинки. Цей ночі я битимуся з Вовком. Я заб'ю його, й Зарінська сидітиме коло мого багаття. Ведмідь сказав.

Навкруги Скрефа Мекензі знявся пекельний галас, але він не поступався. Розуміючи, що нема користи з рушниці на малій відстані, він посунув обидва револьвери, щоб вони були напихваті, й натяг свої рукавиці мало не по лікті. Він знав, що нема надії на рятунок, як нападуться на нього всі разом, але ладен був вмерти, як і похвалявся, міцно стиснувши зуби. Ведмідь зупинив своїх товаришів, одштовхнувши найпалкіших своїм страшним кулаком. Коли галас почав затихати, Мекензі глянув на Зарінску. Вона була чудова. Нахилилася вперед на своїх лижвах, уста напіврозтулені, ніздрі тремтять, — немов тигриця перед тим, як стрибнути. Її великі чорні очі дивилися на земляків зі страхом і викликом. Напруження її було таке, що вона й не дихала. Одну руку притиснувши спазматично до грудей, а другою міцно стискаючи батога, вона ніби скам'яніла. Мекензі глянув на неї, і тоді їй трохи полегшало. Мускули її ослабли, вона випростувалася, і в одвітному зорі її засвітилося щось більше, ніж кохання.

Тлінг-Тінег пробував говорити, але гамір людей заглушив його голос. Тоді Мекензі виступив наперед. Лис роззявив був рота для пронизливого зойку, але Мекензі так люто кинувся на нього, що він одхитнувся, і в горлі в нього заклекотіли приглушені звуки. Його невдачу зустрінуто реготом; це втихомирило його товаришів, і вони стали слухати.

— Брати! Білий Чоловік, якого ви прозвали Бовком, прийшов до вас зі щирими словами. Він не брехун, він правду каже. Прийшов, як друг, як той, хто хотів би бути братом. Але ваші чоловіки сказали своє, і час для лагідних слів минув. Перш за все я хочу вказати вам, що в шамана брехливий язик, що він не правдивий пророк, і звістка, яку він ознаймив, то

не слово Вогненосця. Його вуха закриті на голос Ворона, він з власної голови тче хитрі вигадки, а з вас робить дурнів. Він не має жадної сили. Коли ви повбивали собак і поїли, коли ви напихали собі шлунки невичиненими шкурами й шматками з мокасин, коли помирали старі чоловіки й старі жінки, коли помирали діти коло висхлих матерніх грудей, коли земля зчорніла й ви гинули, як лосось без води, — коли був голод на вас, то чи послав шаман удачу вашим ловцям? Чи напхав він м'ясом черева ваші? Кажу вам ще раз, — шаман не має жадної сили. Так! Я плюю йому в очі!

Люди, хоча й жажнулися на таке блюзнірство, але не заревли. Деякі жінки полякалися, але серед чоловіків повстало піднесення, немов чекали чуда. Всі дивилися на шамана й Мекензі. Жрець зрозумів, що хвилина критична, він почував, що його влада хитається, й роззявив рота, щоб доводити свого, але відступився перед Скрефовим яросливим наступом, перед його зведеним кулаком і вогнистим поглядом. Мекензі зневажливо зареготався й провадив далі.

— Ну й що? Чи вразило мене громом? Чи спалила мене блискавка? Чи попадали зорі з неба й роздушили мене? Тьху! Я вже скінчив про пса. Тепер казатиму про свій народ, наймогутніший з усіх народів, що панує над усіма країнами. Спочатку ми полюємо поодиноці, от, як я полюю. Потім ми полюємо зграями. Нарешті, як стадо карибу, ми проходимо по всій землі. Ті, кого ми беремо до своїх куренів, живуть, — хто не хоче, гине. Зарінска — гарна дівчина, повна життя й сили, з неї буде хороша Вовча мати. Хоч би й помер, вона все ж буде Вовчою матір'ю, бо моїх братів багато, і вони прийдуть по слідах моїх собак. Слухайте, який закон у Вовків: коли хто

позбавить життя одного Вовка, то за це головою наложать десятеро. Багато племен уже заплатили таку ціну, а багато ще платитимуть.

— А тепер я поговорю з Лисом і Ведмедем. Здається, їм до вподоби дівчина. Так? Але ж гляньте, я купив її. Тлінг-Тінег спирається на рушницю. Інші дари за дівчину лежать біля його багаття. Але я буду ласкавий до парубків. У Лиса сухо в роті від довгої промови, — я дам йому п'ять великих папуш тютюну. Тоді йому стане вогко в роті, і він тоді зможе досхочу галасувати на раді. Ведмедя я дуже поважаю і дам йому дві ковдри, борошна двадцять мірочок, а тютюну вдвоє більше проти Лиса; якщо він піде зо мною через Східні Гори, то я дам йому таку саму рушницю, як Тлінг-Тінегові. Що, нема згоди? Добре! Вовк уже втомився говорити. Лише ще раз прокажу вам закон: коли хто позбавить життя одного Вовка, то за це головою наложать десятеро.

Мекензі усміхався, одходячи на своє місце, але на серці йому була тривога. Була ще темна ніч. Дівчина підійшла до нього, і він уважно слухав: вона розповідала, які штуки вміе Ведмедь виробляти ножем.

Ухвалено битися. Всі розступилися й звільнили біля вогню місце на шістдесят мокасинів. Багато говорили про шаманову поразку. Дехто казав, що він лише не захтів показати своєї сили, але інші згадували минулі випадки й згоджувалися з Вовком. Ведмідь вийшов на середину поля, вийнявши з піхов мисливського ножа руської роботи. Лис звернув увагу на Мекензині револьвери; тоді той зняв свого пояса й надів його на Зарінску і в її руки звирив і рушницю свою. Вона похитала головою, жалкуючи, що не вміє стріляти, — рідко доводиться жінці мати в руках такі коштовні речі.

— Коли небезпека надійде до мене ззаду, гукни, голосно: «Моя дружино!» Ні, так: «Моя дружино!»

Він засміявся, як вона це проказувала, вщипнув її за щоку й увійшов у коло. Не лише зростом і поставою переважав його Ведмідь, але й Ведмедів ніж був довший на яких добрих два дюйми. Скрефові Мекензі доводилося бачити людей на своєму віку, отож він знав, що перед ним стоїть справжній чоловік. Однак він підбадьорився, оком вхопивши відблиск вогня за сталі — цьому символі його непереможної раси.

Раз-у-раз загаяв його Ведмідь то до краю вогнища, то в глибокий сніг, але що-разу боксерськими способами вертався він на середину поля. Ні один голос не захочував його, тим часом, як його супротивника підбадьорювали хвалою, порадами, осторогами. Але він лише міцніше стискав зуби, коли дзвеніли ножі, цокалися один об одного, і він натискав, або боронився з спокоем, що походить од свідомости сили. Спочатку він почував жаль до свого супротивника, але цей жаль зник перед первісним інстинктом самооборони, а потому цей інстинкт перетворився на жадоу боротьби. Десять тисяч років культури спали з нього, і він став печерним чоловіком, що б'ється за самицю.

Двічі він штрикнув Ведмеда, одскочивши непошкоджений, але втретє не умкнувся і, щоб урятуватися, вільною рукою ухопив за озброєну руку ворога, і вони зчепилися. Тоді тільки він відчув страшенну силу свого супротивника. Його мускули болісно напружились, аж вузлами взялися, а жили й тужні мало не лускалися від натуги — і все ж ближче та ближче блискотіла руська сталь. Він намагався вирватися, але тільки знесилювався. Коло

людей, у хутра затушкованих, усе вужчало; кожен з них прагнув побачити останній удар. Але боксерським трюком, одхилившись трохи набік, Скреф ударив свого супротивника головою. Ведмідь мимоволі відхитнувся назад і загубив рівновагу, а Мекензі швидко підставив йому ногу і, подавшись уперед усією своєю вагою, турнув Ведмеда просто через кол в глибокий сніг. Ведмідь скопився і, заточуючись, вернувся на бойовище.

— О, моя дружино! — голос Зарінски задзвенів, тремтячи від небезпеки.

На звук спущеної тетиви Мекензі низько пригнувся до землі, й стріла з костяним вістрям пролетіла над ним і вгородилася Ведмедеві в груди, той з розгону впав на нього. Мекензі миттю скочив на ноги. Ведмідь лежав нерухомо, а по той бік вогнища стояв шаман і накладав другу стрілу.

Мекензі взяв важкого ножа за кінчик леза. Уривчастим рухом метнув його. Ніж, блискавкою промайнувши над багаттям, аж по самий держак вгородився в горло шаманові. Той захитався і впав у жар ще не дожеврілого вогнища.

— Клац! Клац! — Лис ухопив рушницю Тлінг-Тінега й надаремне намагався встромити набій у належне місце, але впустив його, почувши, як зареготався Мекензі.

— Еге, Лис ще не навчився гратися цією цяцькою? Він ще жінка. Ходи до мене! Я тебе навчу.

Лис вагався.

— Кажу, ходи!

Лис рушив наперед, як побита собака.

— Так і отак. От і все! — Набій вслизнувся на своє місце; курка звівши, Мекензі приклав рушницю до плеча.

— Лис сказав, що цієї ночі відбудуться великі події, це правда, — відбулися події, та Лисова в них участь була нікчемна. — Чи Лис усе ще хоче взяти Зарінску до свого намету? Чи він хоче піти слідом за шаманом і Ведмедем? Ні? Гаразд!

Мекензі обернувся задоволений і витяг ножа жерцєві з горла.

— Може, є інші парубки, яким кортить? Якщо є, то Вовк кластиме їх по-двое і по-трое, доки не лишиться жодного. Немає? Гаразд! Тлінг-Тінегу, я дарую тобі цю рушницю вдруге. Якщо тобі доведеться мандрувати в Юконську Країну, то пам'ятай, що там завжди буде для тебе місце й багато їжі біля Вовкового багаття. Ніч уже обертається на день. Я йду, але можу вернутися. В-останнє нагадую вам Вовчий закон!

В очах їхніх він був якийсь надприродній, коли прилучився до Зарінски. Вона стала на чолі запряжки, й собаки рушили. За кілька хвилин їх поглинув примарний ліс. Мекензі трохи почекавши, вступив у лижви, щоб іти за ними.

— А Вовк забув про п'ять великих папуш?

Мекензі сердито озирнувся на Лиса; але раптом йому стало смішно.

— Я дам тобі одну маленьку папушу.

— Це вже як Вовк уважас, — покірливо мовив Лис, простягаючи руку.

ЛЮДИ З СОРОКОВОЇ МИЛІ.

Коли Здоровило Джім Белден одважився на, здавалося б, невинне твердження, що зернястий лід «досить чудний», він не уявляв собі, до чого це призведе. Так само й Лон Мак Фейн не уявляв собі наслідків, коли казав, що й якорний лід чудний. Не уявляв і Бетлз, коли, вперто заперечуючи існування такої форми льоду, запевняв, що це — нісенітниця.

— І це ти мені говориш таке! — крикнув Лон, — ти, що стільки років прожив у цій стороні й весь час їв зі мною з одного горщика!

— Але ж це проти здорового розуму, — правив своє Бетлз. — Аджеж вода тепліша за лід...

— Не велика різниця, як його проломиш.

— А все ж тепліша, бо не замерзла. А ти кажеш, що вона замерзає зо дна.

— Лише якорний лід, Дейвіде, лише якорний лід. Хіба ж тобі ніколи не доводилося плисти річкою: вода прозора, як скло, аж раптом, як хмара на сонце, зернястий лід, булькаючи, зринає та й зринає, аж поки від берега до берега, від краю до краю вкриє річку, як перший сніг.

— Гм, гм! Не раз траплялося, як я, було, задрімаю коло стерна. Але лід завжди йшов з сусіднього бокового рукава, а не зринав зо дна.

— І не було його ані краплі на стерні?

— Не було. І ти такого не бачив. Це ж проти здорового глузду. Це кожен скаже.

Бетлз апелював до всіх, що сиділи навколо печи, але нікому не хотілося встрявати в їхню суперечку.

— Чи проти глузду, чи ні, а я кажу правду. Останнього разу я бачив це разом з Сіткою Чарлі торік, пливучи вниз річкою нижче порогів, знаєш, — коло Форту Надії. Була звичайна осіння година, сонце поблискувало на золотих модринах і на тремтячих осиках; світло іскрилося на кожній хвильці; однак зима й північний синій туман ішли разом. Ти добре все це знаєш. На річці шлярка з льоду, а у вирах товстий лід, повітря дзвенить та іскриться, і ти відчуваєш це всією кров'ю, з кожним віддихом набираючи нову порцію життя. Отоді, мій хлопче, світ робиться малий, й охота мандрувати влазить у п'яти.

— Отож, їду я. Я вже казав, що ми гребли; льоду ніде й сліду не було, — лише у вирах, — коли це індієнин підвів весло й протяг: «Лоне Мак Фейне! Глянь униз! Я чув про це, але ніколи не сподівався побачити». Ти знаєш, що Сітка Чарлі так само, як і я, не в цій стороні народився, а тому ми обоє ніколи не бачили такого.

Отож ми поскилялися над човновими бортами, придивляючися крізь блискучу воду. Було так, як за тих часів, коли я жив з ловцями перлів, спостерігаючи коралеві береги, що виростають неначе сади під водою. То був якорний лід, він чіплявся й наростав гронами на кожній скелі, як ті білі коралі.

— Але ще краще було потім. Зараз, як ми минули пороги, вода стала, як молоко, й укрилася зверху маленькими кружальцями, — так ніби линок іде вгору на-весні, або ніби краплі дощу падають з неба. Це зринав якорний лід. Праворуч, ліворуч, куди не

кинеш оком, всюди вода була вкрита тим льодом. І так багато було тої каші, що вона обліпила кору на човні, наліпилася до весел, як клей. Багато разів переїздив я пороги перед тим, багато разів після того, але ніколи не бачив отакого. Раз за життя трапилось мені таке видовисько.

— Плети! --- сухо кинув Бетлз. — Думаєш, я повірю твоїм теревеням? Я тобі скажу, що це, мабуть, блискотіння засліпило вам очі, а повітря вкусило тебе за язика.

— Я бачив це на власні очі, коли б тут був Сітка Чарлі, то й він би посвідчив, що це правда.

— Але факти — є факти, їх не обминеш. Це не природньо, щоб вода замерзала з глибини.

— Але ж на власні очі . . .

— Не гарячися так, — спинив його Бетлз, коли швидка кельтська злість почала зростати.

— То ти мені не віриш?

— Коли вже ти такий упертий, як чорт, то скажу тобі, що таки не вірю. Я вірю насамперед природі й фактам.

— То це ти мені брехні завдаєш? — погрозився Лон. — Спитайся-но краще в своєї жінки-сивашки. Переконайся, що я кажу правду.

Бетлз несподівано спалахнув люттям. Ірландець мимоволі вразив його, бо його жінка була напівбіла, дочка російського торговця хутром, і Бетлз повинчався з нею в православній місії в Нулато, за тисячу миль далі за водою Юконом, а тому вона була вищої касті, ніж звичайні тубілки-сивашки. Це була така тонка північна відміна, що лише північний авантурник міг її зрозуміти.

— Авжеж, кажу, що ти брешеш, — відповів він рішуче.

У ту ж мить Лон Мак Фейн кинув його об землю, шестеро, що сиділи коло вогню, розборонили їх.

Бетлз підвівся, втираючи кров з рота.

— Це мені не вперше діставати й віддавати вдари. Не думай собі, що на цьому справа скінчиться.

— Ніколи в житті ніхто не завдава мені брехні, — була чемна відповідь. — Буде тяжкий для тебе день, коли я допоможу тобі віддати твій борг, ні в яким разі не буду тобі заваджати в цьому.

— Ти ще маєш ту 38-55?

Лон потакнув.

— Ти б добув кращого калібру. А то моя рушниця попробиває в тобі дірки, як волоські горіхи.

— Не бійся. Мої слимачки нюхом чують, куди легіти, дарма, що мають маленькі носики. А коли я матиму приємність бути до твоїх послуг? Біля ополонки гарне місце.

— Не погане. Будь там рівно за годину, тобі не доведеться довго чекати на мене.

Обидва чоловіки надягли рукавиці й вийшли з посту, не слухаючи вмовлянь товаришів.

Пригода була дрібна, однак у таких людей дрібниці живить палкий темперамент і вперта натура, і дрібниці розростаються у великі справи. Окрім того розморожування й свердлення ґрунту було ще справою далекого майбутнього, і люди на Соржовій Милі серед арктичної зими робилися обважнілі від переїдання й примусових лінощів і ставали такі дражливі, як бджоли в кінці літа, коли улики переповнені медом.

Ще не було жодного закону в тій країні. Кінна поліція теж була справа майбутнього. Кожен міряв образу й одміряв кару так, як вона його вразила. Рідко треба було вживати спільних зусиль, і ніколи

за всю жахливу історію сельбища не порушувалася восьма заповідь.

Джим Белден-Здоровило поспішно скликав раду. Скрефа Мекензі настановили на голову ради й одрядили посланця до отця Рубо по благословення на все добре. Вони знали, що їх становище парадоксальне. Силоміць не допустити до поєдинку вони могли, але такий вчинок вони вважали за невідповідний, хоч і дуже хотіли, щоб товариші не стрілялися. З одного боку їхня грубо-витесана стара етика визнавала індивідуальну прерогативу вдаром відплачувати за удар, але ж вони ніяк не могли погодитися на те, щоб двоє хороших товаришів, таких, як Бетлз і Мак Фейн, зійшлися в смертному бої. Вони вважали за боягуза того, хто не хоче битися, коли йому виклик кинуту; проте, коли до діла доходило, вони не вважали бійку за справедливу.

Тупотіння мокасіна і голосні вигуки, а потому постріл з пістоля перервали їхню дискусію. Двері шпарко відчинилися, й увійшов Мелемют Кід з димним кольтом у руці й веселим блиском в очах.

— Влучив у нього, — він замінив порожню гільзу й додав: — твого собаку, Скрефе.

— Жовтого Зуба? — спитав Мекензі.

— Ні, вислоухого.

— До біса! Туди йому й дорога!

— Вийди та й подивися.

— Врешті це нічого. Здасться, він усіх покусав. Сьогодні вранці вернувся Жовтий Зуб, куснув його, а мене мало не повдовив: кинувся на Зарінску, але вона метнула своїми спідницями йому межі очі й викрутилася від нього, лише позбулася тих спідниць та добре викачалася у снігу. А він знов побіг до лісу.

Сподіваюся, що вже не вернеться. А в тебе загинули які-небудь собаки?

— Один, найкращий зо всього запрягу, Шукум. Сьогодні вранці він почав кидатися на всіх, але не наробив багато лиха. Кинувся на собак Сітки Чарлі, але вони розтягли його по всьому шляху. А тепер двоє з них утікло й сказилося; як бачиш, це його робота. Якщо ми чогось не вигадасмо, то до весни лишиться мало собак.

— Та й людей теж.

— Як то? Щось трапилося з кимсь?

— Бетлз і Мак Фейн посперечалися, а тепер зійдуться біля ополонки, щоб скінчити цю суперечку.

Розказали йому оту пригоду. Мелемют Кід звик, щоб його товариші завжди слухалися, і тому взявся владнати справу. Швидко склавши план, що чинити, він зясував його товаришам, і вони пообіцяли неодмінно виконати все, що він їм наказав.

— Отже, ви бачите, — закінчив він, — що ми не позбавляємо їх змоги битися, а однак я гадаю, що вони не битимуться, як побачать усю красу нашого плану. Життя — є гра, а люди грачі. Вони гратимуть на все, коли є хоч один шанс на тисячу виграти. Але позбавте їх цього одного шансу, й вони не гратимуть.

Він удався до завідувача Посту.

— Одміряй-но три сажні найкращого півдьюмового манільського шнурка.

— Ми встановимо такий прецедент, що люди Сорочкової Милі повік будуть його пам'ятати, — пророкував Кід. Потім, обкрутивши шнурка навколо руки, повів своїх товаришів якраз вчасно, щоб зустріти супротивників.

— Яке, в чорта, він мав право приплутувати до цієї справи мою жінку? — гримів Бетлз на всі змо-

вляння товаришів. — Це зовсім ні до чого не приходилося, — зважив він рішуче. — Це зовсім ні до чого не приходилося, — проказував він раз-у-раз, ходячи сюди й туди та піджидаючи Лона Мак Фейна.

А в Лона Мак Фейна обличчя палало, коли він зухвало кидав виклик церкві.

— Що ж, пан-отче, — гукав він, — я з легким серцем загорнуся в полум'яну ковдру й ляжу на постіль з жару. Ніколи не скажуть, що Лонові Мак Фейнові завдали брехні, а він з'їв образу й рукою не ворухнув! І я не проситиму благословення. Тяжко мені жилося, але серце в мене лишилося на місці.

— Це ж не серце, — завважив отець Рубо, — це гординя спонукає тебе вбити свого ближнього.

— Це вже ваші французькі вигадки, — відказав Лон. А потім, повертаючись, щоб іти, спитав: — А ви відправите панахиду, якщо мені не пофортунить?

Але священник усміхнувся, звернув свої ноги в мокасінах наперед і вийшов на біле лоно мовчазної річки. Протоптана стежка в шіснадцятидюймові санки завширшки йшла до ополонки. По обидва боки лежав глибокий, пухкий сніг. Люди йшли один за одним, мовчки, а священник в чорній сутані надавав похоронного вигляду. Як для Сорокової Милі, то це був теплий зимовий день; обважніле небо нависло низько над землею, а живе срібло шукало незвичного рівня на двадцятьох ступнях під нулем. Але це тепло не тішило. Не було руху в повітрі горішніх шарів, і хмари зависли нерухомо, похмуро, віщуючи ранній снігопад. А земля, байдужа, не готувалася весну стрічати, тішилася своїм зимовим сном.

Коли прийшли до ополонки, Бетлз, очевидно, знов обміркувавши сварку під час мовчазного ходу, ще

на закінчення вигукнув своє: — Це зовсім ні до чого не приходилося! — А Лон Мак Фейн похмуро мовчав. Обурення так його душило, що він не міг говорити.

Коли їхня досада спадала на мить, вони обоє дивувалися на своїх товаришів. Вони сподівалися, що їм чинитимуть опір, і ця мовчазна згода ображала їх. Здається, можна було більшого сподіватися від близьких людей; вони невиразно відчували образу, обурюючись на думку про те, що так багато їхніх братів вийшло неначе на галя-виставу, щоб подивуватися, без єдиного слова протесту, як вони застрелять один одного. Так, неначе вони втратили свою вартість в очах комуни. Вчинки товаришів уражали їх.

— Спи на спину, Дейвіде. Чи досить буде п'ятидесяти кроків, чи, може, подвоїти відстань?

— П'ятдесят, — хтось гостро й уривчасто кинув.

Але новий манільський шнурок, вміщений не на видноті і якимось випадково обкручений на руці Мелемюта Кіда, привабив бистрий ірландців погляд і пронизав його непевним страхом.

— А нащо тобі шнурок?

— Швидше! — Мелемют Кід глянув на свого годинника. — У мене вдома повна піч хліба, я не хочу, щоб він запався. Та й ноги мені мерзнуть.

Інші чоловіки виявляли свою нетерплячку різними красномовними способами.

— А, нащо ж шнурок, Кіде? Він зовсім новий, хіба ж таки твій хліб такий важкий, щоб витягати його оцим шнурком?

Бетлз у цю хвилину озирнувся. Отець Рубо якраз уявив собі всю кумедність становища та й заховав усміх за рукавицею.

— Ні, Лоне, цей шнурок на людину. — Мелємют Кід при нагоді умів зробити вражіння.

— На яку людину? — Бетлз виявив особисту цікавість.

— На другу людину.

— Про яку це другу ти думаєш?

— Слухай, Лоне, і ти теж, Бетлзе! Ми обміркували вашу дрібну сварку й зробили постанову. Ми знаємо, що не маємо права спиняти вас...

— Ще б пак, хлопче!

— Ми не збираємося. Але це ми можемо зробити й зробимо, — зробимо так, щоб цей поодинок був єдиний в історії Сорокової Милі, щоб це був приклад для всіх чечаків, що простують сюди Юконом. Хто зостанеться живий, того повісимо на найближчому дереві. А тепер, рушайте!

Лон усміхнувся з сумнівом, а потім обличчя йому проясніло.

— Мірай, Дейвіде, — п'ятдесят кроків, тоді повернись і стрілай, доки один не впаде як слід. Сумління не дозволить їм цього зробити. Все це янківські штучки.

Він рушив, задоволено усміхаючись, але Мелємют Кід спинив його.

— Лоне, чи ти мене знаєш здавна?

— Та вже давно.

— А ти, Бетлзе?

— П'ять років буде в червневу повідь.

— Ну, а чи знаєте ви такий випадок, щоб я не додержав слова? Чи, може, чули про таке?

Обидва чоловіки похитали головами, намагаючися зрозуміти, до чого воно йде.

- Гаразд, що ж ви тоді думаєте про мою обіцянку?

- Та вже ж вона така сама певна як і твоє слово,
— мовив Бетлз.

— Така певна, як надія на спасіння душі, — швидко додав Лон Мак Фейн.

— Слухайте! Я, Мелемют Кіт, даю своє слово, — а ви знаєте, чого воно варте: — коли скінчиться поєдинок, то не мине й десять хвилин, як зателіпається на мотузку той, що живий залишився. — Він одступився назад, як це міг би зробити Пілат, умивши руки.

Люди Сорокової Милі зникнули й замовкли. Небо спустилося ще нижче, посилаючи вниз кристалічну хмару сніжинок, — маленькі, геометричні фігурки, досконалі, ефемерні, як дихання, однак призначені існувати до повороту сонця з його північної мандрівки. Обидва чоловіки мали в минулому багато заведених, загублених надій — загублених з прокльонами або з жартом на устах, але з непохитною вірою в удачу й щасливий кінець. Але у цій грі такої віри не могло бути. Вони вдивлялися в Кідове обличчя, але це було все одно, що вдивлятися в обличчя сфінксове. Пройшло кілька хвилин, і зростала потреба заговорити. Нарешті виття собаки-вовка порушило тишу, воно долітало звідти, з Сорокової Милі. Сумне виття гучніло, воно аж серце роздирало, а тоді довгим скиглінням завмерло у далечині.

— А нехай тобі чорт! — Бетлз підвів коміра своєї куцини й безпомічно озирнувся навкруги.

— Славну гру закрутив ти, Кіде, — скрикнув Лон Мак Фейн. — Всі прибутки підприємцеві, й ані кришки тому, хто працює. Сам диявол не дасть ради, якщо я вплутаюсь у таке.

Коли сходили на вкритий льодом берег і йшли вулицею до Поста, то дехто, ніби кашляючи, затамував сміх, а дехто підморгував, вдаючи, що струшує сніг, який налип на віях. Але протягле собаче виття наближалося, і в ньому була нова нота — погроза. Якась жінка гукнула з-за рогу: «Він сюди біжить!» Якийсь індіанський хлопець на чолі кількох зляканих собак мчав навзаводи зі смертю і вскочив у юрбу. А позад нього біг Жовтий Зуб з наїженою шерстю, як сіра блискавка. Всі, окрім янки, втікли. Індіанський хлопець спіткнувся й упав. Бетлз спинився, схопив хлопця за полу хутра й кинувся до 'стосу дров, де вже сиділи деякі з його товаришів. Жовтий Зуб, переслідуючи якусь собаку, вернувся. Не скажена, але збожеволіла зі страху звірина, втікаючи, збила Бетлза з ніг і помчала дорогою. Мелемют Кід вистрелив у Жовтого Зуба. Скажена собака перевернулася в повітрі, впала на спину, скочила на ноги, стрибнула і вже була близько Бетлза.

Аде Лон Мак Фейн зіскочив зі стоса дров і схопив собаку на лету, перехопивши його в згубливому скокові на Бетлза. Вони покотилися; Лон держав собаку за горло, геть наперед простягнувши руки, щоб уникнути смердючої слини, що бризкала йому в обличчя. Тоді Бетлз, з револьвером у руці, вигодинив годину, поклав край боротьбі.

— Оце була хороша гра, Кіде, — зауважив Лон, підводячись і струшуючи сніг зі своїх рукавів. — І я маю прибуток за свою працю.

Увечері, тим часом, як Лон Мак Фейн простував у милосердні обійми церкви в напрямку хатини панотця Рубо, Мелемют Кід довго розмовляв про цю дрібну подію.

— А чи ж би ти зробив таке? — чіплявся до нього Мекензі, — коли б вони стрілялися?

— Хіба я коли порушував своє слово?

— Та ні, не в тім річ. Відповідай на запитання. Чи зробив би?

Мелемют Кід підвівся й сказав:

— Скрефе, я сам собі ввесь час ставлю оце запитання.

— Ну, й що?

— Ну, що ж, я й досі не знаю, що відповісти.

В ДАЛЕКІЙ КРАЇНІ.

Коли людина мандрує в далеку сторону, їй треба забути чимало з того, що вона засвоїла, і пристосуватися до життєвих обставин нової країни; вона мусить забути колишні ідеали й колишніх ворогів, а часто й перевернути закони, що до того часу керували її поведінкою. Тому, хто має протейську здатність принатурюватися, новина такої зміни може навіть бути за джерело втіхи; але тому, хто вже затвердів у тій колії, в яку вступив, гніт іншого оточення — нестерпучий: він страждає тілом і душею серед нових незрозумілих обмежень. Це страждання раз-у-раз дає себе в знаки, спричиняє різке лихо й призводить до нещастя.

Людині, що на може пристосуватися до нових умовин життя, краще повернутися до своєї країни: якщо вона гаятиметься, то неодмінно загине.

Людина, що покинувши вигоди старої цивілізації, стає віч-на-віч з юною дикістю і первісною простою Півночі, може сподіватися вдачі обернено-пропорціонально до кількості й якості своїх безнадійно зафіксованих звичок. Вона швидко виявить, якщо вона придатний до цього кандидат, що матеріальні вигоди важать найменше. Легко змінити добірне м'яку на грубу їжу, тверді шкуратяні черевики на м'які безформні мокасини, пухову постіль — на снігову. Але дуже важко навчитися належно ставитися до всіх

речей і особливо до своїх товаришів. Чемність звичайного життя ця людина мусить змінити на альтруїзм, поступання й толерантність. Так, і тільки так вона може здобути дорогоцінну перлину — справжню дружбу. Не треба казати: «Дякую вам», — це треба дати зрозуміти, не роззявляючи рота, і довести це вчинками. Коротко кажучи, вона мусить змінити слово на вчинок, а букву на дух.

Як тільки чутки про арктичне золото дзвоном пішли по всьому світі, й принада Півночі захопила серця всіх людей, Картер Везербі покинув свою затишну контору, переписав половину своїх заощаджень на жінку, а на решту купив усе потрібне для мандрівки. В його натурі не було романтизму, комерційна неволя здавила всі такі поривання, — просто він утомився від невпинної мотанини й хотів спробувати щастя в великих пригодах, маючи на увазі відповідні прибутки. Він так само, як багато інших дурнів, понехтував старими шляхами, що ними північні піоніри мандрували вже років з двадцять, і поспішився на-весні до Едмонту, де, на своє нещастя, прилучився до якогось гурту людей.

Не було нічого надзвичайного в цій компанії людей, окрім її намірів. І її метою, так само, як і всіх інших гуртів, був Клондайк. Але шлях, що вона визначила на мапі, щоб осягти цієї мети, забивав дух найодважнішим тубільцям, що вродилися й зросли серед пригод північного заходу. Здивувався з цього шляху навіть Жак Батіст, син чіпєвської жінки й заволоки француза (його перший немовлячий крик розтявся у наметі з оленячих шкур, на північ од шістдесят п'ятої паралелі, і там його вгамовувала смачна кукла з сирого сала). Хоча він і найнявся до цієї компанії, згодившись допровадити їх аж до вічного

льоду, але зловісно хитав головою, коли в нього просили поради.

Персі Кесфертова нещаслива зірка, мабуть, саме сходила тоді, бо й він теж прилучився до цієї компанії аргонавтів. Він був звичайна людина з біжучим рахунком у банку, таким же великим, як і його культурність, а цим багато сказано. Йому не було жадної рації вилутуватися в цю пригоду, — ані найменшої рації в світі, якщо не брати під увагу його надмірної сантиментальності. Помилково вважав він її за справжній дух романтики, що шукає пригод. Але ж і інші люди чинили так само, теж фатально помиляючись.

Перший подих весни застав гурт у дорозі: він простував слідом за кригою річкою Елк. Це була імпозантна флота, бо встаткування її було велике, й провадив її цілий загін лихої слави вояжерів-метисів зі своїми жінками й дітьми. День-у-день працювали вони на човнах і каное, воювалися з москітами та іншою халепою, або ж пріли та лаялися, тягаючи човни волоком. Жорстока праця розкриває людину аж до коріння її душі; і ледве озеро Асабаска зникло на півдні, як кожен із того гурту виявив свою правдиву барву.

Каргер Везербі й Персі Кесферт обидва були ледарі й буркуни. Увесь гурт менше скаржився на всякі невідгоди, ніж кожен з них. Ні разу не запропонували вони добровільно своїх послуг до тисяча й одного дрібних таборових обов'язків. Чи то треба було відро води принести, чи зайвий оберемок дров нарубати, чи посуд перемити, чи щось потрібне пошукати серед речей, — зараз ці обидва нікчемні паростки цивілізації знаходили в себе звихи або нариви, що вимагали негайної уваги. Вони перші

лягали спати, лишаячи силу нескінченної роботи: останні вставали вранці, коли вже всю роботу перед дорогою зроблено, а сніданок ще не починався. Вони перші починали їсти, але були останніми, коли треба було допомогти готувати страву. Перші захоплювали краці шматки й останні помічали, що захопили чужу пайку. Гребучи веслами, вони хитро лише різали воду за кожним помахом весел і давали човнові плости за водою. Вони гадали, що ніхто цього не помічає, але товариші лаяли їх нишком крізь зуби й зненавиділи їх, а Жак Батіст одверто глузував з них і проклинав їх з ранку до ночі. Але Жак Батіст — не був джентельмен.

Коло Великого Невільницького озера закупили собак з Гудзонової затоки, й судна ще глибше занурилися в воду під тягарем сушеної риби й консервів. Потім каное й човни попливли за бистрою водою Мекензі, — так флота дісталась до просторів Великої Пустелі. Вважали на кожного їздця, але нездари пливли далі на північ. Біля Великого Ведмеда, пригнічені загальним страхом перед невідомими сторонами, «вояжери» почали тікати. Форт Доброї Надії побачив лише рештки з них, щогнулися під причалом, а там і ці зрадили й повернули човни назад. Зостався лише Жак Батіст. Хіба ж він не пообіцяв мандрувати аж до вічного льоду? Раз-у-раз зверталися до брехливих мап, що їх накреслено здебільша на підставі чуток. Почували, що треба поспішати, бо сонце вже перейшло своє північне літнє стояння й знова вело зиму на південь. Пропливши понад берегом затоки те місце, де Мекензі вливається в Арктичний Океан, вони вплили в гирло річки Літл-Піл. Потім почалася тяжка праця, щоб плости проти води, і обидва ледарі поводитися

ще гірше, ніж коли. Причал, жердина, весло й гак, пороги й переправи, — ці тортури викликали в одного глибоку огиду до великих пригод, а другому вогняними літерами накреслили правдиву повість пригод. Одного разу вони збунтувалися, Жак Батіст почав їх гидко проклинати, й вони звивалися, як гробаки, але метис ще й одлупив їх обох: побитих та скривавлених до праці поставив. Перший раз у житті їм довелося скуштувати мужної руки.

Залишивши свою флоту коло верховин річки Літл-Піл, потратили решту літа на великі переходи через вододіл Мекензі й Вест-Рет. Цей невеличкий потік живить ріку Поркюпайн, що вливається до Юкону там, де цей великий шлях перетинає полярне коло. Але вони програли в своїх перегонах з зимою: отож і довелось, прив'язавши плити до товстого шереху, похапцем вивантажувати своє добро на берег. Тої ночі річка кілька разів замерзала й рушала; другого ранку мороз її скував зимовим сном.

— Мабуть, ми не далі, як за сто миль од Юкона, — зважив Слопер, виміряючи нігтем великого пальця масштаб на мапі. Нарада скінчилася, на ній обидва ледарі нарюмсалися так, що всім набридли.

— Пост Гудзонової затоки давно вже проминули. Більше постів не буде. Мій батько зробив цю подоріж для Хутряної Компанії за старих часів, той шлях дався йому в знаки кількома відмороженими пальцями на ногах, — сказав Жак Батіст.

— Нехай йому чорт! — скрикнув другий з гурту. — Невже більше не буде білих людей?

— Не буде, — впевнено ствердив Слопер, — від Юкона до Давсона всього п'ятсот миль, а звідси близько тисячі.

Везербі й Кесферт застогнали в один голос: — Як довго триватиме така мандрівка?

Метис на хвилину замислився.

— Якщо працювати пекельно, та щоб ніхто не викручався, то десять — двадцять — сорок — п'ятдесять день. З немовлятами (вказуючи на лежнів) нічого певного не скажеш. Може, аж тоді доїдемо, як пекло замерзне, та й то хто зна.

Перестали наготовляти лижви й мокасини. Хтось покликав відсутнього товариша, він вийшов з старої хатини, підійшов до вогню й прилучився до гурту. Ця хатина була одна з таємниць, що їх так багато у собі криють широкі простори півночі. Ніхто не міг сказати, коли й хто її збудував. Дві могили на відкритому місці з високо наложеним на них камінням, може, ховали в собі таємницю тих колишніх мандрівців. Але чия ж рука наклала каміння?

Настала ждана мить. Жак Батіст перестав наладжувати упряж і притримав у снігу собаку, що пручалася. Кухар, мовчки протестуючи проти перерви в роботі, кинув жменю сала в горщик, де варилася квасоля, а тоді став чекати з увагою. Слонер підвівся на ноги. Його тіло кумедно якимось контрастувало з здоровими тілами ледарів. Жовтий і виснажений, бо втік з Південно-Американської малярійної ями, він спинявся в своєму леті через усі земні пояси й міг ще працювати, як інші. Він важив, мабуть, дев'яносто фунтів разом з тяжким мисливським ножем, а його сивувате волосся казало, що молодощі минуле. Молоді м'язи у Везербі або Кесферта були в десятеро товщі за його м'язи, проте він міг загнати їх на той світ за один

день подорожі. І цілий той день він усе підбивав своїх сильніших за себе товаришів на тисячомильну й таку жорстоку муку, що її ледве може уявити собі людина. В ньому втілилася метушливість його раси, а стара тевтонська упертість, зміцнена швидкою похапливістю янкі, тримала тіло в покорі у духа.

— Всі, хто згоден далі їхати собаками, як тільки замерзне річка, скажіть — згода.

— Згода! — пролунало вісім голосів, зважаючи таким чином рушити в дорогу, де на протязі багатьох сотень миль доведеться з проклинами терпіти тяжку муку.

— Хто не згоден?

— Я! — вперше ледарі з'єдналися без жадних компромісів задля особистої вигоди.

— Нічого ви з нами не зробите! — додав Везербі зухвало.

— Більшість вирішає! Більшість вирішає! — гукала решта гурту.

— Я знаю, що наша подорож може не вдатися, якщо ви не поїдете, — сказав солодко Слопер, але я гадаю, що як ми добре постарасемося, то якимось уже дамо собі раду без вас. Що ви на це скажете, хлопці?

Цю думку гучно вітали.

— Але ж, слухайте-но, — несміло почав Кесферт, — що ж мені робити?

— Хіба ти не поїдеш з нами?

— Ні... і.

— Ну, то чорт з тобою, роби, що хочеш, яке нам діло!

— З вашого дозволу, гадаю, що ви могли б це зважити зі своїм слинявим партнером, — запропонував повільний дакотянин, вказуючи на Везербі. Я певен, що він спитає у вас поради, що робити, коли дійдеться до куховарства, або збирання палива.

— Отже, вирішено! — закінчив Слонер. — Ми рушаємо завтра і станемо табором за п'ять миль, це саме добре, щоб перевірити, чи все доладу, та згадати, чи не забули чого.

Сани стогнали своїми підкованими сталлю полозами, собаки надривалися в упряжі, — вони вродилися в ній, щоб у ній і померти. Жак Батіст спинився поруч з Слонером, щоб в-останнє глянути на хатину. Дим смутно курився з юконського коміна. Обидва ледарі дивилися на них з порога.

Слонер поклав руку Жакові на плече.

— Жаку Батісте, чи ти чув коли-небудь про кількенійських котів?

Метис покрутив головою.

— Гарзд, мій друже й любий товаришу, кількенійські коти билися доти, аж ні шкури, ні шерсти, ні пазурів не лишилося. Розумієш? Нічогоісінько не лишилося. Чудово. Ці двоє не люблять працювати. І не будуть працювати. Це вже звісно. Вони будуть зовсім самі в цій хатині цілу зиму, — дуже довгу, темну зиму. Кількенійські коти — чи ж не правда?

Француз у Батісті здвигнув плечима, але індіанин у ньому мовчав. Однак то було красномовне, пророче здвигання.

Спочатку в маленькій хатині все йшло гарзд. Грубе глузування товаришів зробили Везербі й Кесферта свідомими обопільної відповідальности, що впала на них. Окрім того, врешті, не було так ба-

гато роботи на двох здорових чоловіків. А відсутність жорстокої руки, тобто бульдога-метиса, викликала в них приемну реакцію. Спочатку кожен намагався випередити другого, й вони виконували дрібну роботу так пильно, що коли б це побачили їхні товариші, що тепер знемагали й тілом і душею на Довгому Шляху, то вони б витріщили очі з дива.

Клопоту було небогато. Ліс з трьох боків щільно підходив до них, а в ньому палива невичерпаний запас. За п'ять ярдів од їхніх дверей спав Паркюпайн, і з ополонки в його зимових шатах дзюрчало джерело кришталево-ясної і аж боляче-холодної води. Але швидко перестало й це їх вдовольняти. Ополонка все замерзала, і доводилося раз-у-раз довго прорубувати її знов. Невідомі будівники так поклали були бокові колоди в зрубі, що їхні кінці, виступаючи, утворили комору позад хатини. Там головним чином зложено харчі. Їжі було втричі більше, ніж треба було для тих двох людей, що мусіли там жити. Але більшість припасу була така, що живила мускули й сухожили, а не лоскотала смаку. Правда, що цукру там було аж надто досить для двох звичайних чоловіків, але ці двоє були сливе як діти. Вони швидко переконалися, яка смачна гаряча вода, як її добре підсолити цукром, і так щедро поливали нею свої оладки з яблука, що вони аж підпливали, а то ще й сухарі намочували в густому, білому сиропі. А то ще й кава, чай і, особливо, сушені овочі дуже багато потребували цукру. Перша суперечка виникла в них з приводу цукру. А це дуже небезпечна річ, коли двоє людей, цілком залежних одне від одного, починають сваритися.

Везербі любив голосно говорити про політику, а Касферт, що звик одрізувати купони, а громадським добробутом не цікавитися, або нехтував цією темою, або потішав себе різними ущипливими увагами. Але кларк був занадто нерозвинений, щоб зрозуміти дотепи, і даремна витрата пороху дратувала Кесферта. Він звик сліпити публіку своїм сьйвом, і його мучив брак слухачів. Він відчував особисту образу і вважав, що в цьому завинив його товариш з баранячою головою.

Вони не мали нічого спільного, нічого, що їх ріднило, — тільки те, що доводилося жити вкупі. Везербі був кларк і за ціле життя не знав нічого іншого, крім своєї канцелярії. Кесферт був мистець, мазав фарбами й написав чимало. Один був людина нижчої класи, що вважала себе за джентльмена, а другий був джентльмен і знав, що він джентльмен. З цього можна зробити висновок, що людина може бути джентльменом і не мати товариського інстинкту. Кларк був розпусник, а той естет, і кларкові любовні пригоди, розказані дуже докладно і головним чином створені в його уяві, впливали на надчутливого артиста, як смердючий струмінь газу з ринви. Він мав кларка за брудну, некулькурну худобу, що її місце в гною зі свиньми, і казав йому це в-вічі; а йому подавалося до відома, що він мазунчик і паразит. Везербі ні за що в світі не міг би визначити, що то таке «паразит», але цим словом він осягав мети, а це, здається, й є гововне в житті.

Везербі, помиляючися на кожній третій ноті, співав таких пісень, як «Бостонський волоцюга» «Вродливий юнга», співав годинами, не замовкаючи, а Кесферт плакав з лютости, доки вже не міг довше терпіти й утікав надвір на холод. Але там не

було рятунку. Не можна було довго терпіти сильного морозу, а в малій хатині знов тісно було: ліжка, піч, стіл та все інше на простороні десять на дванадцять ярдів. Вже сама присутність одного була особиста образа для другого, і вони понуро мовчали щораз упертіше й довше. Часами досить було якогось погляду чи руху устами в одного, щоб зовсім позбавити рівноваги другого, хоч вони й намагалися зовсім ігнорувати один одного під час отих мовчанок. В душі у кожного з них зростало велике дивування, як це бог міг допуститися такого, щоб створити того другого.

Роботи було мало, й вільний час зробився для них нестерпучим тягарем. Од цього вони, звичайно, ще більше зледачили. Вони лоринули в фізичну летаргію і позбутися її ніяк не могли; вона примушувала їх поставати проти виконання найдрібніших обов'язків. Одного ранку, коли була йому черга варити спільне снідання, Везербі виліз з-під ковдри і, поки його товариш ще хріп, засвітив каганця й розпалив у печі. Вода в казанах замерзла, і в хатині не було води, щоб умитися. Але йому це було байдуже. Поки вода одтавала, він порізав шматочками сало й заходився коло ненависного печіння хліба. Кесферт прокинувся й тихцем стежив за ним, прижмуривши очі. Везербі помітив це, і вони страшенно полаялися й покляли надалі варити окремо кожен сам собі. За тиждень і Кесферт знехтував ранішнє вмивання, але це не завадило йому з'їсти зі смаком сніданок. Везербі злорадо всміхнувся. Згодом дурний звичай умиватися вийшов з їхнього побуту.

Коли запас цукру та інших дрібних ласощів почав дуже вже меншати, то кожен з них, боячися, щоб

другий не з'їв його пайки, став, обжираючися, їсти, скільки влазило. Це обжирання вадило ласощам так само, як і людям. Без свіжої городини й без руху їхня кров захиріла, й огидна, червоняста висипка з'явилася на тілі. Але вони не звернули уваги на цю остерогу, і в них почали пухнути мускули й суглоби, тіло почорніло, а рот, ясла й губи неначе вкрилися густою сметанкою. Нещастя не зближувало їх, па-впали, вони з радістю помічали ознаки хвороби в другого, а цинга розвивалася далі.

Вони перестали звертати увагу на свій вигляд і втратили всяку пристойність. Хатина зробилася, як свининець, постелі ніколи не перестелялося, ялинове гілля на них ніколи не міналося. А все ж не можна було завжди лежати під ковдрами, як їм того хоті-лося, бо мороз був невблаганний, і піч вимагала багато палива. Волосся на голові й на обличчі в них виросло довге й кудлате, а їхня одежа викликала б огиду в ганчірника. Але вони про це не дбали. Вони були хворі, чужі очі не бачили, а ворушитися було дуже боляче.

До всього цього додався ще новий клопіт, — Пів-нічний Жах. Цей Жах — дитина Великого Холоду й Великої Тиші, — народився він під час грудневої темряви, коли сонце спустилося за південний обрій надовго. Жах впливав на них різно — відповідно до особистої вдачі кожного. Везербі посіли грубі забо-бони, і він зробив усе можливе, щоб воскресити душі тих, що спали з забутих могилах. Вони чарували його, і в його снах приходили знадвору, залазили до нього під укриття й розказували йому про свою працю й турботи, яких натерпілися ще перед смертю. Він одсторонювався од їхнього липкого дотику, коли вони приходили й обвивалися навколо нього своїм

замороженим тілом, а як вони починали шептати йому на вухо про те, що буде, то його зляканий крик лунав у хатині. Кесферт не розумів, що діється з Везербі, бо вони вже не розмовляли, і, прокинувшись від того крику, хапався за револьвера. Потім він сидів на своїй постелі, нервово тремтячи й націливши зброю на непритомного Везербі. Кесферт думав, що товариш божеволіє, й став боятися за своє життя.

Його власна недуга не прибрала такої конкретної форми. Невідомий будівник, що склав хатину, колода по колоді, поставив на даху флюгера. Кесферт зауважив, що він завжди показує на південь, і одного разу, розсердився на його впертість, повернув його на схід. Він пильно стежив за ним, але ніколи ані найменший вітрець не подихнув, щоб зворушити флюгера. Тоді він повернув його на північ і поклявся, що не торкне його, доки не повіє вітер. Але повітря лякало його своїм неземним спокоєм, і він часто вставав уночі, щоб подивитися, чи не повернувся флюгер, — десять розділок задовольнили б його. Але ні, — флюгер лишався над ним непорушний, як доля. Його уява розпалювалася, а потім флюгер став його фетишем. Часами простував він у якийсь похмурий край стежкою, що її вказував йому флюгер, і душу його поймав жах. Він перебував у невидимому й невідомому, і тягар вічності мало не розчавлював його. Все на півночі гнітить — відсутність життя й руху, темрява, безмежний спокій дрімливої землі, примарна тиша, що робить з кожного биття серця святотатцтво, урочистий ліс, що, здавалось, ховав щось жахливе, невимовне, чого ні слово, ні думка не могли збагнути.

Світ, що його він так недавно покинув, світ з його діловитими народами й великими справами, здався йому дуже далеким. Виринали часами спогади про торги, галерії, людні вулиці, туалети, громадські обов'язки, про хороших чоловіків та милих жінок, що їх він колись знав, — але це були немов виразні спогади про життя, яким він жив багато століть тому на якійсь іншій планеті. Реальністю була лише оця фантазмагорія. Стоячи під флюгером, дивлячись на північне небо, він не міг собі уявити, що південна країна справді існує, що в цю хвилину вона вирує життям і рухом. Нема південної сторони, нема чоловіків, що родяться од жінок, ніхто не жениться й не виходить заміж. За цю холодною лінією обрію стелилися широкі пустелі, а за ними пустелі ще безмежніші. Нема сонячних країн, насичених пахоцями квіток. Такі речі — це лише давні сни про рай. Сонячні західні краї й запашні східні, усміхнуті Аркадії і благословенні острови розкошів... ха! ха! Його сміх розітнув порожнечу й вразив його незвичним звуком. Це — всесвіт, мертвий, і холодний, і темний, а він єдиний його житець. А Везербі? В такі хвилини Везербі не існував. То був Калібан, потворний привид, прикутий до нього назавжди, кара за якийсь забутий злочин. Він жив зі смертю серед мертвих, пригнічений почуттям власної нікчемности, розчавлений байдужою владою дрімливих віків. Величність усього жахала його. Все було грандіозне, окрім нього, — повна непорушність; ні вітру ні руху, безмежність укритих снігом диких просторів, високість неба й глибина тиші. А той флюгер — коли б він хоч ворухнувся! Хоч би грім ударив, або ліс спалахнув полум'ям! Хоч би небеса згорнули-

ся сувоєм, і засурмили труби судного дня — хоч що-небудь! Що-небудь! Але ні, ніщо не ворушилося. Тиша все обгорнула, й Північний Жах холодними пальцями стискав йому серце.

Одного разу він, як новий Крусо, надибав на березі річки слід — легенький відтиск кроликової лапки на нижній сніговій корі. Це було велике викриття. Отже, є життя на півночі. Він піде за ним, буде на нього дивитися й втішатись. Він забув про свої попухлі м'язи, занурився в глибокий сніг у екстазі засмаку. Ліс поглинув його, а короткі полудневі присмерки зникли. Але він усе шукав, аж поки, знемігшись, упав виснажений на сніг. Тоді він застогнав і прокляв своє божевілля, він уже знав, що той слід був уява його мозку. Пізно вночі він дотягся на руках і колінах до хатини, щоби йому поодморожувалися, а ноги якось дивно заціпилися. Везербі злорадо скалив зуби, але не запропонував йому помочи. Він колов собі голкою пальці на ногах і розморожував їх коло печі. За тиждень з'явилася мертвиця.

Тим часом кларк мав свій клопіт. Мерці тепер частіш виходили зі своїх могил і рідко лишали його самого, чи то він спав, чи ні. Він уже чекав і жахався їхнього приходу, а, минаючи могилу, завжди здригався. Одної ночі вони прийшли до нього ввісні й поволокли з хати на роботу якусь. Охоплений жахом невимовним, він опритомнів серед куп накладеного каміння й з божевільним галасом утік до хатини. Але він пролежав там якийсь час, бо й у нього повідморожувалися ноги й щоби.

Часами він скаженів од їхнього настирливого товариства й кидався по хатині, рубаючи порожнє повітря сокирою та розбиваючи все, що трапляло під

рукою. Під час цих бійок з привидами Кесферт за-лазив під свої ковдри й слідкував за божевільним, звівши курок на револьвері, наготові застрелити його, якщо він підійде занадто близько. Але якось опритомнівши після одного такого нападу, кларк помітив зброю, націлену на нього. В нього зародилася підозра, і з того часу він теж почав боятися за своє життя. Відтоді вони потай стали стежити один за одним, і кожен з острахом озирався, коли другий проходив за його спиною. Цей страх обернувся на манію, що не кидала їх навіть у сні. Через отой свій спільний страх вони, не вмовляючися, цілу ніч не гасили каганця, а лягаючи спати, пильнували, щоб у ньому вистачило лою. Досить було одному зробити найменший рух, щоб збудити другого, і тоді вони вже не засипали, а мовчки, поглядом стежили один за одним і трусилися під своїми ковдрами, натискуючи на курки револьверні.

Північний Жах, психічне напруження та недуга — все це так на них вплинуло, що вони втратили всяку людську подобу й прибрали вигляду диких звірів, зацькованих і розпачливих. Відморожені щоки й носи почорніли. Відморожені пальці на ногах відпадали суглоб по суглобові. Кожен рух завдавав болю, але піч була ненажерлива, вимагаючи своєї данини тортур од їхніх нещасливих тіл. Що-день вимагала вона їжі — справжнього фунта м'яса — і вони лізли на колінах до ліса по паливо. Одного разу, отак плазуючи й збираючи сухий хмиз, вони, один одного не бачивши, заповзли з різних боків у той самий чагарник. Ураз несподівано стикнулися дві мертві голови. Хвороба змінила їх, що й не пізнати. Вони скочили на ноги й з криками жаху кинувся геть на своїх скалічених ногах; а допов-

шися до хатніх дверей, дряпалися й дерлися, як чорти, аж нарешті зрозуміли свою помилку.

Часами вони приходили до притомности і під час одної такої перерви поділили нарівно між собою цукор, — той головний привід до їхніх суперечок. Поклали свої окремі мішки до комори й заздрісно гляділи їх, бо цукру залишилося вже по кілька чашок, а вони зовсім не вірили один одному. Але одного дня Кесферт помилився. Ледве дибавши, знесилений хоробою, від якої голова морочилася, а перед очима темніло, доплентався він до комірки з цукерницею в руках і помилково набрав з Везербіного мішка замість свого.

Це сталося в перших днях січня. Сонце незадовго перед тим перейшло найнижчу точку і тепер опівдні кидало смужки розкішного жовтого світла на північне небо. Другого дня після помилки з цукровим мішком Кесферт почувався краще на тілі, як на душі. Як наблизився полудень, і благословилося на світ, він виволікся надвір, щоб повтішатися на скороминущу заграву, що була йому запорукою повороту сонця. Везербі теж почувався трохи краще й собі витягся до нього. Вони поспиралися на сніг під нерухомим флюгером і чекали.

Навколо них була тиша смерти. В інших сторонах, коли природа так затихне, то є надія, що подихне вітер, є сподівання, що якийсь голосок розпочне перервану пісню. Не так на півночі. Двоє людей жили, неначе два привиди, в цьому примарному спокої. Вони не могли пригадати жандої пісні з минулого, не могли закляттям викликати пісні майбутнього. Ця неземна тиша була споконвіку — спокійне мовчання вічності.

Їхні погляди були звернені на північ. За їхніми спинами, за високими горами на півдні, невидиме сонце доходило зеніту на іншому, не їхньому небі. Самотні споглядачі величної картини, вони спостерігали, як поволі займалася облудна зоря. Бліде полум'я почало розжеврюватися й тліти. Воно ставало яскравіше, мінячись червонясто-жовтою, кармазиноювою й шафрановою барвами. Зоря стала така яскрава, аж Кесферт подумав, що за нею йде сонце, — чудо, сонце сходить на півночі! Раптом, несподівано, не бліднучи, небо зробилося чисте, як виметене. Вже не було жадної барви на ньому. Світло зникло за дня. Вони перевели дух у півриданні. Але, що це? повітря засяяло часточками іскристого інею, а там, на північ, флюгер ліг на снігу невиразними ринами. Тінь! Тінь! це був якраз полудень. Вони швидко повернули голову на південь. Золотий красчок визирнув поверх снігових рамен гір, усміхнувся до них на хвилину і зник.

У них на очах були сльози, як вони глянули один на одного. Якась дивна лагідність зійшла на них. Вони відчули непереможний потяг один до одного. Сонце вертається. Воно буде з ними завтра, позавтра, і всі дальші дні. Ті одвідини чим раз довшатимуть, а настане такий час, коли воно ходитиме небом і день, і ніч, не заходячи за обрій. Не буде ночі. Зламаються зимові крижані кайдани; будуть віяти вітри, а ліси шумітимуть у відповідь; земля купатиметься в благословенному сонячному сяйві, і відновиться життя. Взявшись за руки, вони вийдуть із цього жахливого сну й помандрують назад до південної країни. Вони несвідомо нахилилися, і їхні руки в рукавицях зустрілися, — бідні, покалічені руки, спухлі й покручені.

Але справдитись отій надії доля не судила. Північ є Північ, і людськими душами керують дивні закони; люди, що не мандрували далекими сторонами, не можуть їх зрозуміти.

За годину після цього Кесферт посадив у піч буханець хліба й почав міркувати, що то зможуть зробити хірурги з його ногами, як він повернеться додому. Тепер рідний край не здавався вже таким далеким. Везербі порався чогось у коморі. Зненацька він вибухнув цілим вихором проклонів і зараз потому якось чудно раптово урвав. Той другий пограбував його цукор з мішка. Однак, справа могла б скінчитися інакше, коли б двоє мерців не вийшли з-під каміння й не вгамували гострих слів у його горлі. Вони вивели його зовсім потиху з комори, і він забув її зачинити. Прийшло довершення, станеться те, про що вони натякали йому в снах. Вони повели його потиху, дуже потиху до купи дров і там дали йому в руки сокиру. Потім допомогли йому відчинити двері до хати і, мабуть, зачинити їх за ним, — принаймі він чув, як двері грюкнули, й клямка голосно впала на своє місце, і він знав, що вони чекають за дверима, чекають, щоб виконав він свій обов'язок.

— Картере! Слухайте, Картере!

Персі Кесферт перелякався, глянувши на кларкове обличчя, і швидко відгородився від нього столом.

Картер Везербі підходив, не поспішаючись і без запалу. Не було на його обличчі ані жалю, ані гніву, а швидше терпеливий, тупий вираз, як у людини, що має виконати певну роботу й береться до того методично.

— Слухайте, в чому річ?

Кларк поступався назад, щоб не дати йому втекти до дверей, але не розтулив уст.

— Слухайте, Картере, слухайте; поговоримо. Ви ж таки добра людина.

Мистець швидко міркував, тоді спритним бічним рухом метнувся до ліжка, де лежав його Сміт і Бесон. Не спускаючи очей з божевільного, він поступився назад до лави, стискаючи револьвера.

— Картере!

Порох блиснув просто Везербі в обличчя, але він махнув своєю зброєю й скочив уперед. Сокира глибоко в'їлася вниз у хребет, і Персі Кесферт відчув, що йому зовсім одібрало нижню частину тіла. Тоді кларк упав тяжко на нього, стискаючи йому горло слабкими пальцями. Гострий удар сокирою примусив Кесферта випустити револьвера, і поки його легені намагалися набрати повітря, він несподівано лапав по ковдрі за ним. Потім згадав. Простяг руку до кляркового пояса, де стримів у піхвах ніж, і вони міцно зчепилися в останньому стисканні.

Персі Кесферт відчув, що слабне. Нижня частина його тіла стала безвладна. Нерухома Везербіна вага душила його — душила й тримала на одному місці, немов ведмедя в полапці. Хата почала сповнятися знайомим духом, і він знав що то горить хліб. Але дарма, нехай собі! Вже він ніколи не їстиме хліба. А в коморі є аж шість мірочок цукру — коли б він передчував це, то не був би такий ощадний останніми днями. Чи ворухнеться коли-небудь флюгер. Може він сам тепер обертається. Чому б і ні? Хіба ж він не бачив сьогодні сонця? Він піде і подивиться. Ні, не можна поворухнутися. Він не знав, що кларк такий тяжкий.

Як швидко холодне хатина! Вогонь, мабуть, згас. Холод збільшується. Вже, певне, нижче нуля, і двері вже обмерзають зсередини. Він не може цього бачити, але з досвіду уявляє собі оте поступове обмерзання. Нижня завіса досі вже мусить бути біла. Чи звістка про те, що сталося, дійде коли-небудь до людей? Мабуть, прочитають про це, п'ючи каву, і поговорять про нього в клубах. Він собі їх може уявити дуже виразно. «Бідолага Кесферт — скажуть вони — врешті й не поганий хлопець був». — Він усміхнувся на їхню хвалу і пішов шукати турецьких лазень. На вулицях така сама юрба, як і давніш. Дивно що не помічають його мокасинів з оленьчої шкіри й подраних німецьких шкарпеток. Найняти б візника. А опісля лазні не зле поголится. Ні, спочатку наїстися. Печені, картоплі й зеленини — яке все свіже! А що ж це тека? Мед у стільниках, рідкий бурштин! Але нащо ж принесли так багато? Ха, ха! він ні за що не з'їсть усього. Почистити черевики! Звичайно! Він ставить ногу на скриньку. Чистій цікаво дивиться на нього, він згадує про свої оленьчі мокасини й швидко йде геть.

Гурр! Це напевне флюгер крутиться. Ні, просто дзвонить у вухах. Це все просто дзвін у вухах. Досі мороз уже перейшов за клямку. Більше того, мабуть верхню завісу вкрив. По мохом проконопачених щілинах між колодами в стелі починають з'являтися маленькі морозяні крапки. Як помалу з'являються нові! Ні, не так то помалу. Осьдечки одна нова, а там друга. Дві... три... чотири; так швидко з'являються, що і полічити не можна. Онде дві зрослися до купи, і третя прилучилася до них. От, уже й нема крапок. Вони всі зійшлися до купи й укрили стелю немов полотном.

Гаразд, він матиме товариство. Коли Гавриїл порушить колись північну тишу, вони стануть обоє поруч перед великим Білим Престолом. І бог їх розсудить, бог їх розсудить!

Персі Кесферт заплющив очі й заснув.

П'Ю ЗА ПОДОРОЖНЬОГО.

— Лий!

— Але, слухай-но, Кіде, чи не буде воно трохи замічне? Віскі й спирт, і то вже мішанина погана; а як додати бренді, та перцівки, та...

— Лий! Хто ж врешті робить пунш? — І Мелемют Кід лагідно всміхнувся крізь парову хмару. — Коли ти, мій сину, пробудеш у цій країні так довго, як я, й живитимешся тільки кролячими слідами та лосо-севичими хвостами, то сам скажеш, що Різдво буває лише раз на рік. А святкувати Різдво без пуншу — це однаково, що довбати скелю, де золота нема.

— Чи пам'ятаєте, який «гуч»ми влаштували на Танані? — запитався високий Джім Белден, що прибув зі своєї ділянки на Мезі-Мей, щоб відсвяткувати Різдво; він, як усім відомо було, відживлявся останні два місяці самою лосиною.

— Авжеж пам'ятаю. От, хлопці, потішили б ви своє серце, коли б побачили, як усе плем'я перепилося — і то все тим славним пійлом з цукру та закваски. Це ще було не за твоєї пам'яті, — сказав Мелемют Кід, удаючися до Стенлі Принса, молодого копальняного фахівця, що був тут від двох років. — Тоді не було ні одної білої жінки в цілій країні, а

Мейзон захтів одружитися. Рутин батько був ватагом на Танані, але він не хотів її віддати, так само й все плем'я. Погана справа! Ну, що ж, вжив я свій останній фунт цукру; ніколи в житті не утав я кращої штуки. Подивилися б ви, як вони за нами гналися річкою за водою, а тоді через переправу.

— А що ж з дівчиною? — спитав, зацікавившись, Люї Савой, високий канадійський француз, бо він чув торік зимою на Сороковій Милі про цей дикий вчинок.

Тоді Мелемют Кід, що був прирожденний оповідач, розказав неприкрашену оповідь про північний Лохінвар. Не один загартований північний авантурист відчув, що струни його серця натяглися сильніше, а знайома невиразна туга потягла його на сонячні полудневі пасовиська, де життя обіцяє щось більше, ніж неплідна боротьба з холодом і смертю.

— Ми добігли до Юкону саме тоді, як зрушила перша крига, — закінчив він, — а плем'я лише на чверть години опізнилося. Але це нас урятувало, бо крига, рушивши вдруге, зруйнувала переправу й не пустила їх. Як вони прибули нарешті до Нуклук'ето, то вже цілий пост був наготові, щоб зустріти їх. Що ж до одружіння, то ось спитайте пан-отця Рубо: він виконував церемонію.

Єзуїт вийняв з рота люльку, але міг висловити своє задоволення лише патріархальними усміхами, на які й протестанти, й католики голосно заплескали.

— Сто чортів! — гукав Люї Савой, що весь захопився романтичністю пригоди. — Індіяночка, мій бравий Мейзоне. Сто чортів!

Коли олив'яні чашки з пуншем обійшли першого круга, Бетлз Невгамовний схопився на ноги й за-тягнув свою улюблену п'яницьку пісню:

Нехай нам піп забороняє,
Нехай за це учитель лає,
А ми... наливку будем пить.
Смакує нам ота отрута.
Як хочеш лишенько забути,
То треба повну націдити.

і бакханальний хор ревів приспівку:

То треба повну націдити.

Вже почав виявлятися вплив страшного Кідового напою; люди, змучені таборовим і подорожнім жит-тям, від його живущого палу відідхнули вільніше, жарти та пісні й оповідання про минулі пригоди точилися навкруги стола. Тубільці дванадцяти різних сторін пили на здоров'я всіх і всього. Англієць Принс пив на здоров'я «дядька Сема, скороспілої дитини Нового Світу»; янкі Бетлз пив «за королеву, продовж їй, боже, віку», а Савой і німецький купець Меєрс цокалися своїми чашками за Альзас і Лотарінгію.

Врешті підвівся Мелемют Кід із чашкою в руках і глянув на вікно з масним папером замість шибок; на них намерзло льоду принаймні на три дюйми завтовшки.

— П'ю за того, хто мандрує цієї ночі; щоб йому вистарчило харчів; щоб не підбились його собаки; щоб його сірники завжди займалися.

— Ляск! Ляск! — Вони почули знайому музику собачого батога, жалібне вищання Мелемютових собак і рип саней, що під'їздили до хатини. Розмова притихла, чекали, що буде далі.

— Якийсь давній бувалець; дбає насамперед про собак, а вже потім про себе, — шепнув Мелемют Кід Принсові, прислухаючись, як собаки клацають щелепами, як вони по вовчому гарчать і вищать з болю. По цьому їхнє досвідчене вухо пізнавало, що чужинець відганяє геть чужих собак і годує своїх.

Потому почувся сподіваний стук у двері, — гострий та впевнений, — і чужинець увійшов. Засліплений світлом, він спинився на хвилину біля дверей, і всі мали змогу роздивитися на нього. Це була видатна постать і дуже мальовнича в своєму арктичному вбранні з вовни й хутра. Мав він зріст шість фунтів і два-три дюйми, мав пропорційно широкі плечі й глибокі груди, його гладенько виголене обличчя ярко розчервонілося від холоду, довгі вії й брови побіліли від інею, а навушники й напотилишника його великої з вовчого хутра шапки було недбало загорнуто; нестемно, сам цар-мороз вийшов з темряви. На застібнутому поверх шкуратяної куцини вишитому намистечком поясі висіли два великі кольтівські револьвери, а на додачу до неминучого собачого батога він мав бездимну рушницю з широченним дулом найновітнішого зразка. Він ступив ще кілька кроків наперед; його хода була тверда й еластична, а проте видно було, що він дуже перетомлений.

Всі ніяково замовкли, але його сердечне: — Як мається, хлопці? — швидко вернуло їм хороший настрій, а за хвилину Мелемют Кід і чужинець стискали один одному руку. Хоч вони й ніколи не зустрічалися, але один про одного чули й тепер один одного пізнали. Чужинець швидко познайомився зо всіма, й велика чашка пуншу опинилася пе-

ред ним перше, ніж він встиг розказати, чого й куди він їде.

— Чи давно переїздили укриті сани з трьома чоловіками й вісьмома собаками? — спитав він.

— Два дні тому. Ви за ними?

— Так; мій запряг. Потягли сперед носа, негідники! Ну, та я виграв два дні, — захоплю їх на найближчому переїзді.

— Як гадаєте, вони так і вам дадуться? — спитав Белден, щоб підтримати розмову, бо Мелемют Кід уже поставив імбричок з кавою до вогню й смажив сало та солонину.

Чужинець многозначно поплескав рукою по своїх револьверах.

— Коли ви виїхали з Давсону?

— О дванадцятій годині.

— Минулої ночі? — упевнено спитав він.

— Сьогодні вдень.

Здивований пошепт перебіг навколо. Та й не дарма: була саме північ, а сімдесят п'ять миль тяжкої дороги річкою проїхати за дванадцять годин — це не жарт. Незабаром розмова стала загальна, повернувшись до споминів дитинства. Поки молодий чужинець їв ту просту їжу, Мелемют Кід роздивлявся на його обличчя. Він швидко зважив, що те обличчя гарне, чесне й одкрите та що воно йому до вподоби. Воно було ще зовсім молоде, однак його вже покарбували праця й втома. Чужинцеві блакитні очі були веселі під час розмови й лагідні, коли він мовчав, але від них можна було сподіватися полиску твердої криці, коли діло дійде до змагання, та ще до змагання наввипередки. Важкі щелепи й чотирикутне підборіддя виявляли непорушну завзятість і непокору. Однак, не дивлячись на ці лев'ячі прикмети, в ньому була

якась ніжність, сливе жіноча, що виявляла його емоційну натуру.

— От, як ми з моєю старою одружилися, — сказав Белден, кінчаючи цікаву історію про своє женихання. — «Оце ж і ми, такту», — мовила вона. — «Щоб тобі добра не було» — відповів він їй, а тоді до мене: — «Джіме, а зроби-но ти щось путнього; он мені треба впорати нивку перед обідом». А потім знов до неї: «А ти, Сале, пороби рівчачки по ній». Я було зрадив, але він глянув на мене та як гукне: «Джіме!» — я так і дав стрекача до клуні.

— А діти чекають вашого повороту до Штатів? — спитав чужинець.

— Ні; Сал померла, не породивши ні одної дитини. Через те я й тут.

Белден почав замислено запалювати люльку, але вона якось не закурювалася, а, врешті, спитав:

— А ви жонаті?

Замість відповіді він одчинив свого годинника, зняв його з ремінця, що правив за ланцюжок й віддав Белденові. Белден підніс каганця, уважно подивився на внутрішній бік накривки й, заклявши потику з подиву, передав годинника Люї Савосві. З численними «сто чортів» той нарешті передав його Принсові, і всі помітили, що руки йому тремтіли, а в погляді змалювалася надзвичайна ніжність. Так переходив з одних до других мозолястих рук годинник з приліпленою до його накривки фотографією жінки тої лагідної вроди, що її так люблять чоловіки; до грудей вона притискала дитину. Хто ще не бачив того дива, нетерпеливився з цікавості; хто вже подивився, ставав мовчазний і замислений. Вони можуть стерпіти, коли гризе голод і мучить цинга, можуть зустрінути наглу сметь на суходолі, чи на воді,

але, дивлячись на портрет незнайомої жінки з дитиною, всі вони самі стають жінками й дітьми.

— Я ще ніколи не бачив малого, — вона пише, що це хлопчик, і йому два роки, — мовив чужинець, коли його скарб повернувся до нього.

Якусь хвилину він дивився тужливо на годинника, потім затріснув накривку й одвернувся, але не досить швидко, щоб затаїти стримувані сльози.

Мелемют Кід повів його до лавки й попросив його лягти.

— Збудіть мене рівно о четвертій, — були його останні слова, а за хвилину по тому він уже спав глибоким сном знесиленої людини.

— Далєбі! Він сміливий хлопець, — зважив Принс. — Три години сну після семидесяти п'яти миль дороги з собаками, а потім знов у дорогу. Хто він такий, Кіде?

— Джек Вестендейл. Він прибув сюди три роки тому без нічого, лише з такою славою, що працює, як коняка, а щастя немає. Я його ніколи не бачив, але Сітка Чарлі розказував мені про нього.

— Це важко, коли чоловік, маючи таку хорошу молоду жінку, як оця, мусить у такому віці застрягти у цій від бога забутій ямі, де кожен рік треба лічити за два, прожитих по той бік.

— Віда йому, що пісок його без золота, а сам він упертий. Двічі відгороджував собі ділянку, і двічі все розгубив.

Розмову перебив галас, якого зняв Бетлз, бо вражіння від чужинця вже почало проходити. І швидко в буйній забаві забуто тяжкі роки одноманітної їжі й убийчої праці. Лише Мелемют Кід, здавалося, не міг брати участі в розвагах і часто позглядав на свого годинника. Раптом він натягнув рукавиці й бобро-

ву шапку й, вийшовши з хати, почав чогось шукати в коморі.

Він не міг діждатися призначеної хвилини й збудив свого гостя на чверть години раніше. Молодий велитень закликав, і довелося його сильно розтерти, щоб підвести на ноги. Заточуючись з болю, вийшов він із хати й побачив, що його собаки запряжено, й усе налагоджено, щоб вирушити. Все товариство побажало йому щасливо подорожувати й швидко ввіймати втікачів, а панотець Рубо, нашвидко поблагословивши його, повів усіх до хати; та й не дивниця, бо не з медом стояти на морозі в сімдесят чотири градуси під ноєм, та ще з голими вухами й руками.

Мелемют Кід вивів його на дорогу й там, стискаючи сердечно руку, сказав:

— Ви знайдете в санях сто фунтів лососьової ікри. На цих харчах собаки могутимуть бігти так довго, як на сто п'ятдесятьох фунтах риби, а ви не дістанете собачих харчів у Пелі, як то ви, певне сподіваєтеся.

Чужинець здригнувся, очі йому блиснули, але він не перебывав.

— Ви не зможете здобути ні одної унції їжі ні для себе, аж доки доїдете до Файв Фінгерз, а це добрих двісті миль. Стережіться вільно води на річці Тридцята Миля; я певен, що ви, щоб скоротити собі дорогу, повернете вище Ле Баржа.

— Звідки ви знаєте? Не могла ж звістка випередити мене?

— Я нічого не знаю; навіть більше того: я й не хочу нічого знати. Але той запряг, що ви ловите, ніколи не належав вам. Сітка Чарлі продав його тим людям минулої весни. Але він казав мені, що ви порядна людина, а я йому вірю. Я побачив ваше облич-

чя; воно мені подобається. І я побачив... ну, чорт з вами, катайте швидше та повертайтеся до своєї дружини і... Тут Кід зняв рукавиці й витяг свого гаманця.

— Ні; мені грошей не треба, — і сльози замерзли на щоках чужинцеві, як він конвульсійно стиснув Мелемютові Кідові руку.

— Та ще, не жалуйте собак; одрізуйте їх од посторонків, як тільки вони падатимуть; купуйте їх і вважайте, що вони дешеві, як будуть по десять доларів за фунт. Ви їх можете добути в Файв Фінгерз, на Малому Лососі і Гуталінкві. Глядіть, щоб ноги не були вогкі, — порадив він на останку, — їдьте, поки двадцять п'ять; як спуститься нижче, розкладіть вогонь і міняйте шкарпетки.

Ледве минуло чверть години, як дзвіночки сповістили, що ще хтось їде. Одчинилися двері, й увійшов кінний поліціант з Північно-Західньої Території з двома метисами, собачими погоничами. Так само, як Вестендейл, вони були сильно озброєні, й знати було по них, що вони дуже потомлені. Метиси на те й родилися, щоб мандрувати, отже вони легко переносили втому, але молодий поліціант дуже знесилився. Однак, уперта завзятість його раси допомагає йому йти й підтримуватиме його, доки він не впаде.

— Коли Вестендейл виїхав? — спитався він. — Аджеж він спинявся тут? — То було зайве питання, бо всі ознаки й так добре це виявляли...

Мелемют Кід зиркнув на Белдена, й той, зрозумівши, звідки вітер віє, одповів ухильно:

— Та вже давненько.

— Ану, говоріть до пуття, — вмовляв поліціант.

— Він вам, здається, дуже потрібний. Що він там, шкоди наробив у вас в Давсоні?

— У Гарі Мак Ферлянда на сорок тисяч узяв чека до Сітлю; та й хто ж спинить виплату, якщо ми його не доженемо? Коли він виїхав?

Кожен притлумив у своєму погляді зворушення, бо Мелемют Кід подав знак, і молодий офіцер побачив навкруги дерев'яні обличчя.

Приступивши до Принса, він почав його питати. Хоча Принсові було дуже ніяково дивитися на щире й поважне обличчя свого земляка, однак він одповів щось недоладне про стан дороги.

Тоді офіцер почав допитуватися в пан-отця Рубо, що не міг брехати.

— Він виїхав чверть години тому, — одповів священник, — але він одпочивав чотири години і його собаки теж.

— Чверть години, як вирушив, і на свіжу силу! Боже мій!

Бідний хлопець заточився, мало не мліючи від знесилена й розпачу та белькочучи щось про десятигодинну подорож з Давсону та про те, що собаки зовсім підбилися.

Мелемют Кід примусив його випити чашку пуншу, а тоді поліціант пішов до дверей, наказавши погоничам йти за ним. Але тепло і відпочинок занадто приваблювало їх, і вони уперто сперечалися. Кід зрозумів їхню французьку говірку й стурбовано стежив за розмовою.

Вони божилися, що собаки геть знесилені, що Сиваша й Бабету доведеться пристрелити, ще заким проїдуть першу милю, що для всіх найкраще буде відпочити.

— Чи ви позичете мені п'ять собак? — спитався поліціант, вдаючися до Мелемюта Кіда.

Але Кід похитав головою.

— Я підпишу чека капітанові Константинові на п'ять тисяч, осьдечки мої документи, мене вповноважено підписувати.

Знов мовчазна відмова.

— Ну, то я їх реквізую іменем королеви.

Недовірливо усміхнувшись, Кід глянув на свій добре встаткований арсенал, і англієць, зрозумівши свою неси́лу, пішов до дверей. Але погоничі все ще сперечалися, й він люто накинувся на них, узиваючи їх бабами й паршивими цуциками. Похмуре обличчя старого метиса яросливо спалахнуло, він підвівся й пообіцяв у хороших закруглених виразах, що йтиме, поки дійшовши не зітрут'ся, а тоді радий буде поховати свого начальника у снігу.

Молодий офіцер, — для цього треба було всієї його завзятості, — пішов рішуче до дверей, удаючи таку бадьорість, якої зовсім не мав. Але вони всі зрозуміли це й цінували його горде зусилля. Однак він не міг заховати агонійних корчів, що перебігли йому по виду. Собаки, вкриті инеем, лежали, скрутившись у снігу, й було неможливо підвести їх на ноги. Відні тварини скавчали під батогами, бо погоничі були люті й немилосердні; лише тоді могли зрушити сани й виїхати на дорогу, як одрізали посторонки передньої собаки Бабети...

— Брудний негідник і брехун!

-- Вий його, сила божа!

— Злодій!

— Гірший за всякого індіянину!

Всі вони, очевидячки, дуже розгнівалися, поперше, тому, що їх так одурено; по-друге, тому, що порушено північну етику, бо на півночі чесність — найголовніший понад усе скарб.

— А ми ще допомогли цьому пройдисвітові.

Усі погляди скерувалися докірливо на Мелемюта Кіда, що вийшов з кутка, де він улаштував вигідно Бабету, й мовчки спорожняв бутлю в чашки, щоб в-останнє випити всім колом пуншу.

— Сьогодні холодна ніч, хлопці, — люта, холодна ніч, — почав він недоречно свою оборону. — Всім вам доводилося мандрувати, і ви знаєте, що то таке. Не бийте собаки, як вона впаде. Ви чули лише, що казано з одного боку. Ні ви, ні я ніколи не їли з одного горщика й не спали під одним укриттям з людиною, чеснішою за Джека Вестендейла. Минулої осени він віддав Джо Кастрелові всі сорок тисяч, що налив, щоб купити пайку в Домініоні. Він був би тепер мільйонер. Але що зробив Кастрел, коли Вестендейл залишився в Серкл Сіті, доглядаючи товариша, що занедужав на цингу? Пішов до Мак Фарланда, перейшов межу й програв увесь мішок. На другий день його знайшли мертвого в снігу. А бідний Джек мав намір поїхати цієї зими до своєї дружини й хлопчика, якого він ще й не бачив. Уважайте: він узяв сорок тисяч, — якраз стільки, скільки програв його компаньон. Гаразд, він поїхав; що ж ви гадаєте зробити з ним?

Кід обвів очима своїх суддів, що стояли навколо, й помітив, що їхні обличчя полагодили; тоді він підніс угору свою чашку.

— Отже, п'ю за того, хто мандрує цієї ночі; щоб йому вистарчило харчів; щоб не підбились його собаки; щоб його сірники завжди займалися. Щастя йому, боже, щоб йому добре велося; а...

— Кінній поліції, щоб не було добра! — гукнув Ветлз, і порожні чашки стукнули об стіл.

ПАН-ОТЦЕВА ПРЕРОГАТИВА.

Це оповідання про одного чоловіка, що не оцінив своєї жінки, а також про жінку, що зробила йому занадто велику честь, віддавшись за нього. Випадково воно стосується й до езуїтського священика, що, як було відомо, ніколи не брехав. Він був приналежність, — і дуже потрібна, — Юконської сторони, ті ж двоє опинилися там лише випадково.

Вони належали до тих заволок, що ринуть у самій середині лави шукачів золота або плентаються у хвості.

Едвін Бентам і Грейс Бентам були заволоки; вони, безперечно, пленталися позаду, бо Клондайський потік 97-го року вже давно сплив униз великою річкою й осів у сплюндрованому голодом місті Давсоні. Коли Юкон, замкнувши свою крамничку, заснув під трифунтовим крижаним простиралом, це миле подружжя опинилося коло Файв-Фінгерзьких порогів, а до Золотого Міста треба було мандрувати ще багато ночівель на північ.

Не мало скотини вбито на тому місці в-осени, і рештки лежали чудовими купами. Три «вояжери», товариші Едвіна Бентама і його жінки, оглянули ці купи, зробили в умі невеличкий розрахунок, помітили деякий полиск золота й зважили зостатися. Цілісіньку зиму продавали вони мішками кості й мерзлі шкури зголоднілим собачим запрягам.

Вони брали помірну ціну, по доларові за фунт, якраз, що належалось. За пів року, коли вернулось сонце, і Юкон прокинувся, вони позастібали свої тяжкі череси з грошима й помандрували назад, на південь. Там вони й досі живуть і брешуть, скільки влізе, про Клондайк, що його вони й не бачили.

Якби не жінка, то Едвін Бентам охоче приєднався б до спекуляції собачим м'ясом, бо він був ледачий хлопець. Але жінка, скориставшись з його чванькуватості, наговорила йому про те, який-то він великий та дужий: така людина, як він, безперечно, поборе всі перешкоди й напевне здобуде золоте руно. Отже він, стиснувши зуби, продав свою пайку костей і шкур за сани й одну собаку та й повернув свої лижви на північ. Нема чого й казати, що лижви Грейс Бентам не давали простигати його слідам. Та ще й більше: не минуло й трьох днів їхньої муки, як чоловік ішов позаду, а жінка протирала дорогу попереду. Дорогою, як тільки хтось замаєчить, становище зараз змінюється. Завдяки цьому, його мужність зоставалася незаплямлена в очах подорожніх, що переходили неначе привиди, мовчазним шляхом. Є на світі й такі чоловіки.

Яким чином такий чоловік і така жінка могли з'єднатися, щоб вкупі перебувати щастя й недолю, це немає ваги для цього оповідання. Це відомо нам усім, і люди, що знають це з власного досвіду, або бачили на власні очі, можуть втратити свою чудову віру в одвічний добір.

Едвін Бентам був хлопчак, якому через непорозуміння дано тіло дорослого чоловіка, хлопчак, що міг ласкавенько розривати метелика, крильце по крильцю, або щулитися від підлого страху перед худим, жиливим хлопцем, удвоє меншим за нього.

Він був себелюбна, плаксива дитина, — і все це ма-скувалося чоловічими вусами й статурою та тоненьким покривцем культурности й умовної ввічливости. Так, він був клубмен і людина, що знає як треба поводитися в товаристві, що так чарівно й улесливо говорить усякі марнички; людина, що хизується на словах, а від звичайного зубного болю, лементує; людина, що, одружившись з жінкою, завда їй більше пекельних мук, ніж здолав би завдати найгірший розпустник, що завжди п'яється на заборонених пастівниках. Ми стикаємося з цими людьми що-дня, але рідко коли знаємо, що вони за одні. Окрім одружіння, є ще один спосіб пізнати їх: треба їсти з одного горшка з ними і спати під одним укриттям протягом... скажімо, тижня, — цього короткого терміну вистарчить.

Грейс — то була струнка, дівоча постать. Кожен сам собі видавався нікчемним, зазирнувши в її душу. А проте мала вона всі одвічні властивості справжньої жінки. Вона приспішувала й підбадьорувала свого чоловіка в його північній мандрівці, вона притоптувала йому дорогу, коли ніхто не бачив, і нишком плакала, що її жіноче тіло таке кволе.

Так манрувала ця дивно добрана пара до старого Форту Селькіру, а потім ще сто миль понури-ми дикими пущами до Стюар-ріки. А коли короткий день погас, а чоловік упав на сніг та аж заходився від плачу, то жінка прив'язала його до саней, закусила губи з болю в усьому тілі й допомогла собаці дотягти його до хатини Мелемюта Кіда. Мелемюта Кіда не було вдома, а німецький купець Меєрс варив великі шмакти лосини й стелив постіль із свіжих ялинових гілок.

Лейк, Ленгем і Паркер хвилювалися — і не безпідставно, коли зважити все.

— Гей, Сенді! Вийди-но та допоможи якнебудь!

То кликав з комори Ленгем, що там надаремне вовтузився з різними шматками мерзлої лосини.

— Не лишай того посуду! — наказував Паркер.

— Слухай, Сенді, — з тебе хороший хлопець, — побіжи-но до табору Місурі й позич трохи цинамону, — благав Лейк.

— Гей! гей! Швидше! Чому ти не... — але гуркіт м'яса й ящиків у коморі раптом заглушив цього гучного наказу.

— Та йди вже, Сенді; це ж одна хвилина побігти до Місурі.

— Дайте йому спокій, — перебив Паркер. — Як я замішу бісквіти, коли зі столу не прибрано?

Сенді нерішуче спинився, аж зненацька йому в голові немов проясніло: він же Ленгемів слуга! Тоді, щоб виправдатися, шпурнув додолу брудного рушника до витирання посуду й пішов рятувати свого папа.

Ці надійні паростки заможних предків прибули до північної країни шукати лаврів, маючи багато грошей на свої витрати і по слугі на кожного. На своє щастя, двоє інших слуг подалися до Вайт Рівера шукати мітичного кварцевого шару, а Сенді мусів догодити всім трьом здоровим господарям, що з них кожний мав свої примхи що-до їжі. Двічі цього ранку всьому табору загрожував розпад; удалося цьому запобігти лише великими поступками з боку того, чи іншого з каструльних лицарів. Але на-решті їхній спільний твір, справді смачний обід, був готовий. Тоді вони висіли на три кутки грати в «розбійника» — так вони уникали *casus'у belli*

та можливої сварки; переможець у грі мав піти виконати найважливішу місію.

Це щастя припало Паркерові; він зачесався з проділом посередині, надів рукавиці та ведмежу шапку й попростував до Кідової хатини. Він вернувся в товаристві Грейс Бентам і Мелемюта Кіда. Їй було дуже прикро, що її чоловік не міг вкупі з нею скористатися з їхньої гостинности, бо пішов оглянути копальні коло Гендерсон-Кріку, а Мелемют Кід ще трохи кульгав від тяжкої дороги Стюар-рікою. Запрошували й Меерса, але він odmовився, бо зовсім поринув у спробу того, як робити, щоб хліб сходив од хмелю.

Ну, що ж, якось уже обійдуться без чоловіка; головне, що жінка прийшла, вони ж цілісіньку зиму не бачили ні одної жінки, й присутність цієї обіцяла розпочати нову еру в їхньому житті. Вони були освічені люди й джентельмени, ці три молоді хлопці, однак аж тремтіли до юшки з м'яса, що так довго її не їли. Може й Грейс Бентам відчула такий самий голод; у всякім разі ця гостина була їй дуже приємна: перша ясна година після багатьох тижнів темряви.

Але не встигли подати до столу цю чудову першу страву, що мала за родителя стрункого Лейка, як хтось гучно постукав у двері.

— О! А! Чи не зайдете, пане Бентаме? — сказав Паркир, що пішов подивитися, хто б то міг прийти.

— Чи моя жінка тут? — понуро спитав той поважний муж.

— Звичайно. Ми ж просили пана Меерса переказати. — Паркир намагався говорити якнайсолодше, а сам дивувався, що воно в біса означає. — Заходьте, будь ласка. Чекаючи вас з хвилини на хвилину,

ми залишили для вас місце. Ви прийшли саме в пору до нашої першої страви.

— Заходьте, Едвіне, любий — зацбетала Грейс Бентам зі свого місця при столі.

Паркир, звичайно, одійшов набік.

— Мені треба мою жінку, — проказав Бентам хрипко прикрим, власницьким тоном, Паркер мало не задихнувся, мало не зацідив кулаком по обличчю свого неделікатного гостя, але стримався, був наготові. Всі підвелися. Лейк нетямився і сам себе піймав на тому, що от-от був би спитав: — Та не-вже ви підете?

Почалася прощальна метушня.

— Дуже мило з вашого боку.

— Страшенно шкода.

— Як воно сталося так...

— Справді, тепер ви..

— Присмної подорожі до Давсону.

І таке інше.

Тимчасом ягняті допомогли натягти жакетку й одвели на різню. Двері стукнули, а вони сумно дивилися на несамовитий стіл.

—Чортяка! — Ленгем не був добре вправний змалку і його лайка була слабка й одноманітна. — Чортяка! — проказав він, трохи свідомий того, що такого виразу замало, й даремне силкуючись знайти мужніший вираз.

Кмітлива та жінка, що вміє перейняти на себе те, чого не здолає зробити чоловік-нездара, що зможе снагою своєю зміцнити його хитку натуру, вливати в нього свою властолюбну душу, натхнути його на великі вчинки. А ще кмітливіша та жінка, що вміє все зробити так хитро, що чоловік у глибині

серця цілком певний, що все це він завдячує собі самому.

Отак уміла робити Грейс Бентам. Прибувши до Давсону зі скількома фунтами борошна й численними рекомендаційними листами, вона одразу взялася випихати наперед свою велику дитину. Це вона розтопила камінне серце й добула кредит у жорстокого варвара, що керував долею Р. С. Компанії; однак видано концесію офіційно на ім'я Едвіна Бентама. Це вона тягала свою власну дитину вгору та вниз річками через мілини й вододіли у шаленій гонитві по золото. Кожному в око впадало, який-то енергійний чоловік той Бентам. Це вона вивчала мапи й розпитувала шахтарів і вбивала географію та топографію у чоловікову порожню голову доти, аж усі дивувалися, як то він добре вивчив країну й знає її умовини. Кінець-кінцем, казали, що жінка — то камінь йому за плечима, і лише дехто мудріший склав їй ціну і жалкував її.

Вона працювала, а він одержував хвалу й винагороду. В північно-західній країні заміжня жінка не має права мати золоту копальню, а тому Едвін Бентам пішов до комісара золотих копалень і записав на себе ділянку на Бенч Клеймі 23, другий ряд Френч Гіла. А як настав квітень, то вони вимивали по тисячі доларів на день, і перед ними було багато, багато таких днів.

Під Френч Гілем текла річка Ельдорадо; на ділянці коло річки стояла хатина Клайда Вортона. Тоді він ще невимивав щоденно по тисячі доларів, але його купи нарінку раз-у-раз зростали, і мав прийти час, коли цей нарінок перейде крізь проминальню, на протязі яких шести днів, лишаючи у ринвах

багато сотень тисяч доларів. Він часто сидів у тій хатині, кутив свою люльку й снував хороші мрії, але в тих мріях ані нарінок, ані півтонни золотого піску в великому сейфі Р. С. Компанії не грали ніякої ролі.

А Грейс Бентам, перемиваючи циновий посуд у своїй хатині на схилі гори, часто поглядала на хатину біля річки Ельдорадо і мріяла, але, звичайно, теж не про нарінок, не про золотий пісок. Вони часто зустрічалися, бо стежка до одної ділянки перехрещувала другу, і є багато чого до розмови весною в Північній Країні; однак ні разу ні поглядом, ані словом вони не виявили того, що було в них на серці.

Так тяглося якийсь час. Але одного дня Едвін Бентам був брутальний. Всі хлопчаки такі; а то ще, ставши королем Френч Гіла, він почав дуже пишатися й забувати, що він усе завдячує жінці. Вортон того разу почув про це, пристеріг Грейс Бентам і поговорив з нею бурхливо. Від цього вона стала дуже щаслива, хоча й не хотіла слухати, і примусила його пообіцяти не говорити знову таких речей. Її пора ще не настала.

Але сонце знов почало свою північну подорож, північна темрява змінилася на крицеву барву світанку, сніг зслиз, вода знов проступила на льоду, і промивання золота почалося. Вдень і вночі жовта глина й нарінок пробігали крізь швидкі заставки, віддаючи свій викуп дужим людям з півдня. І під час цієї замотної прийшла пора Грейс Бентам.

До всіх така пора приходить у свій час, — звичайно, коли ми не занадто флегматичні. Багато людей цнотливі не тому, що люблять чесноту, а

просто з лінощів. Це зрозуміє всяк із нас, хто зазнав хвиливої поразки.

Тим часом, як Едвін Бентам важив золотий пісок на шинквасі в салоні у Фаркса (занадто багато його піску переходило через той сосновий шинквас), його жінка зійшла з гори й услизнулася до хатини Клайда Вортона. Вортон не сподівався її, але це не міняло справи. А багато нещастя й даремного чекання не було б потім, колиб пан-отець Рубо не побачив цього й не звернув у бік з великої дороги.

— Дитино моя...

— Почекайте-но, пан-отче! Я вас поважаю, хоча я й не вашої віри; але не ставайте межі цією жінкою і мною!

— Чи ви знаєте, що ви робите?

— Знаю! Хоч би ви були всемогутній бог і мали охоту кинути мене до вічного огню, то й то я не поступлюся вам у цій справі.

Вортон посадив Грейс на стільці й став войовничо перед нею.

— Сідайте он на тому кріслі й помовчте, провадив він, удаючись до езуїта. — Тепер моя черга. А ваша буде потім.

Пан-отець Рубо чемно вклонився й послухався. Він був лагідна людина й навчився чекати свого часу. Вортон підсунув собі стільця близьенько жінчинного й сів стискаючи їй руку.

— То ви так любите мене й вивезете звідси?

Її обличчя неначе відбивало спокій цього чоловіка, що на його захист вона могла з певністю сполягати.

— Люба, хіба ж ви не пам'ятаєте, що я вам казав тоді? Звичайно, я...

— Але, як же ви зможете? А промивати золото?

— І то ви думаєте про такі марниці? От, наприклад, передам своє майно тут пан-отцеві Рубо. Я можу йому довірити здати мій пісок до Компанії.

— Подумайте собі лише! Я вже ніколи не побачу його.

— Яке щастя!

— І поїхали... Ох, Клайде я не можу! Я не можу!

— От тобі й маєш! Звичайно, можете. Ось, дайте по лишень, я поміркую. Дивіться, ми тільки складемо трохи своїх речей та й рушимо і...

— А як він вернеться?

— Я кожного розторошу...

— Ні, ні! Не треба битися, Клайде! Обіцяйте мені це.

— Гаразд! То я лише скажу хлопцям прогнати його з ділянки.

Вони бачили, як він поведився з вами і не дуже-то люблять його.

— Ви не повинні цього робити. Ви не повинні шкодити йому.

— Ну, то що ж? Нехай він приходить сюди й забирає вас у мене на очах?

— Ні-і, — напівпрошепотіла вона, ніжно пестячи його руку.

— Ну, то дайте мені впоратися самому й не турбуйтеся. Я догляну, щоб йому не було шкоди. Він страх як клопотався тим, чи вам була кризда, чи ні! Ми не поїдемо назад до Давсона. Я перекажу, щоб двоє хлопців налагодили й одвели човна до Юкона. А ми перейдемо через вододіл і спустимося річкою Індіянкою, щоб зустрітися з ними. Потім...

— А потім?

Її голова була в нього на плечі. Їхні голоси лунали

тихо й ніжно, кожне слово було пестоц. Єзуїт нервово заворушився.

— А потім? — знову спитала вона.

— А потім попливемо проти води, переїдемо через пороги Білий Кінь і Бокс Каньон.

— Так?

— А далі пароплав, Сан Франсико і цілий світ! Чількут, Дайя і Солона Вода.

— Але ж, любий, я не вмю підпирати човна.

— Ех, ти ж моя гусочко! Я візьму Сітку Чарлі; він знає, кудю слід плисти і де найкраще спинятися, він найкращий мандрівець з усіх індіан, що я коли зустрічав. Тобі доведеться лише сидіти в човні, співати пісень і удавати Клеопатру та відганяти.. хоча ні, нам пощастило: ще зарано на москітів.

— А що ж далі, мій Антонію?

— А далі пароплав Сан Франсико і цілий світ! Вже ніколи не повернемося в цю прокляту діру. Подумай собі! Цілий світ, і вибирай з нього, що хочеш! Я все продам. Та ми й так багаті. Волдвортів синдикат дасть мені пів мільйона за те, що ще лишилося в землі, та я маю вдвоє стільки в цих зливках і в Компанії. Поїдемо на виставку в Парижі 1900 року. Поїдемо до Єрусалиму, якщо ти захочеш. Купимо палаца в Італії, і ти удаватимеш Клеопатру досхочу. Ні, ти будеш Лукреція, Актея або хтось інший, як захоче твоє серденько. Але ти не повинна, справді, ти не повинна...

— Жінка цезаря понад докорами.

— Звичайно, але...

— Але я не буду твоєю жінкою, так, любий?

— Я не це хотів сказати.

— Але ти любитимеш мене так само і ніколи на-

віть не подумай... Ох, я знаю, ти будеш такий самий, як інші чоловіки; тобі обридне і... і...

— Як ти можеш? Я...

— Обіцяйся мені.

— Добре, обіцяюся.

— Ти так легко це кажеш, любий, але звідки ти знаєш? або чи я знаю? Я мало що можу дати, але це все ж так багато. О, Клайде, обіцяй мені, що ти не будеш.

— Ну, от! Ти не повинна мати сумнівів. Доки смерть нас не розлучить, ти ж знаєш.

— Подумай! Я вже раз казала це... йому, а тепер?

— А тепер, моя кохана, більше не муч себе такими розмовами. Звичано, я ніколи, ніколи не...

І вперше їхні тремтячі уста зійшлися. Панотець Рубо пильнував велику дорогу крізь вікно, але не міг витримати довше напруження. Він прокашлявся й озирнувся.

— Тепер ваша черга, пан-отче!

Вортонове обличчя сяяло вогнем першого поцілунку. Його голос лунав втішною певністю, коли він так поступався на користь іншого. Він не мав жадного сумніву що-до наслідків. Так само була певна й Грейс, бо усміх грав у неї на вустах, як вона глянула на священика.

— Моя дитино, — почав той, — серце мені крається з жалю до вас. Це хороша мрія, але вона не може справдитися.

— Чому, пан-отче? Я ж сказала так.

— Ви самі не знали, що робили. Ви не подумали про присягу, що складали перед богом тому чоловікові, що є вашою дружиною. Доводиться мені примусити вас зрозуміти святість такої обітниці.

— А як я й сама розумію і все ж одмовляюся від неї?

— Тоді бог...

— Який бог? Мій чоловік теж має бога, але я його не визнаю. Багато є таких богів.

— Дитино! Не говоріть такого! Ах! Ви цього й не думаєте. Я розумію. У мене теж були такі хвилини. — На одну хвилину він перелинув у свою рідну Францію, й задумане сумнооке обличчя виринуло, як у тумані, між ним і жінкою, що була перед ним.

— Що ж, пан-отче, то мій бог покинув мене? Я не грішніша за інших жінок. Я тяжко горювала з ним. Чому я маю ще більше горювати? Чому я не можу заволодіти щастям? Я не можу, я не хочу вертатися до нього!

— То швидше ви покинули бога. Верніться. Віддайтеся на його волю, і темрява зникне. О, моя дитино...

— Ні, шкода мови; я постелила собі постіль, то вже й висплюся на ній. Я піду. А якщо бог мене покарає, то я вже якось потерплю його кару.

Ви не розумієте. Ви не жінка.

— Моя мати була жінка.

— Але...

— І Христос уродився з жінки.

Вона не відповіла. Запала мовчанка. Вортон нетерпляче смикав вуса й поглядав на дорогу. Грейс сперлася ліктем на стіл, на обличчі їй змалювалася зважливість. Усміх зник. Пан-отець Рубо розпочав інакше:

— У вас є діти?

— Колись я хотіла, але тепер ні. І я рада, що їх нема.

— А мати?

— Є.

— Вона вас любить?

— Так. — Вона відповіла шепотом.

— А брат? Ні, він не до речі, він чоловік. А сестра? Вона, тремтячи потакнула головою.

— Молодша? На багато?

— На сім років.

— Ви подумали про це? Про них? Про свою матір? Про свою сестру? Вона стоїть на порозі свого жіночого життя, і це ваше божевільне ламання свого життя може мати велику вагу для неї. Чи ви могли б піти до неї, подивитися на її свіже молоде обличчя, взяти її руку в свою, або притулитися щочкою до її щоки?

На цю мову в її уяві повстали такі живі образи, що вона закричала:

— Не кажіть! Не кажіть! — і зщулилася, як собака від батога.

— Але вам доведеться думати про це все; то краще подумайте тепер, завчасу.

Вона не могла бачити його очей, а в них було велике співчуття, обличчя ж його, напружене, тремтять, не виявило лагідності. Вона підвела голову від столу, втримала сльози, збрала всю силу.

— Я піду собі. Вони ніколи мене не побачать і врешті забудуть. Я немов умру для них. І... і я піду з Клайдом... сьогодні.

Здавалося, що вже на тому кінець. Вортон ступив наперед, але священник спинив його рухом руки.

— Ви хотіли мати дітей?

Мовчки потакнула.

— І бога просили за це?

— Часто.

— А ви подумали про те, що було б, коли б ви мали дітей?

Пан отець Рубо на одну хвилину спинив свій погляд на чоловікові, що стояв біля вікна.

Швидкий промінь блиснув на її обличчі. Вся важливість питання стала їй зрозуміла.

Вона піднесла благаюче руку, але він провадив далі.

— Чи ви можете уявити собі невинне немовля в себе на руках? Хлопчика? Світ не такий суворий до дівчини. Та ваше молоко обернулося б на жовч! А могли б ви бути горді й щасливі з вашого хлопчика, дивлячись на інших дітей...

— О, майте милосердя! Замовчіть!

— Все на дитині окошиться...

— Мовчіть! Мовчіть! Я вернуся! — Вона впала йому до ніг.

— Виховати дитину, щоб вона не знала нічого поганого, аж коли-небудь їй люди кинуть у обличчя любе ймення!

— Ох, боже мій! Боже мій!

Вона плазувала по підлозі. Священник зідхнув і підвів її на ноги. Вортон кинувся до неї, але вона рухом руки спинила його.

— Не підходьте до мене близько, Клайде, я вертаюся.

Сльзи жалісно котилися їй по обличчю, але вона не втирала їх.

— Після всього?! Ти не підеш! Я тебе не пущу!

— Не зачіпайте мене! — Вона затремтіла й одступилася назад.

— Я хочу! Ти моя! Чуєш? Ти моя! — А потім він напався на священника: — І що з мене за дурень був, що я дав вам ляпати вашим дурним язи-

ком! Дякуйте своєму богові, що ви не проста людина, а то б я вам... Так, вам треба вправлятися, як уживати своєї священної прерогативи! Добре, ви покористувалися з неї. А тепер ідіть геть з мого дому, а то коли б я не забув, хто й що ви таке!

Пан-отець Рубо вклонився, взяв її за руку й рушив до дверей. Але Вортон став на дорозі.

— Грейс! Ти казала, що любиш мене?

— Казала.

— І тепер кажеш?

— Кажу.

— Скажи ще раз.

— Я люблю вас, Клайде, я люблю вас.

— Ну, що пан-отче? — гукнув він. — Ви чули, що вона казала, і з такими словами на вустах ви одведете її назад, щоб жила вона в брехні та в пеклі з тим чоловіком?

Але пан-отець Рубо виштовхнув жінку до дальшої кімнати й зачинив двері.

— Ні слова! — прошепотів він до Вортона, сідаючи в недбалій поставі на стільці.

— Пам'ятайте, задля неї, — додав він.

В хаті загуло від брутального стуку в двері, далі клямка піднеслася, і увійшов Едвін Бенгам.

— Бачили мою жінку? — спитав він, як тільки привітався.

Дві голови хитнулися, що ні.

— Я бачив її сліди від хати вниз, — провадив він допитливо, — і вони зникли якраз навпроти цього місця на великій дорозі.

Його слухачі заклопотано зглянулися.

— І я... я думав...

— Що вона була тут! — заgrimів Вортон.

Священик утихомирив його поглядом.

— Чи ви, мій сину, бачили, що її сліди йдуть до цієї хати?

Хитрий пан-отець Рубо — він добре поклопотався затерти їх, як ішов тим самим шляхом перед людиною.

— Я не спинявся, щоб роздивлятися, я... — Його погляд підозріло спинився на дверях до другої кімнати, а потім запигливо перейшов на священика. Той похитав головою; але здавалося, що сумнів лишався.

Пан-отець Рубо швидко й нишком проказав молитву, а тоді підвівся.

— Якщо ви не вірите, то... — він зробив рух, ніби-то наміряється відчинити двері.

Священик не може брехати. Едвін Бентам часто це чув і вірив, що так воно й є.

— Звичайно, не треба, пан-отче, — сквапно відповів він. — Я лише дивувався, куди то пішла моя жінка й думав, що може... Вона, певне, пішла до пані Стантон на Френч Гелч. — Хороша година, чи ж не правда? Ви чули новину? Борошно подешевіло, вже сорок доларів за сто; кажуть, що чечачи так і комашаться на річках. Але мені треба йти. Бувайте здорові.

Двері стукнули, і вони бачили крізь вікно, як він попростував до Френч Гелчу.

Скільки тижнів пізніше, якраз після червневої поводи, двоє людей вивели човна на середину річки й прив'язали його до пливучої сосни. Вона натягла линву й тягла легенького човна, як буксирне судно. Пан-отець Рубо одержав наказ залишити гірську країну й вернутися до своїх смуглявих дітей у Міноку. Білі люди прийшли межі них, і вони занадто мало часу присвячували рибальству й занадто ба-

гато певному богові, що має своє скороминуще перебування в незлічимих темних пляшках. Мелемют Кід теж мав справи в Низовій Країні, ото ж і мандрували вони вкупі.

В цій Північній Країні один лише Мелемют Кід знав людину на ймя Пол Рубо. Лише перед ним священик скидав святобливу одежу і ставав звичайною людиною. Та й чому ж би ні? Вони знали один одного. Хіба ж вони не ділилися останнім шматком риби, останньою дрібкою тютюну, останньою найтаємнішою думкою на порожніх просторах Берінгового моря, в згубливих лабіринтах Великої Дельти під час жахливої зимової мандрівки від Пойнт Барроу по Поркюпайна?

Пан-отець Рубо сумно попихкував своєю старою подорожньою люлькою й дивився на червоне кружало сонця, що похмуро зависло над самим обрієм з півночі. Мелемют Кід накрутив свого годинника. Була саме північ.

— Веселіше, друже! — Кід, видимо, хотів провадити далі розірвану нитку. Бог напевне простить за таку брехню. Ось послухай, я скажу тобі слова людини, що сказала щиру правду:

Якщо ти чув слова її признання,
То хай уста тобі скує мовчання.
Коли брехня рятує від загину —
Бреши аж до остан ньої хвилини!

Пан-отець Рубо вийняв люльку й подумав.

— Ця людина каже правду, але не це мучить мою душу. Брехня й каяття перед богом, але... але...

— Та що ж таке? Твої руки чисті.

— Воно не так. Кіде, я багато міркував і нічого не виміркував. Я знав, і примусив її вернутися.

Ріполовів голос задзвенів чистою нотою з берегового лісу, куріпка десь далеко заторсхтіла заклика, олень голосно пирхав у воді, а двое мовчки курили.

МУДРИЙ ПОДОРОЖНІЙ ЗВИЧАЙ.

Сітка Чарлі доконав неможивого. Кожен індіанець знає, може, незгірше за його, подорожній звичай; але він один знає мудрість білих людей, подорожно честь і закон. Однак те знання далось йому не за один день. Первісному розумові тяжко узагальнювати, і лише коли багато фактів часто повторюються, то він осягає розуміння справи. Сітка Чарлі з дитинства постійно вертівся серед білих людей, а вирішив, зважив звязати свою долю з ними, зрікаючись раз і назавжди свого народу. Поважаючи, сливе обожнюючи могутність білих людей і міркуючи над нею, він не одразу збагнув її таємничу суть — честь і закон. І тільки роки, нагороджуючи наочні факти, кінцево кінцем, призвели його до розуміння.

Сам — чужинець, він зрозумів їх краще від білої людини; сам — індіанець, він досяг неможливого.

А від цього повстало якесь презирство до свого народу — презирство, що він звичайно затаював, але тепер воно вибухло різномовним вихором лайки, що посипалась на голови Ка-Чукта й Гоугі. Вони корилися йому, як пара кусливих собак, — занадто боязкі, щоб скочити, занадто вовкуваті, щоб ховати свої ікла. Вони були бридкі. Не кращий за них був і Сітка Чарлі. На обличчі у них була лише шкура та кості; вилиці їм вкривали огидні струпи, що тріскалися й замерзали навідміну від морозу; їхні очі похмуро

світилися вогнем, що спалахує від розпачу й голоду. Таким людям не можна довіряти у країні, де тебе не захищають ні честь, ні закон. Сітка Чарлі це знав, отож він ще десять днів тому змусив їх покинути рушниці разом з рештою таборової зброї. Лишилися рушниці тільки в нього та капітана Епінгвела.

— Ану, розкладайте багаття, — наказав він, витягаючи дорогоцінну скриньку з сірниками й приналежні до неї клатті сухої березової кори.

Обидва індіани понуро взялися збирати сухе гілля та ріща. Вони були знесилені й часто спиналися; як нахилилися, то морочилась голова; а як ішли, заточуючись до багаття, то коліна їм тарахкотіли, мов кастаньети. Після кожного переходу вони з хвилину перепочивали, неначе хворі, або смертельно зморені. Часами в очах їм світився терплячий стоїцизм німого страждання; а то знову здавалося, що ество їхнє от-от вибухне диким криком: «я, я, я хочу існувати!» — пануюча нота цілого живого всесвіту.

Легкий вітрець подихнув з півдня, щипаючи відкриті частини їхнього тіла й заганняючи мороз вогняними голками крізь хутро й тіло аж у кістки. Коли вогонь добре розгорівся, і навкруги його зробилося коло талого снігу, Сітка Чарлі примусив своїх товаришів, — хоч вони й не хтіли, — допомогти йому наг'ясти заслону. То була дуже проста річ, — ковдра, наг'ята рівнобіжно до вогню з того боку, з якого вітер віє, нахилена градусів на сорок п'ять. Вона захищала від холодного вітру й одбивала тепло назад, донизу, на тих, що сиділи під її захистом. Потім постелили зеленого соснового гілля, щоб не лягати на голому снігові. Кли скінчили цю роботу, Качукт і Гоугі взялися до своїх ніг. Їхні замерзлі мокасини дуже підтопталися в довгій дорозі, а го-

стрі шматки криги на річці геть їх порізали. Сивашські шкарпетки були в такому самому стані; коли вони розмерзлися і їх постягали, то мертвобілі кінчики пальців, у різному стані змертвілости, розказали свою просту оповідь про мандрівку.

Лишивши їх обох сушити взуття, Сітка Чарлі подався геть тою дорогою, якою прийшов. Він теж мав дуже велику охоту сісти біля вогню й дати перепочинок своєму змороженому тілу, але честь і закон забороняли. З мукою тягся він крижаним полем, що не крок — то протест; кожен м'яз повставав. Часами там, де чиста вода між стрімкими берегами недавно замерзла, він мусів з бідною прискорювати ходу, бо ламкий ґрунт хитався й загрожував уломитися під ним. В таких місцях смерть буває швидка й легка; в нього зовсім не було бажання зазнати ще гіршого.

Його турбота все більшала, аж ураз він побачив за коліном річки двох індіан, що ледве пленталися. Вони заточувалися й важко дихали, неначе несли велику вагу, хоча клунки у них на спині були ледве по кілька фунтів.

Він шпарко розпитався в них, і їхні відповіді ніби заспокоїли його. Він пішов далі й незабаром побачив двох білих, що підтримували жінку, яка йшла по середині. Вони посувалися, неначе п'яні; руки й ноги їм трусилися від знесилля. Але жінка спиралася на них легко, волюючи сама йти. Як Сітка Чарлі вгледів її, радісне сяйво блискавкою промайнуло йому по обличчю. Він мав дуже-дуже велику пошану до пані Епінгвел.

Він бачив чимало жінок, але вперше біла жінка подорожувала з ним. Коли капітан Епінгвел розказав йому про свій намір вирушити в небезпечну мандрівку й запропонував йому найнятися до себе,

то він поважно похитав головою; бо це мала бути подоріж по невідомих зловісних просторах північної країни, і він знав, що вона буде з тих мандрівником, що вимучують людські душі до краю. Коли ж він довідався, що й капітанова жінка має мацдрувати з ними, то рішуче відмовився будь-як брати участь у цій виправі. Коли б це була жінка з його люду, то він би нею не клопотався; але ці жінки з Півдня — ні, ні, вони занадто кволі, занадто тендітні для таких справ.

Сітка Чарлі не знав таких жінок, як оця. За п'ять хвилин перед тим йому навіть не снилося, що він згодиться керувати цією виправою; але як підійшла зона до нього зі своїм чудовим усміхом та як заговорила своєю поправною чистою англійською мовою, не просячи й не вмовляючи, то він ураз погодився. Якби її погляд був ніжний, або благов милосердя, якби голос тремтів, якби вона використовувала перевагу жіночої статі, — то він був би твердий, як криця; замість того її ясний проникливий погляд і ясний дзвінкий голос, її цілковита щирість і мовчазне привлащення собі рівності позбавили його розсудливості. Він відчув тоді, що це нової породи жінка. І перше, ніж вони пробули подорожніми товаришами кілька день, він уже знав, чому сини таких жінок панують на землі й на морі, та чому сини його землячок не можуть подолати їх. Ніжна й слабка! День по дневі він спостерігав її, втомлену, виснажену, неприборкану, і ці слова бриніли в ньому, як безнастанна приспівка: Ніжна й слабка! Він знав, що її ноги звикли ходити по гладеньких стежках сонячних країн, що вони не звикли до незручних мокасинів, що їх не цілувала холодними устами мо-

роз, він дивився на них і чудувався, як вони все йдуть цілісінккий втомлений день.

Завжди вона мала усміх і бадьоре слово для кожного, навіть для найнікчемнішого носія. Коли дорога поважчала, вона неначе ще упертіша стала й набралася більшої сили. Ка-Чукт і Гоугі завжди хвалилися, ніби вони знають кожну тичку на дорозі, як дитина знає шкуру свого індіанського намету, і ось одного разу мусіли вони визнати, що сами не знають, куди заїхали; саме тоді серед чоловічих прокльонів залунав її лагідний голос. Того вечора вона співала їм доти, аж вони відчули, що їхня втома зникла, і що вони готові зустріти прийдешнє з новою надією. А коли їжі стало бракувати, і кожна мізерна пайка пильно відмірялася, вона повстала проти хитроців свого чоловіка й Сітки Чарлі та вимагала й одержувала пайку, й не маншу, як інші.

Сітка Чарлі був гордий з того, що знав цю жінку. Якийсь новий скарб, якусь широчінь внесла вона в його життя. Досі він був сам собі за керівника, повертав праворуч або ліворуч, не питаючись ні в кого; зформував сам себе за власними приписами, виховав свою мужність, не зважаючи ні на що, окрім власної гадки. Це вперше він відчув, що хтось інший збудив те найкраще, що дрімало в ньому. Один ласкавий погляд ясных проникливих очей, одне слово подяки ясного дзвінкого голосу, один легенький чарівний усміх на устах — і він годинами йшов щасливий. Це була нова заохота для його мужности; вперше був свідомо гордий з того, що він такий досвідчений мандрівець; вони обое завжди додавали отухи в знебулі серця своїх товаришів.

Обличчя у двох чоловіків і жінки проясніли, як вони побачили його, бо врешті він був та палиця,

що вони на неї спиралися. Але Сітка Чарлі, суворий, своїм звичаєм, ховаючи однаково й турботу, й втіху під залізним зовнішнім виглядом, спитався в них, що там діється з рештою, розказав, де вогонь, і пішов далі назад. Швидко він зустрів самотнього індіанця, що нічого не ніс і кульгав, стиснувши губи; погляд йому був повний муки від болю в нозі, де живе тіло марно боролось зі смертю. Для його зроблено все, що можливо, але недолуга й безталанник мусить згинуть; Сітка Чарлі подумав, що йому мало днів залишилося жити. Він не міг довго протягати, отже Сітка Чарлі сказав йому суворо кілька слів на потіху. Далі йшло ще двос індіанців, що їм він доручив допомагати Джо, третьому білому чоловікові з їхнього гурту. Вони залишили його. Сітка Чарлі з першого погляду помітив затаєну пружність у їхньому тілі й зрозумів, що вони вже скинули його владу. Отже не було йому несподіванкою, коли у відповідь на його наказ йти назад та шукати Джо, блиснули їхні мисливські ножі, вийняті з піхов. Жалюгідне видовисько: трое слабких людей витрачають останню силу в боротьбі серед неосяжної пустелі. Але два скорилися під лютими ударами рушниці третього й завернулися, як збиті собаки до запрягу. За дві години потому вони прийшли до вогню, де решта гурту притулилася під захистом завіси; між ними йшов, заточуючись, Джо, а позаду — Сітка Чарлі.

— Кілька слів перед сном, товариші мої, — мовив Сітка Чарлі, коли вони з'їли свою мізерну пайку прісного хліба. Він говорив до індіанців їхньою мовою, сказавши наперед білим, про що буде говорити.

— Кілька слів, товариші мої, для вашого власного добра, щоб ви ще могли як-небудь пожити. Я вам

дам закон. Смерть упаде на голову того, хто його порушить. Ми перейшли Мовчазні гори і мандруємо тепер коло верховин Стюарт-ріки. Мине одна ніч, а може й більше, може, багато ночівель, але колись ми таки прийдемо до юконських людей, що мають багато їжі. Буде добре як ми вважатимемо на закон. Сьогодні я наказав Ка-Чуктові і Гоугі протоптувати дорогу, а вони забули, що вони чоловіки й, неначе полохливі діти, втекли. Правда, вони забули; забудьмо й ми. Але надалі нехай пам'ятають. Якщо вдруге станеться таке, то... — він торкнув свою рушницю недбало й грізно.

— Завтра вони понесуть борошно й глядітимуть, щоб білий чоловік Джо не падав у дорозі. Борошно виміряно. Якщо до вечора забракне хоч унції борошна... Розумієте? Сьогодні були ще такі, що забули. Оленяча Голова й Троїстий Лосось покинули білого чоловіка Джо на снігу. Нехай вони надалі не забувають. Удосвіта вони вийдуть протоптувати дорогу. Ви чули закон. Глядіть, щоб ви його не порушили.

Сітка Чарлі не міг додержати суцільної лінії. Від Оленячої Голови й Троїстого Лосося, що протоптували дорогу попереду, до Ка-Чутка, Гоугі й Джо вона розтяглася більше, ніж на милю. Кожен заточувався, падав, або відпочивав, — робив, як заманеться. Ішли вперед, увесь час безладно спиняючись. Кожен напружував рештки сили й плентався вперед, аж зовсім їх витрачав і тоді якимсь дивом знов з'являлися нові рештки сили. Щохвилини хтось падав і був певен, що він уже не зможе підвестися; і так раз-у-раз, раз-у-раз. Тіло знебувалося, воля перемагала; але кожна перемога була трагедія. Індіанин з одмерзлою ногою вже не міг стояти на но-

гах і рачкував руками і коліньми. Він рідко спинався, бо знав, як карає мороз. Навіть уста пані Епінгвел склались в камінний усміх, а її очі, дивлячись, не бачили. Часто вона спинялася, притискаючи руку в рукавиці до серця, задихана, умліваючи.

Джо, білий чоловік, перейшов межу страждань. Він уже не благав, щоб його залишити самого, не просив смерті. Він був радий і спокійний, бо маячня затуманила його болі. Ка-Чукт і Гоугі брутально тягли його наперед, люто поглядаючи на нього, або б'ючи його. На їхню думку, це була найвища несправедливість. Серця їм накипали зненавистю і важнили від страху. З якої речі його кваліть має нищити їхню силу? Та ж то смерть, як так робити, а як не робити так... і вони згадували закон Сітки Чарлі й рушницю.

Під кінець дня Джо падав усе частіше, і так важко було його підводити, що вони все далі й далі лишалися позаду. Часами всі троє падали на сніг, так знесилилися індіани. А тим часом у них на спині було життя, й сила й тепло. В мішках з борошном була можливість існування. Вони не могли не думати про це, і нема нічого дивного в тому, що сталося. Вони впали коло великого бурелому, де тисячі саженив сухого дерева чекали на сірника. Поблизу була ополонка. Ка-Чукт глянув на дерево й на воду, так само й Гоугі, потім вони глянули один на одного. Не промовили й слова. Гоугі запалив вогонь; Ка-Чукт набрав у цинкову кварту води й закріпив її. Джо, незрозумілою їм мовою, щось лепетав про інший світ. Вони розколочували борошно в теплій воді, аж робилася рідка піспа, і тої піспи вони випили багато кварт. Вони не дали й однієї кварти Джо; але він не зважав на те. Він ні на що

не зважав, навіть на свої мокасини, що припалилися й куріли серед жару.

Кришталевий туман зі снігу падав навколо, лагідно, пестливо загортаючи їх в обліпчасту білу одежу. І їх ноги ще могли б протоптати багато доріг, коли б доля не розігнала хмар і не прояснила повітря. Затримка, хоч би на десять хвилин, урятувала б їх. Сітка Чарлі, озирнувшись назад, побачив стовп диму од їхнього вогнища й догадався. Він глянув уперед на тих, що були вірні, й на пані Епінгвел.

— Так, мої любі товариші, ви знов забули, що ви чоловіки? Гаразд. Дуже добре. Буде менше животів годувати.

Сітка Чарлі, так кажучи, прив'язав мішок з борошном до того, що був у нього на спині. Він доти штовхав Джо, аж біль прорвався крізь заспокоєння того неборака, і він, заточуючись, зіп'явся на ноги. Тоді Сітка Чарлі виштовхнув його на дорогу й накерував, куди йти. Обое індіани спробували вислизнутися.

— Стій, Гоугі! А ти теж, Ка-Чукте! Хіба ж борошно надало такої сили твоїм ногам, що вони можуть переганяти бистрокриле оливо? Не гадайте одурити закон. Будьте мужні хоч на останку та будьте задоволені, що помрете з повними шлунками. Ідїть, ставайте спиною до дерева, плече до плеча. Ідїть!

Обидва послухалися, спокійно, без страху; бо лише прийдешне гнітить людину, а не теперішнє.

— Ти, Гоугі, маєш жінку, й діти, й намет з оленячих шкур у Чіпева. Яка твоя остання воля?

— Ти їй оддав те добро, що належиться мені за словом капітана: ковдри, намисто, тютюн, скриньку,

що видає такі дивні згуки, як білі люди. Скажи їй що я помер у дорозі, але не кажи, як.

— А ти, Ка-Чукте, що не маєш жінки й дитини?

— У мене є сестра, жінка Кошимського фактора. Він її б'є, і вона нещаслива. Віддай їй те, що належить мені за умовою, і скажи їй, що було б добре, коли б вона повернулася до свого люду. Якби тобі зустрівся її чоловік, та коли б твоя охота, то ти зробив би добре діло, якби вирядив його на той світ. Він її б'є, а вона боїться.

— Чи ви раді вмерти, як велить закон?

— Раді.

— Ну, то прощайте, мої любі товариші. Щоб ви сіли при повних горщиках у теплій хаті ще доки скінчиться день.

Сказавши тєє, він підніс рушницю, і багатократна луна порушила тишу. Ледве вона замовкла, як інші рушниці заговорили в далечині. Сітка Чарлі здригнувся. Пострілів було більше, ніж один, а в їхньому гурті була лише одна рушниця. Він глянув на людей, що лежали так спокійно, злісно усміхнувся з мудрого подорожнього звичаю і поспішився зустрічати юконських людей.

КОРОЛЕВА ЖІНКА.

I.

Колись, як Північна Країна була дуже молода, товариських і громадських цнот було мало і були вони дуже прості. Коли тягар хатніх клопотів ставав затяжкий, і настрій при вогнищі обертався в постійний протест проти сумної самотности, південні заволоки, не маючи нічого кращого, платили визначені ціни й брали за себе тубільних жінок. Жінкам це було наче ворота до раю, бо, — треба казати по правді, — білі заволоки краще гляділи їх і краще з ними поводилися, ніж їхні індіанські чоловіки. Звичайно, білі чоловіки й сами були задоволені з такого торгу, та індіанки також. Продавши своїх дочок і сестер за бавовняні ковдри й застарілі рушніці, промінявши свої теплі хутра на рідкий перкаль та погане віскі, сини землі швидко й безжурно піддавалися злим сухотам та иншим хворобам, звязаним з благословенням вищої цивілізації.

Отак за часів тої аркадійської простоти, Кол Голбрейс мандрував по тій країні й заслаб на Нижній Річці. Ця пригода значно відсвіжила життя милосердних сестер Святого Хреста, що дали йому притулок і лікували його. Однак їм і не снилося, який горячий трунок уливався в його жили від дотику їх ніжних рук і від лагідного догляду. Кола Голбрейса почали турбувати чудні думки, що заби-

рали всю його увагу, доки він не спинив її на місіонерській дівчині Медилайні. Однак він не подав знаку, терпляче чекаючи слухного часу. Він подужчав, як настала весна, а коли сонце попливло по небесах золотим колом, а хвиля життя й радости залила всю країну, він напружив своє ще слабке тіло й поїхав.

Медилайн, місіонерська дівчина, була сирота. Її білий батько не вступився з дороги міднолобому гризлі та й загиб. Тоді її мати, індіанка, не маючи чоловіка, щоб сповнити комору на зиму, спробувала непезного експерименту — дочекатися руху лососів, маючи п'ятдесят фунтів борошна та півстілки сала. Отож дівчинка Чукра й пішла жити до милосердних сестер, відтоді почали її звати іншим ім'ям.

Однак Медилайн мала родичів, з них найближчий був розпусний дядько, що нищив своє здоров'я, випиваючи надзвичайно багато віскі, якого привозили білі люди. Йому що-дня хотілося погуляти з богами, а ноги його шукали найкоротшої дороги до могили. Бувши тверезий, він страшенно мучився. Совісті він не мав. До цього старого гультая Кол Голбрейс удався, як належало, і вони перевели багато слів і тютюну, розмовляючи. Дали вони один одному якісь обіцянки, врешті старий поганин узяв кілька фунтів сушеної лососини та свого човна з березової кори й поїхав до місії Святого Хреста.

Ніхто не знає, що він обіцяв та що набрехав, — сестри ніколи не плещуть язиками, — але, як він вертався, то на його смуглявих грудях висів мідний хрестик, а в човні сиділа його небога Медилайн. Тої ночі було бучне весілля й потlach, і два дні після того ніхто в селі не ловив риби.

Вранці по весіллі Медилайн обтрусилася з мокасинів порох Нижньої Річки й попливла зі своїм чоловіком у човні, підпираючись жердиною, на Верхню Ріку, щоб жити в країні, що зветься Нижня. В дальші роки з неї була хороша дружина, вона допомагала чоловікові в його праці й варила йому їжу. Вона утримувала його на простій дорозі, доки він не навчився збирати золотий пісок та пильно працювати. Нарешті він забагатів і збудував хату в Серкл-Сіті. Він такий був щасливий, що хто його відвідував у нього вдома, то позбувався спокою і заздрив страшенно.

Але півнідна країна зростала, і з'явилися громадські звичаї. Досі Південь надсилав своїх синів, а тепер він виригнув дочок. Вони не були ані сестри, ані жінки, але намагалися вкладати в чоловічі голови нові думки й завести новий лад життя відповідно до свого смаку. Жінки-індіянки вже не збиралися на танці, не водили з галасом посеред площі стародавнього хорошого вірджинського танка, не звеселяли себе «Дені Текером». Вони повернулися до свого природнього стоїцизму і, не скаржучись, спостерігали з хат звичаї своїх білих сестер.

Потім нова навала прийшла через гори з родючого Півдня. Цього разу то були жінки, згодом узяли вони велику силу в тій країні. Їхнє слово було закон; їхній закон був криця. Вони хмурилися на індіанських жінок, що стали лагідні й ходили смирні. Були там нікчеми, що соромилися свого подружжя з дочками тої країни й що дивилися з досі їм незнаною огидою на своїх темно-шкурих дітей; але були й інші чоловіки, — вони лишалися вірні й пишалися своїми колишніми робітницями. Коли пішов звичай розлучатися з тубільними жінками, Кол Голбрейс

зберіг усю свою мужність, але за це довелося йому відчутти на собі тяжку руку тих жінок, що прийшли наостанку, знали найменше, однак керували країною.

Одного дня пішла чутка про скарби у Горішній Країні, що лежить ген-ген вище Серкл-Сіті. Собачі запряги принесли новину до Солоні Води; кораблі з золотом перевезли принаду через Північний Тихий Океан; дроти й кабелі співали про цю звістку; і вперше світ почув про річку Клондайк та Юконський край.

Кол Голбрейс жив ці роки спокійно. Він був хороший чоловік Медилайні, і вона благословляла його. Але раптом на нього паде якась пала: він відчув невиразний потяг до людей, що були йому рівня, до життя, з якого його вижбурнуто, — те загальне почуття, що люди часом відчувають: вихопитися на волю й зажити знову життєвого світанку.

Та ще за водою річкою пливли божевільні чутки про дивовижне Ельдорадо, яскраві описи міста з халуп та наметів і кумедні оповідання про чечаків, що заповідали всю країну. Серкл-Сіті завмерло. Всі рушили річкою проти води, щоб утворити там новий, дивовижний світ.

Це все занепокоїло Кола Голбрейса, і він захтів побачити все на власні очі. І от, одного дня, промивши трохи нарінку, він зважив зо дві сотні фунтів піску на великій вазі компанії і взяв чека на Давсон такої самої вартости. Потім він доручив свої копальні Томові Диксонові, поцілував Медилайн на прощання, пообіцяв вернутися раніш, ніж поплине перша зерняста крига, і взяв квитка на пароплав, що плив річкою проти води.

Медилайн чекала. Вона прождала всі три місяці літнього дня. Годувала собак, багато часу приділяла

малому Колові, спостерігала, як згасало коротке літо, і як вирушало сонце в свою довгу подоріж на південь. Вона багато молилася, — як усі сестри Святого Хреста. Настала осінь, і разом з нею з'явився зернястий лід на Юконі, всі королі Серкл-Сіті, крім Кола Голбрейса, повернулися до зимової праці в своїх копальнях. Том Диксон дістав листа, бо його люди привезли Медилайні сухої соснини на зиму. Компанія теж одержала листа, бо її собачі запряги навезли Медилайні повну комору найліпших харчів. Компанія переказала Медилайні, що її кредит необмежений.

Споконвіку вважають, що головним чином чоловік винен у жінчиному горі; однак, цього разу чоловіки мовчали й тільки суворо лаяли одного з-поміж себе, що був далеко; навіть жінки не могли дорівняти їм у цьому. Отже, Медилайн почула незабаром чудні оповідання про Колові вчинки, а також про одну грекиню-танцюристку, що бавилася чоловіками, як дитина цяцьками. Та Медилайн була індіанка і, крім того, не мала приятельки, щоб піти до неї по мудру пораду. Вона то молилася, то міркувала, і одного разу вночі, швидко в своїх постановах і у виконанні їх, запрягла собак і зникла з малим Колом, міцно прив'язаним до санок.

Юкон усе ще вільно котив свої хвилі, проте льоду понад берегом усе більшало, і з дня на день річка ставала більше подібна до брудного пасма. Той, хто не має у цій справі досвіду, ніколи не зрозуміє, що вистраждала Медилайн, проїхавши сто миль береговим льодом, і він також не зрозуміє, що то значить проїхати дві сотні миль збитим шерехом, коли річка вже добре замерзла.

Але Медилайн була індіанка, тому вона пододала всі труднощі, і одного вечора хтось постукав до Мелемют-Кідових дверей. Кід нагодував собак, що мало не здихали з голоду, поклав здорового хлопчика до ліжка, а тоді взичив уваги знесиленій жінці. Він стяг з неї закоцюблі мокасини, слухаючи її розповідь, і штрикнув кінчиком ножа по її ногах, щоб дослідити, доки вони відморожені.

Хоч і мужній понад міру, Мелемют Кід мав у собі щось ніжне, жіноче, що могло притягти довір'я гарчливого вовка-собаки, або витягти сповідь з найхолоднішого серця. Але він цього не домагався. Серця сами відчинялися для нього, як квітки для сонця. Було відомо, що навіть сам пан-отець Рубо сповідавсь йому, а чоловіки й жінки Північної Країни завжди стукали до його дверей, — до дверей, що ніколи не замикалися. Медилайн гадала, що він не може допуститися помилки, або злого вчинку. Вона знала це відтоді, як звязала свою долю з людьми батькової раси; її напівдикому розумові здавалося, що в ньому зосереджена споконвічна мудрість, і що жодна завіса не затуляє від очей його майбутнього.

В країні панували невірні ідеали. Громадські звичаї в Давсоні були вже не такі, як за первісної доби, а швидкий розвій Північної Країни крив у собі й деякі хиби. Мелемют Кід все це добре знав і склав належну ціну Колові Голбрейсові. Він знав, що хапливе слово часто може породити лихо; між иншим, мав він намір засоромити чоловіка й дати йому добру науку. Отож наступного вечора покликав на нараду Стенлі Принса, молодого фахівця у копальній справі, та щасливого Джека Гаррінгтона з його скрипкою. Тої ж ночі Бетлз, що багато чого завдячував Мелемютіві Кідові, запряг собак Ко-

ла Голбрейса, прив'язав молодшого Кола Голбрейса до санок і поїхав у темряві до Стюарт-річки.

II.

— Так; один-два-три, один-два-три. Тепер оберніться! Ні, ні! Почни знову, Джеку! Дивіться, — отак!

Прінс виконував рух так, як робив би той, хто веде котильйон.

— Ну, от: один-два-три, один-два-три. Навпаки! О! Оце вже краще. Спробуйте знову. Знаєте, що — вам не треба дивитися собі на ноги. Один-два-три! Менші кроки! Ви-ж не з жердиною йтете. Спробуйте знову спочатку. Так! Так, добре. Один-два три, один-два-три.

Прінс і Медилайн крутилися та й крутилися в нескінченному вальсі. Стола й стільці поодсовували під стіну, щоб було більше місця. Мелемют Кід сидів на тапчані, спершись підборіддям на коліна, дуже зацікавлений. Джек Гаррінгтон сидів поруч з ним, цигикаючи на своїй скрипці та слідкуючи за танцюристами.

Це була надзвичайна справа, що до неї взялися ці трое чоловіків і одна жінка, і найдивніше було те, як поважно вони до неї бралися. Ні одного атлета не треновано так суворо до наступних змагань, жодного собаку до запрягу, як вони тренували Медилайн. Але вони мали хороший матеріал, бо Медилайн, неподібно до всіх інших жінок своєї раси, за дитинства не носила важких тягарів і не зазнала важкої мандрівки. Окрім того, вона була гарно збудована, гнучка, як ива, і дуже граційна, але та грація досі не виявлялася. Отож цю зграбність чоловіки хотіли виявити й зформувати.

— Заморока з нею через те, що вона колись навчилася танцювати не так, як слід, — буркнув Принс до тапчана, посадовивши свою задихану ученицю на столі.

— Вона швидко похоплює, але все ж мені було б лекше її вчити, коли б вона раніш зовсім не танцювала. Але скажи-но, Кіде, що це таке, я ніяк не можу зрозуміти. — Принс імітував чудні рухи плечима й головою, — Медилайна вада, що виявлялася під час ходи.

— На своє щастя, вона зроста в Місії, — відповів Мелемют Кід. — Вантаж, — знаєш, ремінь на голову. Іншим індіянкам доводиться зазнавати цього лиха, а вона не носила тягарів, аж поки вийшла заміж та й тоді лише напочатку. Зазнала тоді вона біди зі своїм чоловіком. Вони разом перебули голод на Сороковій милі.

— А чи зможемо ж ми це переломити?

— Не знаю. Може, довге тренування допоможе. Та вже якось осягнемо свого; правда, Медилайн?

Вона потакнула головою. Коли Мелемют Кід, що все знає, каже, що так, то так воно й є, та й годі!

Вона підійшла до них, прагнучи почати знову. Гаррінтон оглянув її цілу так, як оглядають коней. Огляд певно був не безнадійний, бо він спитав з раптовою цікавістю:

— А що ж отримав той ваш дядько-жебрак?

— Рушницю, вовняну ковдру, двадцять пляшок гучу. Зламану рушницю. — Це останнє вона вимовила з презирством, неначе їй було огидно, що її дівоцтву склали таку малу ціну.

Вона добре говорила англійською мовою, вживаючи багато виразів свого чоловіка, але все ж чу-

ти було індіанську вимову, — звичайну невизначність після горлових звуків. Навіть і це її вчителі взяли на увагу та й осягли добрих наслідків.

Під час наступної перерви Принс зауважив ще одну річ.

— Слухайно-но, Кіде, — мовив він, — та що ж це ми всі собі думаємо? Вона ж не може навчитися танцювати в мокасінах. Взуй-но її ноги в черевички та пусти тоді по навоскованій підлозі — фю!

Медилайн піднесла ногу й непевно подивилася на свої нефоремні хатні мокасини. В попередні зими і в Серкл-Сіті, і на Сороковій Милі вона багато танцювала в такому взутті і нічого незвичайного в цьому не було. Але тепер... ну, коли щонебудь не гарзд, то кому знати, як не Мелемют Кідові.

Мелемют Кід таки й знав і мав метке око. А тому він, надягнувши шапку й рукавиці, подався горбком униз, щоб скласти візиту пані Епінгвел. Її чоловік Клов Епінгвел був визначний урядовий службовець. Кід звернув увагу на її зграбну малу ніжку одного вечора на балю в губернатора. А до того ще він знав, що вона така сама чутлива, як і гарна, тому було не так тяжко попросити в неї невеликої послуги.

Отож вернувся він, і Медилайн вийшла на хвилину в другу кімнату. Коли вона знову з'явилася, то Принс зовсім нестямився

— На бога! — охнув він. — Хто б то міг подумати?! Маленька чарівниця! Та ж моя сестра...

— Англійська дівчина, — перебив Мелемют Кід, — з англійською ногою. А ця жінка походить з народу, що має малі ноги. Мокасини дали змогу її ногам розвинутися, а разом з тим вона не зіпсувала їх у дитинстві, бігаючи за собаками.

Однак ця увага ніяк не зменшила Принсового захвату. Гаррінгтон комерційний інстинкт був уражений і, дивлячись на чудово збудовані ступні й кісточки, він у думці проказував огидну ціну: «одна рушниця, одна ковдра, двадцять пляшок гучу».

Медилай була жінка короля, — короля, що за свої жовті скарби міг би зовсім вільно купити зо два десятки пишно вбраних ляльок; однак, за все своє життя її ноги не знали іншого взуття, крім вичинених начервоно мокасин з лосьової шкіри. Спочатку вона з пошаною дивилася на малесенькі черевички з білого саету; але швидко зрозуміла той правдиво-чоловічий захват, що сяяв у очах її вчителів. Обличчя їй зачервонілося з гордощів. На хвилину вона сп'яніла від своєї жіночої принадности; потім прошепотіла ще презирливіше: «І поламана рушниця».

Тренування провадилося далі. Щодня Мелемют Кід виводив жінку на довгі прогулянки, щоб поліпшити її походку й зменшити великі кроки. Не боялася, що її пізнають, бо Кол Голбрейс та інші давніші мешканці загубилися, неначе діти, серед численних чужинців, що заповіднили Країну

Крім того, у північного мороза колючий язик, і ніжні південні жінки, щоб захистити свої щоки від його кусючих цілунків, мусіли вживати полотняних машкар. З закритими обличчями, закуті в білячі парки, мати й дочка, зустрівшись на стежці, могли б розминутися мов чужі.

Навчання швидко посувалося наперед. Спочатку воно йшло повільно, але потім раптово прискорилося. Це прискорення почалося з того часу, як Медилайн приміряла білі саетові черевички і таким чином знайшла саму себе. З тої хвилини з'явилася

пиха її заволоки-батька, незалежно від природної самоповаги, яку вона мала мати. Досі вона вважала себе за жінку іншої породи й нижчого племені, яку чоловік з ласки своєї звеличив. Чоловік їй здавався богом, що підніс її за її незначні цноти до свого божеського рівня. Однак вона ніколи не забувала, навіть як народився малий Кол, що вона не з його народу. Так, він був бог, як і жінки з його народу були богині. Вона могла себе протиставити їм, але ніколи вона не рівняла себе до них. Може бути, що близька знайомість породжує презирство; так, чи інакше, але вона нарешті почала розуміти цих непосидючих білих людей і як слід їх цінити. Правда, її мозок був затемнений для свідомої аналізи, але вона мала жіночий ясний зір у таких справах.

Того вечера з черевичками вона спостерегла неприхований, щирий захват трьох своїх приятелів, і вперше їй спало на думку порівнювати. Поки що говорилося лише про ступню, про кісточку, але ... але порівняння не допомогло, звичайно спинитися на цьому. Вона зміряла себе їхньою міркою, і віра в божественність її білих сестер схитнулася. Врешті вони були лише жінки, то чому б їм не піднятися до їхнього рівня! Міркуючи про це, вона збагнула чого їй бракує і, пізнавши свою слабкість, вона набралася сили. Вона так старалася, що її три вчителі часто до пізної ночі чудувалися з передвічної таємниці жіночого ества.

Так наближалися свята. Часами Бетлз присилав з Стюар-ріки звістки, що малий Кол мається гарзд. Час їхнього повороту наближався. Не раз випадковий одвідувач, зачувши танечну музику й ритмічне тупання, входив і заставз лише Гаррінгтона, що цигикав, і двох інших, щоб відбивали такт,

або галасливо сперечалися про якесь сумнівне па. Медилайни ніколи не бачили, бо вона стрімголов тікала у дальшу кімнату.

Одного вечора увійшов Кол Голбрейс. Якраз перед тим прийшли хороші звістки з Стюарт-ріки, і Медилайн перевершила саму себе, — не лише в поході, рухах і грації танцю, але й в жіночій пустотливості. Чоловіки завели суперечку з нею, і вона блискуче боронилася; сп'янівши від тої хвилини й від почуття власної сили, вона їх дражнила, перемагала, лестила їм або брала під свою опіку — все це з надзвичайним успіхом.

Інстинктивно, мимоволі, вони вклонялися не її красі, або розумові й дотепності, а тому чомусь невиразному в жінці, що йому кориться чоловік, не знаючи, що воно таке.

Кімната аж гула від голосних веселих покликів, коли вона з Прінсом крутилася в останньому, того вечора, танці. Гаррінгтон виводив мудрі фіюритури, а Мелемют Кід, не маючи компанії, хапав мітлу, крутився з нею, мов навіжений; у ту мить двері затряслися від сильного грюкоту, і швидкі погляди помітили, що клямка підноситься. Але їм і раніш таке траплялося. Гаррінгтон не пропустив і ноти. Медилайн стрілою шугнула крізь одчинені двері до дальшої кімнати. Мітла, стукнувши, впала під тапчан, і коли Кол Голбрейс з Люї Савоєм стали в дверях, Мелемют Кід з Прінсом, обнявшись, танцювали, як божесвільні, шотлянський танець.

Звичайно, індіанки не мають звички мліти від хвилювання, але з Медилайн це замалим не сталося. З годину сиділа вона на підлозі, слухаючи грубі, чоловічі голоси, що громом лунали й перекочувались. Немов звуки з дитинства знайомих мело-

дій, кожна інтонація, кожна зміна голосу чоловікового зворушували її й хвилювали серце, аж коліна їй підгинались, і вона впала надівнепритомна біля дверей. Добре що вона не бачила й не чула, як він пішов геть.

— Коли ти збираєшся вернутися до Серкл-Сіті — спитав просто Мелемют Кід.

— Я ще не зважив, — одповів Кол Голбрейс.

— Мабуть аж після того, як рушить крига.

— А як же Медилайн?

Той спалахнув на це питання і миттю очі у землю втупив. Мелемют Кід, якби не так добре знав людей, то відчув би презирство до нього. Але серце йому накипіло проти жінок і дочок, що прибули до цієї країни. Мало їм було того, що посіли вони місця тубільних жінок, так от ще нечистими думками каламутили голови чоловікам і вкривали їх соромом.

— Я гадаю, що з нею все гаразд, — відповів король з Серкл-Сіті, швидко й ніби виправдуючись. — Знаєш, я доручив Тимові Диксонові свої справи, то він і пильнує, щоб вона мала все, що треба.

Мелемют Кід поклав йому руку на плече й так ураз примусив його замовкнути. Вони вийшли. Вгорі над ними північне сяйво, пишний пустин, хизувалося дивними барвами; внизу під ними лежало сонне місто. Далеко внизу гавкнув самотний пес. Король знову почав був говорити, але Кід стиснув йому руку, щоб він мовчав. Звуки множилися. Один по одному собаки відгукувалися, і кінець-кінцем багатоголосне виття сповнило ніч. Тому, хто вперше чує цей тужливий спів, відкривається перша й найбільша таємниця Північної Країни; а тому, хто не раз його чув, він лунає урочистим дзвоном похоронним по загублених зусиллях. Це скарга на

муку рокованих душ, бо в ньому вся спадщина Північної Країни, страждання незчисленних поколінь, — пересторога й реквієм для тих, що заблукали сюди з далекого світу.

Кол Голбрейс злегка здригнувся, коли виття завершило в напівпритумленім риданні. Кід виразно вгадував його думки і йшов з ним назад крізь усі тяжкі дні голоду й страждання; з ним була й терпляча Меділайн, поділяючи йому муки й небезпеки без сумнівів, без скарг. Регина його мозку тремтіла від натовпу образів, грізних і яскравих, а рука миттєвого, важко лігши йому на серце, повела його назад.

То був рішучий момент. Мелемют Кід мало не спокусився піти з останнього козиря, щоб виграти гру; але наука тоді була б занадто слабка і він зважив почекати. За мить вони стиснули один одному руку, і сніг закріпив під вишитими намистечком мокасиками, коли король попростував горою вниз.

Знеможена Меділайн тепер нічим не нагадувала те пустотливе створіння, що годину тому заражало своїм сміхом, а яскравим рум'янцем та блискучими очима зовсім запаморочило своїх учителів на якийсь час. Млява й знесилена сиділа вона на стільці так, як її посадили Принс і Гаррінгтон. Мелемют Кід сердився. Так нічого не буде. Коли настане час зустрінутися з чоловіком, вона мусить стати віч-на-віч з ним горда й могутня. Конче треба, щоб вона поводилася так, як поводяться білі жінки, бо інакше — перемога не буде перемогою. Він говорив до неї суворо, не добираючи слів, і розказав про всі хиби своєї статі, аж врешті вона зрозуміла, які то простачки чоловіки, й чому жіноче слово для них закон.

За кілька день перед святами Мелемют Кід знову одвідав пані Епінгвел. Вона швидко переглянула своє жіноче ганчір'я, склала довгу візиту до відділу з матеріями в коморі Компанії й пішла з Кідом, щоб познайомитися з Медилайн. Після того таке робилося в Кідовій хаті, чого ще ніколи там не було: краjali, міряли, фастригували, шили і ще щось невідоме робили; чоловіків-змовників раз-у-раз тоді виганяли з хати. Але їм відчинялися подвійні двері в Опера-Гавсі. Там вони часто схилялися до купи головами так таємничо пили якісь тости, що багато нероб занюшили невідомі джерела незчисленних скарбів, і стало відомо, що багато чечаків, а також один старожитець тримають свої речі наготові за баром, щоб рушити навздогін у слухний момент. Пані Епінгвел була здібна жінка; одже коли вона перед Різдом повернула Медилайн знову її вчителям, то та так змінилася, що вони аж ахнули.

Прінс загорнув її в Гудзонську ковдру з шанобливим уклоном, більше справжнім, ніж удаваним. Вона взяла Мелемюта Кіда попід руку і він подумав, що важкенько йому тепер буде знову стати їй за керівника. Гаррінгтонові все ще крутився на думці перелік тих речей, що дано за неї, як викуп; він плентався позаду і всю дорогу, аж до самого міста, і пари з уст не пустив.

Коли вони прийшли до задніх дверей Опера-Гавса, то зняли ковдру з Медилайниних плечей і простелили її на снігу. Виступивши з Прінсових мокасинів, Медилайн ступила на ковдру у нових саетових черевичках. Маскарад уже розпочався на добре. Вона вагалася, але вони розчинили двері й уштовхнули її до середини. Потім оббігли навкруги, щоб собі увійти передніми дверима.

III.

— Де Фреда? — питали старожитці, а чечачи так само ретельно допитувалися, хто то така Фреда.

Танцювальна кімната гула її йменням. Воно було в кожного на вустах. Сиві люди «старої закваски», поденні копальняні робітники, горді зі свого становища, або поблажливо й красномовно брехали ніжноногим джигунам, — «хлопці старої закваски» на те й створені, щоб гратися правдою, — або, обурені, кидали на них люті погляди: — які вони, мовляв, невігласи. Певне королів сорок з Верхньої і Нижньої Країни було на кону, кожен з них уважав, що він на гарячому сліду, й одважно стверджував своє переконання жовтим піском свого королівства.

Вагареві дали помічника, щоб тарував мішечки, а тим часом кілька завзятих грачів вже закладалися, як на справжніх кінських перегонах.

— Котра Фреда?

Часом думали, що грекиню-танцюристку викрито, але кожного разу це викриття викликало паніку серед тих, що билися в заклад, і скажені записи нових закладів серед тих, що хтіли себе забезпечити. Мелемют Кід зацікавився цим полюванням, коли гуляки галасливо привітали його появу, бо знали, що він справжній чоловік. Кід мав добре око, що примічало ходу, і добре вухо, що розпізнавало відміну голосу; отож увагу його привернуло чудове створіння, що блискотіло «Північним Сяйвом». Але танцюристку - грекеню навіть його спостережливість не могла викрити. Більшість шукачів золота наче б то скупчили свою увагу на «Російській царівні», вона була найграційніша за всіх у кімнаті, а тому це могла бути лише Фреда Молуф.

Коли танцювали кадриль, знявся радісний галас. Її викрили. На давнішніх балах, у фігурі «всі руки в коло», Фреда робила надзвичайне па з відміною, лише їй властивою. Коли виголосили цю фігуру тепер, «Російська царівна» виявила той виключний ритм ногами й усім тілом. Цілий хор: « я ж вам казав!» струсонув чотиригранні сволюки. Аж ось бачать, що й «Північне Сяйво» і друга маска — «Поллярний Дух» — виконують те саме та й не гірше. А коли близнята «Сонячної собаки» й «Морозова Королева» пішли їх слідом, то до вагаря приставили ще одного помічника.

З'явився Бетлз, просто з дороги, якраз у заметню, влетівши морозною бурєю. Його обмерзлі брови обернулися у водоспади, коли він пішов у танець; вкриті льодом вуса, немов прикрашені діамантами, грали веселкою, а швидкі ноги сковзалися на шматках криги, що бєвталися на його мокасінах та німецьких скарпетках. Північний танець — річ зовсім незвичайна, бо люди з річок і стежок загубили свою привередливість, яку, може, колись і мали: Лише у вищих служебницьких колах умовності мали силу, а тут касти не мали жадної ваги. Міліонери й жебраки, собачі погоничі й кінні поліціанти з'єднали руки в фігурі «дами до середини» і йшли колом, виробляючи надзвичайні викрутаси. Примітивні в своїх розвагах, бурхливі й гострі, вони не виявили жадної непристойности, а швидше суворе лицарство, так саме щире, як найвитонченіша чемність.

Розшукуючи грекиню-танечницю, Кол Голбрейс намагався танцювати з «Російською Царівною», бо всі думали, що то Фреда. Однак потанцювавши з нею один танець, він ладен був закластися на свої мілій-

они, що це не Фреда, й що його рука вже колись оповивала цей стан.

Коли саме й де, — він не міг би цього сказати, але турботне почуття чогось знайомого так гнітило його, що він скерував усю свою увагу на те, щоб викрити, хто вона така. Мелемют Кід міг би допомогти йому, а натомість кілька разів заходився кружляти з «Царівною» в танці і розмовляв з нею палко й потику. Однак найбільше залицявся до «Російської Царівни» — Джек Гаррінгтон. Один раз він одвів Кола Голбрейса набік і сказав йому про свої дивні здогали за те, хто вона така, та ще й напосідався, що такі його правда. Це розпалило короля з Серкл-Сіті, а що чоловіки вдачею своєю не одноженці, то він за новим шуканням забув обох: і Медилайн і фреду.

Скоро пішла чутка, що «Російська Царівна» не є Фреда Молуф. Цікавість зросла. Це була нова загадка. Вони знали Фреду, хоч і не могли її знайти, але тут була така, що вони її знайшли, але не знали. Навіть жінки не могли її пізнати, дарма, що знали кожную хорошу танечницю в цілій околиці. Багато хто вважав її за жінку з офіційного кола, що зважилася на таку безглузду пригоду. Не мало було й таких, що запевняли, ніби вона напевне зникне перед тим, як зніматимуть маски. Інші ж знов так само були певні, що це кореспондентка канзаської «Зорі» та що вона прибула описати їх по дев'яносто доларів за шпальту. Вагарі тяжко працювали.

О першій годині всі пари зійшлися до залі. Скидали маски серед веселого сміху, неначе тут усі були безжурні діти. Не було кінця ахам та охам, коли здіймалося маску по масці. Блискуче «Північне Сяйво», то була брунатна негритянка, що пранням білизни місцевих житців заробляла до п'ятисот дола-

рів на місяць. Виявилось, що близнята «Сонячної Собаки» — мають вуса та що це брати, копальняні королі з Ельдорадо. В найцікавішому гурті, що найдовше не здіймав масок, був Кол Голбрейс з «Поллярним Духом», а проти нього Джек Гаррінгтон з «Російською Царівною». Решта всі вже відкрили обличчя, однак танцюристски-грекині все ще не було. Всі дивилися на цей гурт. Кол Голбрейс у відповідь на загальні вигуки зняв маску зі своєї співтанечниці. Перед усіма з'явилось чудове Фредине обличчя, й засяяли її блискучі очі. Здійнявся галас, але враз ущух перед новою таємницею «Російської Царівни», що всіх поривала. Її обличчя все ще прикривала маска, і Джек Гаррінгтон змагався з нею. Танечники кихкали, стаючи навспинячки з цікавості. Він зімняв, раптово знімаючи, її вибірну маску, й тоді... тоді гуляки вибухнули. З них насміялися.

Вони танцювали цілий вечір з тубільною затаврованою жінкою.

Але ті, що її знали, — а таких було багато, — раптом змовкли, і шепіт пішов по кімнаті. Кол Голбрейс сердито підійшов великими кроками й заговорив до Медилайни чинукською мовою. Але вона лишилася спокійна, неначе забуваючи, що всі погляди стяглися до неї, як до магнету, й відповіла йому по-англійськи.

Вона не виявляла ані страху, ані гніву. Мелемют Кід аж хихотів, тішачись на її добре вихований спокій. Король відчув, що його висміяно, подолано; що його проста жінка-сивашка перевершила його.

— Ходи! — мовив він нарешті. — Ходи додому!

— Прощу вибачити, — відповіла вона, — я обіцялась повечеряти з паном Гаррінгтоном. Та ще й не кінець обіцянним танцям.

Гаррінгтон простягнув руку, щоб повести її геть. Йому не хотілося повертатися спиною, але Мелемют Кід у цю хвилину підійшов ближче. Король з Серкл-Сіті стояв приголомшений. Двічі його рука сягала до пояса, і що-разу Мелемют Кід ладен був кинутися. Однак пара пройшла безпечно крізь двері до їдальні, де продавалося устриці по п'ять доларів за порцію. Юрба голосно зідхнула, всі поділилися на пари і пішли слідом за ними. Фреда запишала губи й пішла з Колом Голбрейсом; але вона мала добре серце й меткий язик, а тому зіпсувала йому апетит до устриць. Що вона йому казала, то не має ваги, але він червонів і блід на відміну та кілька разів вилаяв люто самого себе.

В їдальні стояв пекельний гармидер, але він одразу вщух, коли Кол Голбрейс підійшов до столу своєї жінки. З тої хвилини, як знято маски, люди, так і сяк гадаючи, чим усе це скінчиться, знов закладалися на велику вагу золотого піску. Усяк, затаївши духа, з цікавістю стежив. Блакитні Гаррінгтонові очі дивилися непохитно, але під скатертиною, що звисала, в нього на коліні, гойдався Сміт і Весон. Меділайн глянула вгору, випадково, без особливої цікавості.

— Чи я... чи я можу просити вас потанцювати зо мною? — спитав заникуючись Король.

Королева жінка глянула до свого запису й потакнула головою.

ПІВНІЧНА ОДИСЕЯ.

I.

Санки співали свою вічну скаргу; збруя рипіла, дзвіночки на передових собаках дзеленчали; але люди й собаки натомилися й не озивалися. Дорога була тяжка, бо недавно випав сніг, і вони їхали довго, але собаки, навантажені лосиною, замерзлою, як кремій, вперто прямували невтоптанною дорогою й трималися з зовсім людською упертістю. Вже темніло, але не було придатного місця, щоб отаборитися на ніч.

Сніг тихо падав у нерухомому повітрі, не платочками, а маленькими замерзлими кристалами делікатного визерунку. Було дуже тепло, всього десять градусів під ноєм, — і люди не журилися. Меєрс і Бетлз попіднімали вгору навушники, а Мелемют Кід здійняв навіть рукавиці.

Собаки натомилися ще в полудень, але тепер вони почали виявляти нову силу. Найрозумніші з них почали якось непокоїтися, нетерпеливитись у посторонках; у них з'явилася непевна жвавність руху, вони сопли й нашорошували вуха, сердилися на своїх повільніших братів і підганяли їх часто, крадькома кусаючи за стегна. А ті, після такої кари, й собі починали помагати розпросторювати далі заразу. Нарешті передовик у передніх санях радісно заскавчав, ще нижче стелячись по снігу та налягаючи на

нашийника. Решта намагалися не відставати від нього. Взяли в добру роботу посторонки, понатягали шлеї; санки, стрибаючи, мчали вперед, а люди стукали жердинами, несамовито прискорюючи біг, щоб собаки не наскочили на них. Втома цілого дня злетіла з них, і вони гуканням підбадьорювали собак. Ті відповідали радісним скавчанням. Гучним чвалом вони котили крізь темряву, що все густішала.

— Гей! Гей! — загукали люди по черзі, коли їх санки раптом залишили велику дорогу, налягаючи на собак, неначе кораблі, що схиляються під вітром.

Потім ще сто ярдів до освітлених пергаментових шибок, що промінням посилали звістку від хатини, оповідаючи про стугін юконської печи та про те, як парують казанки з чаєм. Однак коло хатнього вогнища хтось уже був. Шістдесят собачих голосів зухвалим хором загарчало, і стільки ж волохатих тіл кинулося на кудлачів, що тягли передні сани. Двері відчинилися, вийшов чоловік у червоному плащі північно-західньої поліції; він зайшов, — по коліна в снігу, — межі лютих тварин, спокійно й байдуже втихомирюючи їх товстим пужалном. Після того люди привіталися, стиснувши один одному руки. Таким чином Мелемюта Кіда в його власній оселі привітав чужинець.

Його мав зустріти Стенлі Прінс, що відповідав і за спогдану юконську піч, і за гарячий чай, але він клопотався біля своїх гостей. Їх там було щось із дванадцятєро, зборище якогось непевного люду, що служив королеві, переводячи в життя її закони, або переводячи її пошту. То були люди різної породи, але однакове життя утворило з них один виразний тип людей, сухорлявих і жилавих, з м'язами, загартованими в дорозі, з обвітреними обличчями, з безжур-

ною душею, що спокійно дивилися вперед, ясним і рішучим поглядом. Вони їздили королезиними со-баками, сповняли страхом серця її ворогів, їли її мізерну харч і були щасливі. Багато вони бачили на віку своєму: життя їхнє було сповнене романтики, подвигів, але сами вони того й не тямили.

Тут вони були неначе в себе вдома. Двоє простяглося на тапчані Мелемюта Кіда, співаючи тих пісень, що співали їх французькі предки за тих часів, коли вони прийшли вперше до Північно-Західнього краю й дружили з жінками-індіянками. Бетлзів тапчан терпів таке саме нашестя, — троє чи четверо здорових заволок своїми ногами куйовдили на ньому ко-вдри, слухаючи оповідання одного з них, що служив у човновій бригаді разом з Волслі, коли він пробивав дорогу до Картуму. А як той утомився розказувати, то один ковбой розказав про двори, про королів і лордів, і леді, що він бачив, як Буфаллобіль об'їздив європейські столиці. В кутку двоє метисів — колишніх товаришів у невідомому поході — лагодили зброю й розмовляли про ті часи, коли Північний Захід палав у повстаннях, а Луї Рісель був королем.

Грубі дотепи й ще грубіші жарти перелітали туди й сюди. А про великі пригоди на шляхах та річках розказували, як про звичайні речі, лише задля зернятка юмору, або щоб згадати якийсь кумедний випадок. Принс захопився тими неувінчаними геро-ями, що бачили, як творилася історія, що вважали величне й романтичне за звичайне й випадкове в життєвій рутині. Він роздавав їм свій коштовний тютюн з щедрою байдужістю — і тоді спадали заір-жавлені кайдани з пам'яті, і забуті одисей воскресали для нього.

Коли розмови скінчилися, а подорожні в-останнє позакурювали люльки й порозв'язували свої тісно згорнені хутряні мішки до снання, Принс удався до свого приятеля по докладніші відомості.

— Гарзд, — мовив Мелемют Кід, починаючи розв'язувати свої мокасини, — ти ж знаєш, хто такий ковбой, і легко пізнати британську кров у тому, що спить з ним на одній постелі. Що-до решти, то вони всі діти лісових заволок, і один бог знає, як багато різної крові перемішалось в них. Тих двоє, що полягали біля дверей — то справжня «порода», або «смалені дуби». Отой юнак, підперезаний вовняним шарфом, — зверни увагу на його брови, та як він ворушить щелепами, — мені здається, що він шотландець, сплаканий в курній матерній хаті. А той вродливий хлопець, що підкладає під голову шинелю, то — француз, метис, — ти чув, як він говорив; йому не подобаються ті двоє індіан, що лягли близько нього. Бачиш, коли метиси повстали під проводом Рієля, індіани залишилися спокійні, і з того часу вони одні одних не любляють.

— Ну, а хто той похмурий парубок біля печі? Я ладен присягнути, що він не вміє говорити по-англійськи. За цілий вечір він і рота не роззявив.

— Помиляєшся! Він знає англійську мову досить добре. Чи ти слідкував за його поглядом, коли він слухав? А я слідкував. У нього тут немає земляків. Коли вони розмовляли своїми власними окремими мозамаи, видко було, що він не розуміє. Я й сам хотів би знати, що він за один. Давай, дізнаємося про це.

— Підкиньте-но зо дві гілляки до печі! — звелів Мелемют Кід голосно й дивлячись просто на того, про кого говорилося. Той одразу послухався.

— В нього десь утовкли дисципліну, — завважив стиха Принс.

Мелемют Кід хитнув головою, зняв шкарпетки й пройшов до печі поміж людьми, що полягали. Там він повісив своє мокре взуття серед двох десятків такого самого.

— Коли ви сподіваєтеся добратися до Давсону? — спитав він на спробу.

Чоловік подивився на нього пильно якусь хвилину перше, ніж відповісти.

— Кажуть, сімдесят п'ять миль. Так? Може за два дні.

В його мові було ледве помітно якийсь акцент, але він не запинаявся й не підшукував слів.

— Чи ви вже бували в цій країні коли-небудь?

— Ні.

— А в Північно-Західній території?

— Так.

— Там народилися?

— Ні.

— Ну, то де ж ви, в чорта, народилися? Ви не з цих. — Мелемют Кід показав рукою на погоничів і на двох полісменів, що лежали на Принсовій постелі.

— Звідки ви? Я вже бачив такі обличчя, як ваше, хоч і не можу пригадати, де саме.

— Я вас знаю, — мовив чоловік не до речі, міняючи напрямок Кідових питань.

— Як? Бачили мене коли-небудь?

— Ні; вашого приятеля, того священика в Пестиліку, давно вже. Він питав мене, чи я бачив вас, Мелемюте Кіде. Він дав мені харчів. Я ненадсвог спинився. Ви не чули, щоб він говорив про мене?

— Ага! То ви той чоловігя, що проміняв видрячі шкурки на собак?

Чоловік хитнув головою, витрусив свою люльку й виявив небажання говорити тим, що загорнувся в хутро.

Мелемют Кід загасив лойову лямпу й вліз під ковдру до Прінса.

— Ну, що? Хто він?

— Не знаю, — одкрутився від мене й заховався, як слимак у скойку. Але він з тих, що тебе цікавлять. Я чув про нього. Увесь берег дивувався з нього вісім років тому. Щось тасмниче, знаєш. Він прибув з півночі наприкінці зими, за багато тисяч миль звідсіля, об'їхавши Берінгове море, і їхав він так, неначе за ним чорт гнався. Ніхто ніколи не довідався, звідки він прибув, але мусить бути, що здалека. Він був дуже змучений подоріжжю, коли дістав харчів у Шведській місії біля Головінової затоки й спитав про дорогу на південь. Ми чули про це пізніше. Потім він залишив берег, попрямувавши просто через Нортонovu протоку. Була жахлива година, снігові бурі й страшні вітри, але він ішов, хоча тисяча інших загинула б. Минув пост Св. Михайла й прибув до Пестиліку. Втертя усіх собак, окрім двох, і мало не вмирав з голоду.

Він так страшенно хотів їхати далі, що пан-отець Рубо дав йому харчів, але не міг дати собак, бо сам чекав лише мого приїзду, щоб поїхати.

Пан Уліс був занадто досвідчений, щоб рушити без собак, і крутився в тій околиці кілька день. Він мав у саях пару добре вироблених видрячих шкур-рок, знаєш, з тої морської видри, що цінується на вагу золота. Там таки в Пестиліку, був один старий Шейлок з російських купців, він мав собак до чорта. Отож вони не довго торгувалися і коли чужинець рушив на полудень, то йшов позад великого собачого

запрягу. А пан Шейлок, між іншим одержав видрячі шкури. Я їх бачив, — вони були чудові. Ми вираховували, що собаки коштували по п'ять сотень.

Однак, по чужинцеві не видко було, щоб він не знався на ціні морських видр; він був з якихось індіанців, а з його небагатьох слів виявлялося, що він бував серед білих людей.

Після того, як зійшов лід з моря, прийшла звістка з острова Нюнібак, що він заїздив туди по їжу. Потім він, невідомо куди, подівся, і оце вперше за вісім років знов з'явився. Але звідки він прибув? І що він там робив? І чого звідти прийшов? Він індіанець, ніхто не знає, де він був, і він дисциплінований, як не кожен індіанець. Оце тобі, Принсе, ще одна північна таємниця, розгадай-но її.

— Красенько дякую, я вже й так наморочився з ними, — відповів Принс.

Мелемют Кід уже глибоко дихав, заснувши, а молодий гірничий інженер усе ще пильно вдивлявся в темряву, чекаючи, коли замре дивне зворушення, що схвилювало йому кров. Коли ж він врешті заснув, то й тоді його мізок працював, і він мацдрував білою пустелею, надсиджувався з собаками на нескінченних шляхах і бачив людей, що жили, працювали й умирали, як справжні чоловіки.

Другого ранку, ще далеко перед світанками, собачі погоничі й полісмени вирушили до Давсону. Але влада, що пильнувала інтересів її величності й керувала долею її менших створінь-підданців, не дала поштарям довго спочивати; за тиждень вони з'явилися на річці Стюарт, тяжко навантажені листами для Солоні Води. Що правда, їхніх собак замінили на свіжих; однак, то все ж були собаки.

Люди сподівалися, що матимуть який-небудь при-тулок, щоб одпочити; крім того цей Клондайк був нова невідома частина північного краю, і вони хотіли хоч трошки на дещо поглянути в Золотому Місті, де золотий пісок точився, як вода, а залі до танців аж гули від нескінченної гульні. Але вони сушили свої шкарпетки й курили вечорами люльки з таким самим смаком, як і в давнішні свої приїзди, хоча один чи двоє очайдушних марили про дезертирство й про можливість перейти через недосліджені Скелясті Гори на схід, а звідти, долиною Мекензі, дістатися до свого давно-топтаного ґрунту у країні Чіпіян. Двоє, чи трое, зважили навіть вернутися тою дорогою додому, коли скінчиться термін служби, і почали зараз таки складати план подорожи, наперед утішаючись з небезпечної мандрівки так, як міський мешканець утішався б з того, як то він у неділю погуляє в лісі.

А той чоловік, що то мав колись видрячі хутра, був якийсь дуже неспокійний, хоча розмовою мало цікавився, і нарешті відвів Мелемюта Кіда на бік і стиха щось почав йому говорити. Принс цікаво поглядав на них, а таємниця ще збільшилася, коли вони понадягали шапки й рукавиці та вийшли з хати. Потім вони вернулися. Мелемют Кід поставив на столі свою вагу на золото, одважив шістдесят унцій і висипав чужинцеві в торбину. Тоді до них прилучився начальник собачих погоничів, і з ним вони залагодили якусь справу. На другий день валка рушила проти води річкою, а той, що то з видрячими хутрами, взяв кілька фунтів харчів і пішов назад до Давсону.

— Я вже й сам не знав, що мені робити, — сказав Мелемют Кід, як Принс почав його розпитувати. —

Бідолаха хотів звільнитися від служби, хто його знає чому; але здається, що з якоїсь дуже важливої для нього причини, хоч він і не захотів сказати, з якої саме. Бачиш, це зовсім, як у війську; він записався на два роки, і єдиний спосіб звільнитися — то відкупитись. Він не міг, дезертирувавши, жити тут, а він конче хотів лишитися в цій країні. Він каже, що так зважив, прибувши до Давсону, але ніхто його не знає, він не мав ні цента, і лише зо мною він мовив зо два слова. От він поговорив про це з лейтенант-губернатором і погодився з ним на той випадок, що розстарається в мене грошей у борг, знаєш. Сказав, що віддасть мені за рік і, коли я захочу, візьме мене до компанії на якесь на скарби багате місце. Він його ніколи не бачив, але знає, що там сила золота.

А як він говорив! Коли він вийшов зо мною, то мало не плакав. Просив, благав; упав передо мною на сніг, — я вже підвів його. Говорив, як божевільний. Присягався, що прямував до цієї мети роками й роками, і це витримав би, коли б тепер не осягнув її. Я питаю у нього, що ж то за мета, але він не захтів сказати. Казав, що його можуть послати в інше місце, і тоді він вернеться до Давсону лише за два роки, а то вже буде запізно. Ніколи в житті я не бачив ще, щоб людина так побивалася. А коли я сказав, що позичу йому, то мусів знов підводити його з снігу. Я казав йому, щоб він то уважав за продовольчу допомогу. Але, думаєш, він пристав на те? Ні, добродію! Присягався, що віддасть мені все, що знайде, що зробить з мене багатиря понад усі загарбліві мрії, говорив усякі такі дурниці. Та ж тепер, хто вкладає своє життя й час супроти продовольчої допомоги, то вважає, що затажко віддати більше ніж половину того, що знаходить. Щось тут, Принсе, криється за

чим усім. Май на увазі. Ми ще почуємо про нього, якщо він лишиться в цій країні.

— А як ні!?

— Тоді буде мені наука за мою добрість, і я втрачу шістдесят з лишком унцій.

Настала холодна пора з довгими ночами, і сонце почало свою споконвічну гру в півжмурки вздовж південної снігової лінії перше, ніж стало щось відомо про Мелемют-Кідову продовольчу допомогу. Коли це, одного темного ранку на початку січня, тяжко навантажена собача валка під'їхала до його хатини на низу річки Стюарта. То був той, з видрячими хутрами, і з ним ішов чоловік, один з тих людей, що боги вже зовсім забули, як їх творити.

Люди в тих сторонах ніколи не говорили про щасність, сміливість, або надзвичайні здобутки, не згадавши про Акселя Гендерсона; біля таборових вогнищ, оповідаючи про силу, бадьорість і відважність, завжди оповідали про нього. А коли розмова припинялася, то вона знов спалахувала, як згадували про ту жінку, що була всюди й завжди з ним.

Як уже зазначено, боги, творячи Акселя Гендерсона, пригадали свій стародавній хист і виліпили його на взірєць тих людей, що родилися, коли світ був ще молодий. На зріст семи футів, він перевершував усіх у своїй мальовничій одежі Ельдорадського короля. Його груди, шия, руки й ноги були, як у велетня. Щоб витримувати його триста фунтів костей та м'язів, лижви у нього були на добрий ярд більші, ніж у інших людей. Його обличчя було грубо витесане, з волохатими бровами, з тяжкими щелепами й блідо-блакитними очима, що не блимали. Воно промовляло про людину, що знає лише закон сили. Його прикрашене морозом, жовте, як шовк дорослого

зерна, волосся, падало, як проміння ранкове у темряву, і спадало вниз на кожух із ведмежого хутра. Здавалося, що якась невиразна морська звичка виявлялася в нього, коли він, погойдуючись, випереджував собак по вузькій стежці вниз. Він гримав пужалном у Мелемют-Кідові двері, — то немов давній вікінг, під час розбишацької виправи на південь, гупав у замкові ворота, вимагаючи, щоб його впустили.

Прінс, закачавши рукава, місив своїми жіночими руками кисле тісто на хліб, часто поглядаючи на трьох гостей, таких трьох гостей, що подібних до них, може, ще ніколи не бувало під людським дахом. Чужинець, що його Мелемют Кід прозвав Улісом, все ще цікавив Прінса, але головна його цікавість зосередилася на Акселі Гендерсонові та на Гендерсоновій дружині. Вона відчувала втому після денної подорожи, бо вже зніжилась у вигідних хатах з того часу, як її чоловік забагатів; отож була зморена й відпочивала коло чоловікових широких грудей, мов тендітна квітка буля муру. Вона ліниво відповідала на добродушні жарти Мелемюта Кіда й дивно хвилювала Прінсову кров яким-небудь випадковим поглядом своїх глибоких, темних очей. Бо Прінс був чоловік, та ще здоровий, і протягом багатьох місяців бачив мало жінок. Вона була старша від нього та ще й індіанка до того. Однак відрізнялася від усіх тубільних жінок, що йому довелося бачити: вона подорожувала, побувала і в його країні, — як він бачив з розмови, — вона знала все те, що знали й жінки його раси, але ще й багато іншого, чого ті й зроду не відали. Вона могла зварити обід з висушеної на сонці риби, або послати постіль у снігу; вона дражнила їх і мучила, докладно оповідаючи про обіди з багатьох страв, і дратувала їхню хіть до їжі

згадкою про різні ласощі, що їхній смак вони вже майже забули. Вона знала звичаї лося, ведмедя й маленького блакитного лиса та диких амфібій північних морів; вона була обізнана з наукою лісів і потоків, а повісті, що пишуть люди, птахи й звіри на тоненькій сніговій корі, були для неї розгорненою книгою; до всього Принс зауважив, що її очі похваляюче заблищали, як вона читала таборові правила.

Ті правила склав невтомний Бетлз у ті часи, коли в нього грала кров; вони відзначалися своїм надзвичайно чистим і простим гумором. Принс завжди повертав їх до стіни, коли мали прийти дами; але хто б подумав, що ця тубільна жінка... Та що, тепер уже було запізно.

Отже така була дружина Акселя Гендерсона, що її ім'я й слава пройшли по всій північній країні, разом зі славою її чоловіка.

За столом Мелемот Кід дражнив її з упевненістю давнього приятеля, а Принс струснув з себе соромливість першої знайомости й собі прилучився до нього. Але вона добре боронилася в нерівній боротьбі, а її чоловік, повільніший у думках, не здобувався ні на що інше, як лише не похваляння її. Він дуже нею пишався: кожним своїм поглядом і рухом виявляв, яке важливе місце їй належить у його житті. Той, з видрячими хутрами, їв мовчки, забутий серед веселої суперечки; далеко раніше, ніж інші скінчили їжу, він устав од столу і вийшов до собак. Однак його подорожні товариші теж швидко понадягали рукавиці й парки та пішли слідом за ним.

Вже багато днів не йшов сніг, і санки їхали твердо втоптанною дорогою так легко, ніби блискучим льодом. Уліс проводив перші санки; з другими йшли Принс

та Гендерсонова жінка; а Мелемют Кід з жовтово-лосим велетнем провадили треті.

— Це лише спроба, Кіде, — казав він: — але, я думаю, вона певна. Він там ніколи не був, але він оповідає хорошу історію й показує мапу, що про неї я чув іще, як був у країні Кутеней, кілька років тому. Мені хотілося, щоб ви пішли разом з нами, але він якийсь чудний, запрягався, що все покине, коли ще хто-небудь вплутається. Але як я вернуся, ви одержите перший камінчик, і я поставлю ваш кілок коло мого та дам вам половину міської ділянки, крім того.

— Ні, ні, — покликнув він, коли Кід хотів перебити. — Я женуся за цим, а щоб досягти цього, потрібні дві голови. Так от, коли все справдиться, то це буде друге Крипл-Крік, чуєте чоловіче? — друге Крипл-Крік! Це кварц, а не пісок, і коли працюватимемо, як слід то витягнемо його ввесь... мільйони понад мільйони. Я чув про це місце, а ви теж. Ми збудуємо місто... тисячі робітників... хороші водянні шляхи... пароплавні лінії... великий фрахтовий торг... мілководі пароплави біля верховин річки... залізниця, може... тартаки... електро-світляна споруда... власний банк... комерційне товариство... синдикат... Чуєте?! лише мовчить, доки я вернуся!

Санки спинилися там, де дорога перетинала гирло Стюарт-ріки. Широка просторинь безкрайого льодового моря простяглася в далечинь до невідомого сходу. Повитягали лижви, ременями до санок попривязувані. Аксель Гендерсон стиснув руки Кідові та Принсові й рушив уперед, широкими лижвами на добрих пів ярда поринаючи в пухкому снігові та втоптуючи його так, щоб собаки не грузли.

Його жінка йшла слідом за ним, позад останніх саней, виявляючи довгу вправу в хисті давати собі раду з незручним узуттям. Тишу порушили веселі вигуки прощальні; собаки вищали; а той, з видряченими хутрами, частував батогом неслухняного корінного.

За годину валка була неначе чорний олівець, що повз довгою простою лінією через великий аркуш паперу.

II.

Минуло чимало тижнів, і от одного вечора Мелемют Кід і Принс узялися розв'язувати шахові завдання з відірваного листка давнього часопису. Кід саме повернувся зі своїх володінь у Бонанці й відпочивав, готуючись до полювання на лосів. Принс теж перебув на річках та в подорожах сливе цілу зиму і тепер прагнув хоч тиждень якийсь поманіжитися у теплій хатині.

— Просунь чорного коня й нападай на короля. Ні, так не вийде. Дивись, далі так ходити...

— Нащо посувати пішака на дві кратки? Стрибок, щоб узяти її, йдучи повз, і забрати вежу з дороги.

— Але далі! Це залишає дірку і...

— Ні, тут є захист. Ходи далі! Побачиш, що вийде.

Було дуже цікаво. Хтось удруге постукав у двері перше, ніж Мелемют Кід сказав: «Заходьте!» Двері розчинилися. Щось увійшло, заточуючись. Принс глянув і скочив на ноги. Жах, що відбився йому в очах, примусив Мелемюта Кіда озирнутися, і він теж злякався, хоч і не раз йому доводилося бачити страшні речі. Заточуючись, якесь створіння наосліп простувало до них. Принс одступився аж до того цвяха, де висів його Сміт та Весон.

— Боже мій! Що це таке? — прошепотів він до Мелемюта Кіда.

— Не знаю. Здається, це з холоду й голоду, — відповів Кід, одсуваючись у противний бік. — Сте-режись, воно, може, божевільне, — застеріг він, зачинивши двері й вернувшись.

Створіння наблизилося до столу. Ясне світло лійової лампи притягло його погляд. Воно зраділо й подало голос старечим белькотінням, що виявляло втіху. По-тім раптом він, — бо то був чоловік, — одхилився назад, підтягнув свої шкуратяні штани й почав спі-вати тої пісні, що співають, крутячи колесо кабестану, коли море реве у вуха:

За водою плине корабель,
Ой, тягни, тягни, тягни!
Хто за капітана там?
Джонатан Джонз із Кароліни
Ой тягни, тягни, тягни!
Ой тягни, тягни, тягни!...

Раптом він урвав, з вовчим гарчанням пошкандибав до полиці з м'ясом, і не встигли вони й отямитись, як він уже роздирав зубами шмат сирої солонини. Почалася завзята боротьба між ним і Мелемютом Кідом, але його божевільна сила залишила його так же раптово, як і з'явилась, і він, знесилівши, віддав здобич. Мелемют Кід удвох з Принсом посадовили його на стілець, він так і перехилився на стіл. Тро-шки віскі надало йому сили, і тоді він міг набрати ложкою цукру з цукерниці, що її поставив перед ним Мелемют Кід. Коли він уже трохи загодив свій апетит, Принс подав йому, здригаючись, чашку слаб-кого бульйону.

Очі в того створіння горіли похмурым божевіллям, яке, за кожним ковтком то спалахувало, то згасало. На лиці його було дуже мало шкіри. Тому обличчя, худе й виснажене, було мало подібне до людського. Мороз раз-по-раз глибоко разив його, накладаючи що-разу новий шар струпів на давнішні напівзагосні шрами. Суха, тверда поверхня глибоко потріскалася, і з тих тріщин стреміло живе, червоне м'ясо. Його шкуратяна одежа забруднилася й подерлася на лашміття, а хутро з одного боку обсмалилося й прогоріло; очевиднож, він лежав десь близько коло вогню.

Мелемют Кід і показав на те місце, де з видубленої на сонці шкіри вирізано смужку по смужці — страшна познака голоду.

— Хто ви такий? — помалу й розбірно спитав Кід.

Чоловік не звернув жадної уваги.

-- Звідки ви прийшли?

-- За водою плине корабель, — була тремтяча відповідь.

— Напевне бідолаха колись приплив за водою, — сказав Кід і стрепенув його, силкуючись витрусити з нього більше слів.

Але чоловік скрикнув од того дотику й схопився рукою за бік — очевидно, боляче було. Він поволі підвівся, напівзлягаючи на стіл.

— Вона сміялася з мене... так... із ненавистю в очах; і вона... не... хтіла... йти...

Його голос завмер, і він став падати назад, коли Мелемют Кід схопив його за руку й скрикнув.

— Хто? Хто не хтів іти?

— Вона, Енга. Вона сміялася й хотіла мене вбити, вдарила так і так. А потім...

- Ну?
- А потім...
- Що ж потім?
- А потім він лежав зовсім нерухомо, в снігу, довго. Він... ще й досі... нерухомий... в снігу... Кід і Принс зглянулися між собою безпорадно.
- Хто в снігу?
- Вона, Енга. Вона дивилася на мене з ненавистю з очей, а тоді...
- Ну, ну...
- А тоді вона взяла ножа, отак, і раз, два... вона була слабка. Я йшов дуже помалу. А там багато золота в тому місці, дуже багато золота.
- Де Енга?
- Мелемют Кід зрозумів лише те, що вона може вмирала десь за милою від них. Він несамовито тряс чоловіка, все допитуючись:
- Де Едга? Де Енга?
- Вона... у... снігу...
- Далі!
- Кід жорстко стискав йому руку.
- Так... і... я... лежав... би... у... снігу... але... мені... треба... було... віддати... борг. Було... тяжко... я... мав... віддати... борг... віддати... борг... я... мав...
- Запинливе, односкладне бурмотіння стихло, поки він понишпорив у кишені й витяг торбину з оленячої шкіри.
- Борг... віддати... п'ять... фунтів... золота... позичка... Мелемют... Кід... я...
- Знесилена голова впала на стіл, і Мелемют Кід вже не міг її підвести.
- Це Уліс, — сказав Кід спокійно й кинув гамана з золотим піском на стіл. Гадаю, що з Акселем Ген-

дерсоном та його жінкою скінчена справа. Ходи-но, загорнемо його в ковдри. Він індіанин, викрутиться й тоді розкаже, в чому справа.

Коли вони зняли з нього одержу, попереду розрізавши її, викрилися з правого боку дві не загоєні рани від ножа.

III.

— Я по своєму оповім за все, але ви зрозумієте. Я почну з самого початку: розкажу й про себе, й про жінку, а вже тоді про чоловіка.

Той, з видрячими хутрами, підсунувся до печи, як то роблять люди, що довго не бачили вогню і бояться, щоб той Прометеїв дар раптом не зник. Мелемют Кіт підкрутив лойову лямпу й поставив її так, щоб світло подало на оповідачеве обличчя. Принс схилився з краю тапчана, щоб слухати.

— Я Наас, ватаг і ватагів син, народжений між заходом сонця і сходом, на темних хвилях, в уміяку мого батька. Цілу ніч чоловіки працювали на веслах, а жінки вичерпували хвилі, що вливалися до нас, і ми змагалися з-бурею. Солоні бризки замерзали на материних грудях, доки її життя не скінчилося разом з негодою. А я, я зняв свій голос у вітер і бурю, і жив. Ми жили на Акатані...

— Де? — перепитав Мелемют Кід.

— На Акатані, що в Алеутії; Акатан за Чігніком, за Керделеком, по той бік Юнімака. Отже, я кажу, що ми жили на Акатані, що лежить серед моря, на краю світа.

Ми працювали на солоних морях, ловили рибу, тюленів та видр; наші хати спиралися однак на скелястий смузї узліссям та жовтим узбережжям, де лежали наші каюки. Нас було небагато, і світ був

дуже малий. Там були чужі країни на сході, — острови, такі самі, як і Акатан. Ми думали, що весь світ складається з островів, і нічим не турбувалися.

Я був відмінний од свого народу. В приморському піску були вигнуті колоди й погнуті від хвиль дошки човна, що мій люд ніколи й не будував таких; і я пригадую, що на верхів'ї острова, звідки було видно океан на три боки, росла сосна така, які більше нігде не росли — гладенька, проста й висока. Кажали, що двоє людей прибуло на те місце, вешталися там довго й спостерігали, як зникало світло. Так двоє людей припливли з-за моря тим човном, що були білі, як ви, а слабкі, як бувають діти тоді, коли повтікають тюлені, і мисливці вертаються з полювання без здобичи. Я чув про все це від старих чоловіків і жінок, а вони довідалися від своїх батьків і матерей. Ці чужі білі люди були одразу неприхильні до наших звичаїв, а потім вони стали дуже від риби та жиру і поробилися жорстокі. Кожен з них збудував собі хату, вони взяли собі наших жінок, і згодом у них народилися діти. Так народився й той, що став батьком батька мого батька.

Я вже казав, що був відмінний од свого люду, бо мав у собі могутню чужу кров од білого чоловіка, що прибув з-за моря. Кажуть що давніш, перед приходом цих людей, у нас були інші закони; ті люди були люті та сварливі й билися з нашими чоловіками, доки вже не лишилося нікого, хто б зважився змагатися з ними. Тоді вони поробилися ватагами, знищили наші стародавні закони й дали нам нові, так що вже чоловік був сином свого батька, а не матери, як за нашим давнішим звичасм. Ще вони встановили, щоб першому синові припадало все добро по батькові, а його брати й сестри сами собі да-

вали раду. Ще й інші закони вони нам настановили. Вони показали нам нові способи, як ловити рибу й убивати ведмадів, що їх було сила-силенна по лісах; ще вони навчили нас зберігати запаси на голодний час. І все це було добре.

Однак, коли вони поробилися ватагами, і вже не було людей, що противилися б їхньому гнівові, ті чужі білі люди почали змагатися поміж себе. І той, чия кров тече в мені, своїм тюленячим списом з руки завдовшки прохромив тіло іншого. Ту боротьбу далі провадили їхні діти, а потім діти дітей; і була страшенна зненависть між ними, і темні вчинки чинилися аж до моїх часів; отже в кожному роді лишився тільки один, щоб передати далі кров тих, що загинули. З мого роду був я один, з роду другого чоловіка була лише дівчина Енга, що жила зі своєю матір'ю. Її батько й мій батько не вернулися одного вечора з рибальства; а згодом їх викинув на берег великий приплив; вони міцно вчепилися один в одного.

Люд дивувався, з чого та ворожнеча межі родами, а старі люди, головами похитуючи, казали, що боротьба відновиться, коли народяться діти в неї і діти в мене. Вони це мені казали, коли я ще був хлопчиком, і врешті пойняв я віри їхнім словам і став дивитися на Енгу, як на ворога, що має стати матір'ю дітей, які змагатимуться з моїми дітьми. Я думав про це день-у-день, а як став юнаком, то почав питати, чому це так мусить статися. А вони відповідали: «Ми не знаємо, але так чинили ваші предки». Я дивувався, чому ті, що мають народитися позинні далі провадити боротьбу тих, що вже повмирили, і я не бачив у цьому ніякого глузду. Але люди казали, що так мусить бути, а я ж був лише підліток.

Ще вони говорили, що мені треба поспішатися, щоб мій рід був старший і вбився у силу раніше, ніж її. То було легко зробити, бо я був ватагом, і завдяки вчинкам моїх батьків та могому багатству, люди зводили очі до мене вгору. Кожна дівчина пішла б за мене, але я не знаходив жадної собі до вподоби. А старі люди й матері, що мали дівчат, радили мені поспішатися, бо вже тоді траплялися мисливці, що пропонували Енжиній матері велику заплату; мої діти мусіли б загинути, якби її діти вирости раніше.

Я все не знаходив собі дівчини; аж одного вечора вертався з рибальства. Сонячне проміння було мені просто в вічі, в лице віяв вітер, а каюки переганялися з білими хвилями. Раптом Енжин каюк став мене випереджати, а сама вона як скинула на мене оком — нічною хмарою маяло чорне волосся, а на щоці бризки водяні. Як я сказав, сонце світило просто в вічі, а я був юнак, але якось усе стало ясно, і я зрозумів, що то рід кличе рід.

Вона випередила мене, а тоді, двічі махнувши веслами, обернулася та як поглянула на мене — так тільки одна Енга могла подивитися, і знову я відчую, що то рід кличе. Люди загукали, коли ми проскочили між лінивими уміяками й залишили їх далеко позад себе. Однак вона швидко гребла, а мое серце було, як нап'яте вітрило, і я її не догнав. Вігер дужчав, море біліло, а ми, стрибаючи, як тюлені, мчали золотим сонячною стежкою.

Наас напівзсунувся зі сого стільця в поставі гребця, інакше він знову мчить у перегонах. Десь крізь ніч він бачив, як гойдається каюк, і має Енжине волосся. У руках йому співав голос вітру, і свіжий дух соли бив йому в ніздрі.

— Приставши до берега, вона сміючись побігла пісками вгору до матчиної хати. І велика думка прийшла мені тієї ночі, — думка гідна того, хто був головою всього акатанського люду. І от, коли зійшов місяць, я пішов до хати її матери й подивився на добро Єш-Нуша, що було зложене копою біля дверей, — добро Єш-Нуша, хороброго мисливця, що хотів стати батьком Енжиних дітей. Багато інших юнаків складали там своє добро й забирали назад; і кожен юнак накладав добра більше, ніж його попередник.

Я засміявся до місяця й зірок і пішов до своєї оселі, де було зложене моє добро. І багато разів я ходив сюди й туди, доки моя купа стала на п'ядь вища за Єш-Нушеву купу. Там була риба, сушена на сонці й вуджена; сорок волохатих тюленячих шкур, двадцять хутр, кожна шкура була зав'язана коло морди й повна смальцю; було десять ведмежих шкур, і тих ведмедів я сам повбивав у лісах, коли вони на-весні виходили з логов. Там було намисто, й ковдри, і червоні тканини, що їх я навимінював у людей, що жили на сході й які теж виміняли їх у того народу, що жив ще далі на схід. І я дивився на Єш-Нушеву купу й сміявся; бо я був головою на Акатані, і в мене було більше добра, ніж у всіх моїх юнаків, і мої батьки робили подвиги, дали закони й вложили своє ім'я в уста народу на віки вічні.

І от, як наств ранок, я зійшов на берег, скося позираючи на хату Енжинової матери. Мої дари лежали: ніхто до них не доторкнувся. А жінки всім хались і перешіптувались. Я дивувався, бо ще ніколи не давали такої ціни. А другої ночі я ще додав до купи і до всього поклав каюка з добре ви-

роблених шкур, що ще ніколи не плавав по морю. Але там воно й лежало на глум усім людям. Мати Енжина була хитра, і я розгнівався на той сором, що мені завдали перед усім моїм народом. І от уночі я ще додав, поки купа не стала величезна, і притяг свого уміяка, що був вартий двадцяти каюків. І на ранок купа зникла.

Тоді я приготував усе до весілля; прибули люди зі сходу на свято весільне і на потlach. Енга була старша за мене на чотири сонця, коли рахувати роки по нашому. А я був лише юнак, але ватаг і ватагів син, — тому це не мало ваги.

Коли це якийсь корабель показав свої вітрила над поверхнею океану, він усе більшав з подихом вітру. З його жолобів текла вода, а люди метушилися й уперто працювали біля нього. На чардаку стояв дужий чоловік, він спостерігав глибину води й командував громовим голосом. Очі в нього були блідо-блакитні, як глибокі води, а голова вкрита гривною, як у морського лева. І волосся в нього було жовте, як солома південного збіжжя, або манільські шнурки, що їх плетуть мореплавці.

Останніми роками ми бачили кораблі здалека, і це був перший, що підплив до Акатанського берега. Бенкет припинився, і жінки з дітьми повтікали до хат, а ми, чоловіки, понатягали свої луки й чекали зі списками в руках. Однак, коли корабель, підійшов до берега, черкнувся дна, чужинці не звернули на нас жодної уваги, заклопотані власною роботою. Коли вода спала, вони нахилили шкуну й залатали велику дірку в її дні. І от, жінки знов повернулися, і знову бенкет розпочався.

Коли вода прибула, морські подорожні стягли шкуну на глибоке і прийшли до нас. Вони принесли

подарунки й були до нас приятні. Тому я звільнив для них місце і від свого щирого серця дав їм дарунки, як і всім гостям; то ж був день мого весілля, а я був голова на Акатані. Був і той, з гривою, як у морського лева, такий високий і дужий, аж сподівалися, що земля затрясється від його ходи. Він довго й уперто дивився на Енгу, склавши руки, отак і залишався, доки не зайшло сонце і не з'явилися зорі. Тоді він пішов униз до свого корабля. Після того, я взяв Енгу за руку й повів її до своєї хати. І були там співи й гучний сміх, а жінки, своїм жіночим звичаєм, казали лукаві речі, як і личить у таких випадках. Та ми на те не вважали. Потім люди, залишивши нас на самоті, порозходилися додому.

Ще не завмер останній гомін, як начальник мореплавців увійшов у двері. Він приніс із собою чорні пляшки; ми, з них пивши, звеселилися. Бачите, я був юнак і все своє життя жив на краю світа. Отже кров у мене стала, як вогонь, а душа легка, як піна, що з хвиль летить на скелі. Енга тихо сиділа в кутку серед хутор, широко розплющивши очі, либонь зо страху. А той, з гривою, як у морського лева, дивився на неї вперто й довго. Потім увійшли його люди з пакунками краму, і він розложив передо мною такого добра, що його ще й не бувало ніколи на Акатані. Там були рушниці великі й малі, порох, кулі й набой, і блискучі сокири та сталеві ножі, і мудрий струмент, і дивовижні якісь речі, що я таких ніколи й не бачив. Як він показав мені на мигах, що все те — моє, я подумав, що він велика людина, коли такий щедрий; однак, він ще показав мені, що Енга мусить піти за ним на його корабель. Ви розумієте? — що Енга мусить піти за ним на його корабель! Кров моїх батьків раптом запалала, і я хотів прот-

кнути його своїм списом. Але дух із пляшок украв силу з моїх рук, і той, що з гривою, взяв мене за шию оттак, і вдарив мене головою об стіну. І я став слабкий як немовля, а ноги не хотіли більше стояти під мною. Енга кричала й чіплялася за все, що було в хаті, поперекидувала все, коли він волік її до дверей. Потім він узяв її на свої дужі руки, а коли вона рвала його за жовте волосся, то він сміявся, як великий тюленячий самець до самиці.

Я поповз на берег і скликав свій люд, але всі полякалися. Тільки Си-Нуш був справжній чоловік; вони били його веслом по голові, доки він не впав лицем у пісок — нерухомий. А вони, співаючи нап'яли вітрила, і їх корабель поплив за вітром.

Люди казали, що це добре, бо не буде більше родових звад на Акатані; а я не сказав і слова, чекаючи, доки місяць стане повний. А тоді я поклав риби й жиру до свого каюка й поплив на схід. Я бачив багато островів і багато народів, і я, що жив на краю світа, побачив, який він великий. Я розмовляв на мигах, але ніхто не бачив ні шхуни, ні чоловіка з гривою, як у морського лева, і мені все показували дорогу на схід.

І я спав у дивних місцях, їв незвичайну страшу, бачив чудні обличчя. Багато хтс сміявся, бо вважав мене за дурнуватою; але часом старі люди повертали мое обличчя до світла й благословляли мене, а в молодих жінок погляд робився ніжний, коли вони розпитували про чужого корабля, про Енгу та про морських людей.

Отак, через бурхливі моря й крізь великі бурі дістався я до Уналяски. Там були дві шхуни, та не було тої, яку я шукав. Так простував я все на схід, а світ робився все більший, і на острові Унамоку не

було жадної чутки про корабля, і на Кедіяку, і на Атогнаку.

І от одного разу прибув я в скелясту країну, де люди видобували великі нори в горах. Там була шхуна, але не моя, і люди вантажили на неї той камінь, що видобували. Я думав, що то по дитячому, бо ввесь же світ з каменю; але вони нагодували мене і приставили до роботи. Коли шхуна стала глибоко в воді, капітан дав мені грошей і казав іти собі; та я спитав його, якою дорогою він поїде, і він показав на південь. Я показав йому на мигах, що хотів би їхати з ним; спочатку він засміявся, а потім, не маючи досить людей, узяв мене, щоб помагав у корабельній роботі. Так я навчився говорити по їхньому, лазити по снасті. Управлятися з вітрилами в раптових бурях і чергувати біля колеса. Та це й не диво, бо кров моїх батьків то кров мореплавців.

Я гадав, що вже легко найти того, кого я шукав, коли я вже дістався серед людей його народу.

Коли ми підпливли одного разу до землі й пропливли морською протокою в порт, я оглянув либонь стільки шхун, скільки в мене пальців на руках. Але кораблі стояли біля пристані, на цілі милі збиті докупи, наче дрібна рибка, і коли я пішов поміж ними, щоб розпитатися про чоловіка з гривою, як у морського лева, люди сміялися й відповідали мені різними мовами. Я зрозумів, що вони зійшлися з різних кінців світу.

І я пішов до міста вдивлятися в обличчя кожного чоловіка. Але вони були подібні до тріски, як вона пливе зграєю до берегів, і я не міг перелічити. Галас приголомшив мене так, що я нічого не чув, і голова морочилася від великого руху. Так ішов я все далі та далі, через країни, що співали в гарячому світлі

сонця, де багаті врожаї лежали на рівнинах, де великі міста були повні чоловіків, що жили немов жінки, з брехливими словами на вустах і з серцями, чорними від жадоби золота. А тим часом мій ака-танський люд полював, ловив рибу і був щасливий, гадаючи, що світ малий.

Але того погляду, що на мене кинула Енга, вертаючися з рибальства, не міг я забути, і я знав, що знайду її, як настане гюра. Вона йшла тихими стежками у вечірньому сутінку, або вела мене на полювання тучними полями, мокрими від ранішньої роси, а в очах її була обітниця, яку могла дати лише одна жінка — Енга.

Так перейшов я тисячу міст. Одні люди бували ласкаві і давали мені їсти, інші сміялися з мене, а ще інші лаяли мене. Та я держав язика за зубами, йшов чужими дорогами й дивився на чужі видовиська. Часом я, що був ватагом і сином ватага, працював на людей, — людей грубих у розмові й твердих, як залізо, що витискали золото з поту й страждання своїх ближніх. Я все ще не довідався нічогосінько про те, чого шукав, поки не вернувся до моря, як тюлень до скель. Але то був інший порт у іншій північній країні, і там я почув непевні оповідання про жовтоволосого мореплавця, і довідався, що він мисливець на тюленів, і що в той час він був далеко на океані.

І от я найнявся на тюленьчу шхуну з лінивими сивашами та й поплив за ним його шляхом без сліду на північ, де тоді було саме полювання. Ми були там кілька тяжких місяців, говорили багато про кораблі, чули багато про дикі вчинки того, кого я шукав; але ніколи не бачили ми його на морі. Ми поїхали на північ аж до Прибилових островів, убивали тюленів

цілими чередами на березі й переносили їх теплі туші на корабель, доки все не засмалцьовалося й не закривавилося так, що ніхто не міг бути на чардаку. Потім за нами гнався пароплав і стріляв на нас з великих гармат. Та ми все напинали вітрила, доки море не перекотилося через наші чардаки та не вимило їх чисто, й ми загубилися в тумані.

Казали, що тоді, як ми втікали зі страхом у серці, той жовтоволосий морський мандрівник прибув до Прибилових островів, пішов просто до факторії й, доки частина його людей утримувала службовців компанії, решта навантажила десять тисяч невироблених шкур із солільні. Я говорю, що так казали, і я тому вірю, бо коли я подорожував тими берегами, не зустрічаючи його, то північні моря лунали оповідями про його дикість і одважність, аж поки три народи, що мають там землі, не почали його ловити своїми кораблями.

Чув я й про Енгу, ба капітани голосно вихваляли її. Вона завжди була з ним. Вона перейняла звичаї його народу, казали вони, й була щаслива. Та я знав краще, — знав, що її серце тяглося назад до її власного народу, на жовтий акатанський берег.

І от, після довгого часу я повернувся до порту, що коло морської протоки, там я довідався, що вік поплив через пояс великого океану полювати тюленів на схід од теплих земель, що йдуть на південь од російських морів. Тоді я, що став моряком, поплив за ним з людьми його племені полювати тюленів. Там було мало кораблів проти тої нової країни, але ми зайняли тюленьчу череду й гнали її на північ цілу ту весну. Коли самиці запліднилися й переплили російську границю, наші люди почали ремствувати й боятися. Бо там було багато туману, і що-дня

пропадали люди в човнах. Вони не хотіли працювати, й капітан повернув корабля назад тою дорогою, що й прибув. Але я знав, що жовтоволосий мореплавець не знає страху і він не покине тюленьчої зграї аж до російських островів, куди мало хто їздить. Там я взяв човна темної ночі, як вартовий задрімав, і поплив сам-один до теплої, довгої країни. І я поїхав на південь, щоб знайти диких та безстрашних людей із затоки Єддо. А йошварські дівчата були маленькі й блискучі, як криця, і гарні на вроду; але я не міг спинятися, бо знав, що Енга пливе бурхливим морем біля північних скель.

Люди в затоці Єддо зібралися зо всіх кінців світа, вони не мали ні своїх, ні батьківщини, а плавали під японським прапором. І з ними я поїхав до багатих берегів острова Мідного, де наші солільні сповнилися шкурами. І в тому мовчазному морі ми не бачили нікого, аж доки не налагодилися їхати назад. І от одного дня сильний вітер розвіяв туман, і ми побачили, що пливе шхуна, а за нею похмурі комини російського військового корабля, що плыв просто в її кільватері. Ми кинулися втікати, а шхуна підпливала все ближче, рвучися вперед по три фути на кожних наших два. А на її кормі стояв чоловік з гривою, як у морського лева, спершись на брезентове поруччя і сміючись од снаги життєвої. І Енга була там, — я пізнав її в одну мить, — але він сказав їй іти вниз, коли над морем заговорили гармати. Як я казав, вони пропливали по три фути на кожних наших два, доки ми не побачили їхнього зеленого стерна, що показувалося з кожним скоком. А я стояв спиною до російських пострілів, заточуючись при колесі й кляв. Бо ми знали, що він має на думці випередити нас і втекти, поки нас ловитимуть. Нам

збивали щогли, доки вітер не поволик нас, як поранену чайку; а він зник за обрієм, — він і Енга.

Що ми могли вдіяти? Свіжі шкури свідчили сами про себе. Отже, нас узяли до одного російського порту, а потім у безлюдну країну; там нас приставили до роботи в копальнях — копати сіль. І дехто з нас умер, а... дехто не вмер.

Наас спустив ковдру з плечей, показуючи понівечене, в шрамах тіло, покарбоване смугами, очевидячки, від батога. Принс швидко накрив його, бо не дуже то приємно було на це дивитися.

— Тяжко нам було там; часом люди втікали на південь, але завжди верталися назад. Отож, коли ми, — ті, що прибули з Єддо, — повстали вночі й одібрали від сторожі зброю, то подалися на північ.

А країна була величезна, з рівнинами, вогкими від води, і з великими лісами. І настав холод, земля вкрилася глибоким снігом, а ніхто з нас не знав дороги. Скільки тяжких місяців ми блукали по безкраїх лісах... вже не пригадаю, бо їжі було мало, й ми часто лягали, щоб умерти. І нарешті ми прийшли до холодного моря, але залишилося нас всього трое, щоб його побачити. Один із нас виїхав з Єддо капітаном і він знав, як лежать великі землі, та де можна переходити льодом з одної на другу. І він провадив нас... я не знаю, то було так довго... доки нас зосталося тільки двоє. Коли ми прийшли на те місце, то знайшли там п'ятеро чужинців, що жили в тій країні; вони мали собак і хутра, а ми були дуже бідні. Ми билися в снігу, доки вони не загинули, і капітан теж, а собаки й хутра стали мої. Тоді я поїхав кригою, що вже рушала, і одного разу збився з дороги, та буря прибила мене до берега.

Потім Головинова затока, Пастелік і священик.

А тоді на південь до теплих сонячних країн, де я мандрував раніше.

Та море вже не було плідне, й ті, що йшли по тюленів, мали невеликі здобутки й велику небезпеку. Флоти розпорошилися, а капітани й матроси нічого не знали про тих, кого я шукав. Тому я залишив океан, що ніколи не відпочиває, і пішов суходолами, де дерева, хати й гори стоять завжди на тому самому місці й не ворухаться. Я мандрував далеко й навчився багато чого, навіть способу писати й читати з книжок. То добре було, що я так робив, бо мені спало на думку, що Енга певно знає те все, і колись, коли настане слухний час... ми... розумієте, коли настане слухний час.

Так я блукав, неначе та маленька рибка, що наставляє вітрило проти вітру, а стернувати не може. Але мої очі й вуха були завжди відкриті, і я йшов поміж люди, що багато подорожували, бо знав, що досить їм раз побачити тих, кого я шукав, і вони їх пам'ятатимуть. Нарешті прийшов чоловік просто з гір, з шматками скель із золотими самородками навбільш як горох; і він чув про них, він зустрічав, він знав їх. Вони були багаті, казав він, і жили в тому місці, де вони добували з землі золото.

То було в дикій стороні й дуже далеко; однак згодом я таки добрався до табору, схованого між горами, де люди працювали ніч і день, не бачучи сонця. Але тоді ще не настала пора. Я прислухався до людських розмов. Він виїхав... вони виїхали... до Англії, казали, в справі об'єднання людей з великими грішми, для утворення товариств. Я бачив хату, де вони жили; вона дуже скидалася на ті палаци, що їх можна бачити багато в старих країнах. Уночі я вліз крізь вікно всередину, щоб побачити,

як він з нею поводитьсь. Я переходив з кімнати до кімнати і думав, що так певне живуть королі й королеви, — таке там усе було хороше. І всі там говорили, що він поведився з нею, ніби з королевою, і багато хто не міг збагнути, з якого вона племені, бо в її жилах була різна кров, і вона відрізнялася від акатанських жінок, і ніхто не знав, хто вона була. А вже ж вона була королева; і я був ватагом і ватаговим сином і заплатив за неї безмірну ціну хутрами, човном і намистом.

Нащо багато говорити? І знов корабельні шляхи морями. Я подався слідом за ними до Англії, а потім і до інших країн. Часом я чув про них мову, часом читав про них у газетах, та ніколи я не міг наблизитися до них, бо вони були багаті й швидко подорожували, а я був бідний. Але на них впало лихо, і їхнє багатство ураз розвіялося, як димний клубок. Газети тоді тільки й писали за це; але потім нічого не говорилося, а я знав, що вони подалися знов туди, де можна добути багато золота з землі.

Вони випали з світа, збіднівши; тому я тинявся від табору до табору все на північ до Кутенейського краю, там я натрапив на простиглий слід. Вони проходили й пішли далі, одні казали цею дорогою, інші — тою, а ще інші, що вони пішли до юконської країни. І я йшов цею дорогою, а потім тою, все переходив з місця на місце, доки здавалося, мусів був утомитися від цього світу, такого великого. В Кутеней я йшов поганою дорогою, довгою дорогою з одним метисом з північного заходу, що мав такий вигляд, ніби от-от помре, як притиснув голод. Уже раніше він ходив на Юкон нікому невідомою дорогою через гори. І коли він побачив, що час його смерті близько, то дав мені карту й звирив таємницю того

місця, де було багато золота, як він присягався своїми богами.

Потім усі рушили на північ. Я був убогий чоловік; я запродався в собачі погоничі. Решту ви знаєте. Я зустрів його з нею в Давсоні. Вона не пізнала мене, бо тоді, давніше, я був лише юнак, та й життя її було завелике для того, щоб вона мала час згадувати того, що заплатив за неї безмірну ціну.

Ну, і що ж? Ви викупили мене з мосі служби, я пішов назад, щоб повернути все по своєму. Я ж довго чекав і тепер не поспішався, коли вже зніс над ним руку. Я вже сказав, що мав на думці зробити по своєму, бо я перечитував у своєму житті все, що я бачив і вистраждав, і згадував холод і голод у безкраїх лісах коло російських морів. Як ви знаєте, я повів його на схід, — його й Енгу, — на схід, куди багато пішло й мало вернулося. Я повів їх у те місце, де людські кістки й прокляття лежать разом з золотом, що його люди не можуть мати.

Дорога була довга й непротерта. У нас було багато собак, і вони багато їли, а наші санки не могли витримати до весни. Нам конче треба було вернутися назад раніше, ніж рушить ріка. Через те ми в різних місцях заксували їжу, щоб полегшити санки та щоб не довелося голодувати на повороті. В Мек Квесоні було троє людей, у них ми зробили схованку; так само зробили в Майо, де був мисливський табір дванадцятьох пеллісів, що перейшли вододіл з півдня. Після того, ми йшли на схід і не бачили вже людей; сама лише сонна ріка, нерухомих ліс і північна Біла Тиша. Я вже казав, дорога була довга й невтерта. Часами, цілий день надсаджуючись, ми проходили не більше, як вісім, або десять миль, а вночі спали,

як забиті. Їм ні разу й не приснилося, що я Наас, акатанський ватаг, месник за кривди.

Тепер ми вже робили менші схованки, і вночі не тяжко було вернутися тою стежкою, що ми протоптали, і перенести харчі в інше місце, щоб можна було подумати, що їх пограбували росомахи. Крім того, на річці є пороги, вода там бурхлива, лід замерзає зверху. От у такому місці провалилися собаки з тими саньми, що я проводив; а він і Енґа подумали, що це лише нещасливий випадок та й годі. А на тих санях було багато їжі, та й собаки були найдужчі. Але він сміявся, бо в ньому було сильне життя, і давав він тим собакам, що залишилися, менше їжі, доки ми не почали відрізувати їх одну по одній із запрягу та годувати ними їхніх товаришів. Він казав, що назад ми йтимемо порожнем, переходячи й годуючись од схову до схову, без собак і саней; він правду казав, бо їжі в нас було дуже мало, а остання собака здохла в сторонках тої ночі, як ми дійшли до золота та людських костей і прокльонів.

Щоб дістатися до того місця, — мапа правду говорила, — в осередку великих гір, ми мусіли вирубувати в льоду східці на стрімкому, як стіна, вододілі. По другий бік шукали долини, але ніякої долини там не було; сніг розстелився далеко, гладенький, як лани, і в різних місцях навкруги нас могутні гори здіймали свої білі голови межі зірки. А посеред цієї чудної рівнини, що мала бути долиною, земля й сніг спадали стрімко вниз до серця землі. Коли б ми не були мореплавці, то в нас заморочилася б голова від такого видовиська, але ми стояли на самому вертїжному краї, щоб подивитися, як дістатися вниз.

На дні була хатина. Її хтось збудував з колод, накидавши їх туди зверху. То була дуже стара

хатина, бо люди помирали там на самоті в різні часи і на шматках березової кори, що там були, ми прочитали їхні останні слова й прокльони. Один помер од цинги; другому товариш пограбував його останню їжу й порох та й зник; третього понівечив голомордий ведмідь; четвертий полював і вмер з голоду; — і так життя точилося: вони не хотіли покинути золота й помирали біля нього. Так, або сяк. А безцінне золото, що вони позбирали, пожовтило в хаті підлогу, — то був наче сон.

Але в того, кого я так далеко завів, була душа непохитна, і голова ясна. «У нас нема чого їсти, — сказав він, — ми тільки глянемо на це золото, подивимося, звідки воно йде та скільки його. А тоді швидко підемо звідси, перше, ніж воно вступить нам у вічі й украде наш розум. Таким чином ми зможемо вернутися сюди, взявши багато харчів, і заволодіємо цим усім».

Отож ми оглянули велику жилу, що прорізувала стіну в проваллі, як і належить справжній жилі; ми зміряли її й прослідкували звверху до низу; забили заявні кілки, позначили стовбури дерев на знак наших прав. Потім видерлися ми на височенну стіну й рушили назад у дорогу. Коліна нам тремтіли з голоду, в животі боліло, серце мало не вискакувало ротом.

На останньому переході ми тягли Енгу між собою й часто падали, але нарешті добралися до схованки. Та ба, там не було їжі. Це було добре зроблено, бо він подумав, що то росомахи розтягли, й прокляв їх і своїх богів разом з ними. Але Енга була відважна, вона всміхнулася й поклала своєю рукою в його, а я одвернувся, щоб стриматися.

— Ми відпочинемо біля вогнища до ранку, — сказала вона. — І наберемося сили з своїх мокасинів.

І от ми порізали верхи з своїх мокасинів на смужки і варили їх пів ночі, щоб можна було розжувати їх і проковтнути. Вранці ми говорили про свою долю.

Найближча схованка була за п'ять день дороги; ми не могли дійти до неї. Нам треба було знайти якусь здобич.

— Ми підемо вперед і полюватимемо, — сказав він.

— Еге, — сказав я, — ми підемо вперед і полюватимемо.

І він завважив, щоб Енга лишилася біля вогню й берегла свою силу. І ми рушили, — він шукати оленя, а я до схованки, яку я переніс. Але я їв мало, щоб вони не помітили в мені багато сили. Увечері він багато разів падав, як волікся до табору. А я удавав, наче теж страждаю від знесилення, і спотикався на своїх лижвах так, ніби кожен мій крок мав бути вже останнім. І так ми набиралися сили зі своїх мокасинів.

Він був величя людина. Його душа підтримувала його тіло до останку; він не стогнав голосно, хіба лише за Енгу. На другий день я пішов за ним, щоб не пропустити кінця. Він часто лягав одпочити. Тої ночі він мало не вмер, але вранці безсило вилаявся й знову пішов. Він був, як п'яний, і часто мені здавалося, що він уже конає; але в нього була дужа сила й велетенська душа, бо він підводив своє тіло цілий той тяжкий день. І він застрелив двох глушців, але не захтів їх їсти. Вогню йому не треба було, вони б і так дали життя; але він турбувався за Енгу й вернувся до табору. Він уже не йшов, а ліз руками й коліньми по снігу. Я наблизився до нього і в його

очах прочитав смерть. Ще й тоді було не пізно з'їсти глушця. Він кинув геть свою рушницю й поніс пташок у зубах, як собака. Я йшов поруч з ним ногами. І він дивився на мене, відпочиваючи, й дивувався, що я такий дужий. Я розумів це, хоча він уже не говорив; а коли його вуста ворушилися, — вони ворушилися беззвучно.

Я вже казав, — він був велика людина і моє серце заговорило, щоб помилувати його, але я заглянув назад у своє життя й пригадав собі холод і голод у безкраїх лісах коло російських морів. Крім того, Енга була моя, я заплатив за неї безмірну ціну хутрами, човном і намистом.

Отак перейшли ми крізь білий ліс у тяжкому мовчанні, що налягло на нас, як морський туман. І духи минулого були в повітрі навкруги нас; і я бачив жовтий акатанський берег, і каюки, що мчать додому з рибальства, і хати на узліссі. Були тут і люди, що зробилися ватагами, законодавці, що їхню кров я мав у собі і що з їхньою кров'ю я одружився в Ензі. Так, і Єш-Нуш ішов за мною, з мокрим піском у волоссі та все ще маючи в руці свого бойового списа, що зламався, як він гадав. І я знав, що слушний час настав, і я бачив обітницю в Енжиних очах.

Як я казав, ми йшли крізь ліс, доки не відчули в ніздрях запаху таборового диму. І я схилився над ним, і вирвав йому з зубів глушця. Він повернувся на бік і спинився, в його очах зростало дивування, а рука, що була знизу, помалу поповзла до ножа при боці. Та я відібрав у нього ножа, всміхаючись йому просто в вічі. Навіть і тоді він не догадався. Тоді я вдав, ніби п'ю з чорних пляшок, складаю на снігу купу добра і відживив у його пам'яті все, що трапилося у вечір мого одруження. Я не говорив ні

слова, та він зрозумів. І все ж він не злякався. На його вуотах була глузлива посмішка й холодний гнів, і він знову напружив усю силу, коли про все те довідався. Вже було недалеко, але сніг був глибокий, а він волівся дуже помалу. Раз він лежав так довго, що я перевернув його й заглянув йому в очі. Часом він дивився, часом був, як мертвий. А коли я випустив його, він поліз далі. Так дісталися ми до вогнища. В одну мить Енґа була вже коло нього. Його губи ворухилися беззвучно, потім він показав на мене, щоб Енґа зрозуміла. Після того він ліг у сніг дуже тихо і надовго. Він і досі там у снігу.

Я ні слова не мовив, доки не спік глушця. Тоді я заговорив до неї її рідною мовою, якої вона не чула вже багато років. Вона випросталася отак, її очі поширилися від здивування; вона спитала, хто я такий і де я навчився цієї мови.

— Я Наас, — промовив я.

— Ти? — сказала вона. — Ти? — І підповзла, щоб подивитися на мене.

— Так, — одповів я. — Я Наас, акатанський ватаг, останній в роді, так само, як і ти остання в роді.

І вона засміялася. Присягаюся всім, що я бачив, і всіми своїми вчинками, я не міг слухати того сміху. Він примушував тремтіти мою душу, коли я сидів там у Білій Тищі на самоті зі смертю й цею жінкою, що сміялася.

— Ходімо! — сказав я, бо думав, що вона марить. — З'їж цю страву й підемо. Не близька путь звідси до Акатану.

Але вона занурила своє обличчя в його жовту гриву й так сміялася, що здавалося, небеса мусіли впасти на нас. Я думав, що вона зрадіє, побачивши

мене, й поспішиться вернутися до спогадів про давні часи, але це було щось чудне.

— Ходімо! — скрикнув я, міцно схопивши її за руку. — Дорога темна та важка. Поспішаймося!

— Куди? — спитала вона, сівши й урвавши свій чудний сміх.

— На Акатан, — одповів я, сподіваючись, що її обличчя проясніє від цієї думки. Але воно зробилося таке, як у нього, — глузлива посмішка й холодний гнів на вустах.

— Так, — сказала вона, — ми підемо, побравшись за руки, на Акатан, ти і я. І будемо жити в брудних хатах, їсти рибу й жир, наплодимо дітей, — дітей, що будуть повсякденними гордощами нашого життя. Забудемо про світ і будемо щасливі, дуже щасливі. Це добре, чудово. Ходімо! Поспішаймо! Ходімо назад на Акатан.

І вона занурила руку в його жовте волосся й усміхнулася недоброю посмішкою. І не було обітниць в її очах.

Я сидів тихо й дивувався з того, які жінки чудні. Я пригадав той вечір, коли він її тягнув од мене, а вона кричала й рвала йому волосся, — те волосся, що тепер пестила й не хотіла залишити. Потім я згадав заплату за неї та довгі роки чекання і я схопив її міцно й потягнув, як він колись зробив. І вона огиначалася так само, як того вечера, і змагалася, як кицька за своє дитинча. А коли вогнище було вже між нами й тим чоловіком, я випустив її, а вона сіла й слухала. І я розказав їй про все, що сталося за той час, про все, що траплялося зі мною в чужих морях, про все, що я робив у чужих краях, про моє тяжке шукання, про голодні роки і про обітницю, що її мені дано. Я розказав їй усе, навіть і те, що

сталось між тим чоловіком і мною того дня і в останні дні. І коли я говорив, то бачив, як росте обітниця в її очах, повна й велика, неначе світанок. І я прочитав у її погляді жаль, жіночу чулисть, кохання, серце й душу Енґи.

І я знову був юнаком, бо той погляд, то був погляд Енґи, як вона бігла, сміючись, берегом угору, до матчиної хати. Зник жорстокий неспокій, і голод, і тяжке чекання. Настав час. Я відчув заклик її грудей, і мені здавалося, що я мушу притулитися головою до них і забути все. Вона розкрила мені обійми, і я пригорнувся до неї. Тоді зненацька, в її очах запалала ненависть, її рука опинилася коло мого боку. І раз, удруге, вона вдарила мене ножом.

— Собака! — знущалася вона, пхнувши мене в сніг. — Свиня! — і вона так зареготалася, що тиша луснула, — а тоді вернулася до свого покійника.

Я вже сказав, вона вдарила ножом раз і вдруге; та вона була знесилена від голоду, і мені не судилося вмерти. Але все ж я хотів залишитися там і заплющити очі в останньому довгому сні разом з тими, чие життя зійшлося з моїм і повело мої ноги невідомими стежками. Але я мав борг, і він не давав мені спокою.

А дорога була довга, холод — колючий, і їжі було мало. Пелліси не знайшли ні одного лося й пограбували мою схованку. Так само зробило й троє людей; але вони лежали в своїй хатині худі й мертві, як я проходив. Далі я нічого не пам'ятаю, аж поки я прийшов сюди й знайшов їжу й вогонь — багато вогню.

Коли він скінчив, то підсунувся ближче, навіть якось ревниво, до печи. Довго тіні від лойової лямпи грали трагедію на стіні.

— А що ж Енґа?! — покликнув Принс, усе ще під сильним вражінням оповідання.

— Енґа? Вона не захотіла їсти глушця. Вона лежала, обнявши його за шию й зануривши обличчя в його жовте волосся. Я підсунув ближче вогонь, щоб вона не мерзла, але вона пересунулася на другий бік. Я розсжив огонь і там; але з того було мало користи, бо вона не хотіла їсти. Так і досі лежать вони там у снігу.

— А ви? — спитав Мелемют Кід.

— Я не знаю. Але Акатан малий, і я не маю великої охоти вернутися назад і жити на краю світа. Та й мала користь із життя. Я можу піти до Константина, він надягне на мене кайдани, а одного дня зав'яжуть мотузка отак, і я добре засну. Однак.. ні, я не знаю.

— Але ж, Кіде, — змагався Принс, — та це ж убивство.

— Мовчи! — звелів Мелемют Кід. — Є речі понад нашу мудрість і справедливість. Що добре, а що лихе, ми не можемо сказати, і не нам це розсудити.

Наас присунувся ще ближче до вогню. Запанувала велика тиша, і багато образів поставало й зникало перед очима кожного.

З М І С Т

Біла тиша	3
Вовчий син	16
Люди з сорокової милі	36
В далекій країні	48
П'ю за подорожнього	70
Пан-отцева прерогатива	82
Мудрий подорожній звичаї	101
Королева жінка	111
Північна одисея	131

Українцям
у Великій Британії
доставляє

книжки, підручники, сло-
варі, самовчителі
англійської мови,
ноти, картини, святочні
карточки і т. п.

УКРАЇНСЬКА
КНИГАРНЯ І
ВИДАВНИЦТВО
(Відділ Союзу
Українців у Великій
Британії).

Замовлення з терену
полагоджується від-
воротною поштою!!!

Адреса:

UKRAINIAN
BOOKSELLERS AND
PUBLISHERS

Notting Hill Gate,
49, Linden Gardens,
London, W. 2

